

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİSLERE GÖRE
EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF VE NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Şerif Ahmet BURSALI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİSLERE GÖRE
EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF VE NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Şerif Ahmet BURSALI

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ

“Bu tez 14/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi M. Abdülmecit KARAASLAN	
Üye: Doç. Dr. İlyas CANIKLI	

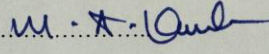
KABUL VE ONAY

Şerif Ahmet BURSALI tarafından hazırlanan “*Hadislere Göre Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker*” başlıklı bu çalışma, 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

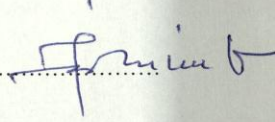
Başkan :Dr.Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ(Danışman)

Üye :Dr.Öğr. Üyesi M.Abdulmecit KARAASLAN

Üye : Doç. Dr. İlyas CANIKLI

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr.Metin SABAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Edođan KÖYÇÜ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Hadislere Göre Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul ededeğimi beyan ederim.

14/06/2019

Şerif Ahmet BURSALI

ÖZET

Yüksek Lisans

Hadislere Göre Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker

Şerif Ahmet BURSALI

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ

Bartın-2019, Sayfa: XII+95

İyilik, kötülük, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, salih amel gibi kavramlar darb-ı mesel olmuşlardır. Herkes tarafından anlaşılabilen açıklamaya gerek kalmayan kavramlardan bazılarıdır. Bu konuyla ilgili soru işaretlerinin kalkması için tez de bu konu işlenmiştir. Öncelikli olarak tanımı, mahiyeti hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Kur'ân'a göre âyetler ışığında değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Ehl-i Kitâb'ın bakış açısına yer vermek amacıyla Kitâb-ı Mukaddese başvurduk. Konuyla ilgili Hadislerden seçmelere yer verilmiştir. Hadisleri sınırlandırıp konuyla ilgili olanları değerlendirmeye alınmıştır. Sahâbe-i Kirâm'ın sünnet ve hadislerde iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini nasıl ele aldığına değilmıştır. Prensibin devlet yönetiminde ve sosyal hayattaki kurum olarak karşılığı olan İhtisâb konusuna yer verilmıştır. İslam Düşüncesinde yer alan iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. Bu ele alınan konular çerçevesinde konu değerlendirip anlatılmaya çalışılmıştır. İyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramının İslam Hukûku'nda ele alınışını, hükmünü ve diğer Hukuk sistemleriyle karşılaştırmasına kısaca değinilmiştir. Hz. Peygamber dönemini ve haleflerinin yaklaşımı ele alınıp günümüzle bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emir; Nehiy; Ma'rûf; Münker; Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

According to Hadiths Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Munker and Righteous

Şerif Ahmet BURSALI

Bartın University

Institute of Social Sciences

Basic Islamic Sciences Department

Thesis Advisor: Dr. Lecturer Erdoğan KÖYCÜ

Bartın-2019, Page: XII+95

The concepts such as goodness, evil, al-Amr bi al-maruf and nahy an al-munkar and righteous deeds have been the parable. Some of the concepts that can be understood by everyone do not need explanation. In order to remove the question marks on this subject, this thesis has been studied. Firstly, the definition and nature of the description has been made. According to the Qur'an, evaluations were made in the light of verses. We applied to the Holy Bible in order to include the perspective of the People of the Book. Selected selections from the hadiths related to the subject. The hadiths were limited and the relevant ones were evaluated. Companies circumcision and hadiths in order to avoid the evil is not how to handle the principle of good. The subject of Specialization, which is the equivalent of the principle as an institution in state administration and social life, is briefly mentioned. The views on the principle of commanding goodness in Islamic thought and avoiding evil are given. Within the framework of these topics, the subject was evaluated and explained. It is briefly mentioned that the concept of ordering good and avoiding evil is discussed in Islamic Law and its comparison with other legal systems. Hz. The period of the Prophet and his successors were approached and tried to be connected with the present day.

Key Words: al-Amr; an-Nahiy; al-Maruf; al-Munkar; Al-Amr bi al-Maruf and Nahyu al-Munkar

ÖNSÖZ

Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker kavramını her Müslüman duymuştur. Her müslümanın bu kavram hakkında birkaç söz edecek kadar bilgisi vardır. Bu tez de iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin temeline inilecektir. Kelime ve terim anlamı olarak ne anlama gelmektedir sorularına cevap aranacaktır. İslam dininde şâri yani hüküm koyucu Allah'tır. İslam dininde yer alan hükümlerin hayata yansımalarının tezâhürünü İslam Hukûku oluşturmaktadır. İşte bu sebepten ötürü İslam Hukûkunda yer alan iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibiyle ilgili uygulamaların mahiyeti hakkında materyaller paylaşılacaktır. İslam Hukûkunun konularından olan hüsün-kubuh bağlamında iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Savaş her ne kadar İslam dini tarafından hoşgörülme de hayatın gerçeklerinden birisidir. Konu ele alınırken İslamın iyiliği emretme kötülükten sakındırma bağlamında savaşa ve savaş esirlerine yaklaşım tarzına kısaca değinilecektir.

Hz. Peygamberin ve ondan sonraki dönemin temsilcileri olan Râşid halifelerin konuyu ele alışlarını ve uygulamalarından bahsedilmiştir. Kur'ân'da *“Siz, insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyilik ve güzelliği belirlenmiş olana özendirirsiniz, kötülük ve çirkinliği sakındırırsınız.”*... şeklinde buyrulmuştur. Âyette de belirtildiği gibi iyiliği emretme kötülükten sakındırma müslümanlar içindeki uzman kişilerin olurturduğu bir kurul tarafından yerine getirilmelidir. Tez de Kurân'ın bakış açısına ayrıntılı şekilde yer verdik. Ehl-i Kitâb'ın yaklaşımını ve uygulamalarına değinmenin yerinde olacağını düşündüğümüz için kısaca bahsettik. Tezin temel çıkış noktası olan Hadislere de konudan çıkılmadan değinilmiştir. Belli hadislerle sınırlandırmak zorunda kaldık; çünkü hem konunun bütünlüğü açısından hemde esas vermek istenilen mesajdan sapılması istenmediği için bu tercih edilmiştir. Nitekim tezin konusunun kısa bir özeti olan hadis şöyledir; *“Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.”*

Bu bağlamda İslam Medeniyeti tarih boyunca yönetimi altındaki insanlara adaletle hükmetmeyi gaye edinmiştir. Devletlerin yapıları içerisinde adaleti sağlayan belli kurumlar olmuştur. İslam Dünyasında da bunun karşılığı Hisbe Kurumu olmuştur. Hisbe Kurumunun iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesiyle ilişkisinden bahsedilecektir. Bilindiği gibi iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi İslam itikâdî düşünce

tarihinde Hâricîler ve Mu'tezîle ile özdeşleşmiştir. Bu iki fırka merkeze alınarak diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilecektir. Söz konusu prensibin İslam Dininin sosyal ve dinî hayatı için ana unsurlardan birisini oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca sadece toplumsal bir olgu olarak değil birey olarak da bizi ilgilendirdiğini düşünmekteyiz. Bireyin kendini gerçekleştirdiği, sağlıklı bir inanca sahip mü'min olarak sadece Allah'a kul olduğu ortamda iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin olmaması düşünülemez. Bu bağlamda iyiliği emretme kötülükten sakındırma insanların hem bu dünya da hemde öteki dünya da mutlu olmalarını amaçlayan İslam Dininin temelleriyle doğrudan bağlantılıdır. İslam dininin en önemli kaynaklarından birisi olan Sünnet ve Hz. Peygamberin yaklaşımına ışık tutacak olan hadislerin iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda zihinlerdeki soru işaretlerini ortadan kaldırması amaçlanmıştır. Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Tezin hazırlanmasında destek ve yardımlarını esirgemeyen adını burada tek tek sayamayacağım arkadaşlarıma, hocalarıma, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ'ye, Doç. Dr. İlyas CANIKLI, Dr. Öğr. Üyesi M. Abdülmecit KARAASLAN hocama çok teşekkür ederim. Sevgili eşim Gülsüm Gülşah BURSALI'ya da her türlü desteği için şükranlarımı sunuyorum...

Şerif Ahmet BURSALI
Bartın, 2019

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
b.	: bin/İbn: oğlu.
BEÜİFD	: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
bt.	: binti: kızı.
c.	: Cilt.
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. .Dergisi
Çev	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Der	: Derleyen.
DİD.	: Diyanet İlmî Dergi.
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
GÜÇİFD	: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergi.
Hz.	: Hazreti.
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
mad.	: Madde.
(s.a.s.)	: Sallahu aleyhi ve sellem.
s.	: Sayfa.
v. dğr	: ve diğerleri.
Terc.	: Tercüme.
YYÜSBE	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
MHİİD	: Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi.
Vs.	: Vesaire.
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
MAÜSBED	: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
KSIÜSBE	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CÜSBE	: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
ÇÜSBE	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
İÜSBÜ	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
29MÜSBE	: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler. Enstitüsü.
Terc. ve Tefsir	: Tercüme ve Tefsir.
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı	2
2. Araştırmanın Önemi.....	3
3. Araştırmanın Kapsamı ve Literatür.....	4
4. Konuyla İlgili Bir Takım Genel Kavramlar	5
4.1. Emir:	5
4.2. Nehiy:	5
4.3. Ma'rûf:.....	5
4.4. Münker:	6
4.5. Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker:.....	6
4.6. Hisbe:	6
4.7. Davet:	7
4.8. Tebliğ:	7
5. Önceki Din ve Kültürlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	7
5.1. Ehl-i Kitap Olmayan Din ve Kültürlerde İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma.....	7
5.2. Kitâb-ı Mukaddes'e Göre İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma	8
1. KUR'ÂN'DA EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER.....	11
1.1. Kur'ân Ayetlerinde İyiliği Emretme ve Kötülükten Sakındırma ile İlgili Âyetlerin Ele Alınması	11
1.2. Savaş Esirlerine Karşı İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma	23
2. SÛNNET'TE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER.....	24
2.1. İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma İle İlgili Hadisler ve Hadis Şerhlerinden Açıklamaları	24
2.2. Hz. Peygamber Dönemindeki Uygulamalar	37

2.3. Sahâbenin Hz. Peygamberin Sünnetine İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma Bağlamında Yaklaşımı.....	38
2.4. Değerlendirme	41
3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER	43
3.1. Kelâm İlmi ve İtikadi Mezheplerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	43
3.1.1. Hâricîlikte Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	43
3.1.2. Şia'da Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker.....	46
3.1.3. Ehl-i Beyt'in (Hz. Hüseyin'in) İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma İlkesine Bakışı ve Yorumlanması	47
3.1.4. Mürcie'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	50
3.1.5. Mu'tezile'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	52
3.1.6. Mutezile'de İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma Prensibinin Ele Alınışı	53
3.1.6.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker Kavramının Şerhu'l-Usû'lil Hamse'de Ele Alınışı	54
3.1.6.2. Değerlendirme:	56
3.1.7. Eş'ariyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	57
3.1.7.1. Halife Azledilir Görüşünü Savunanlar	59
3.1.7.2. Halife Azledilemez Görüşünü Savunanlar.....	59
3.1.8. Maturîdîlik'te Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	60
3.1.9. Selefiyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	61
3.1.10. Zâhirîlik/İbn Hazm'a Göre Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	62
3.1.11. İbn Teymiyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	63
3.2. İslam Fıkında Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	64
3.2.1. Hüsün-Kubûh Açısından İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak.....	64
3.3. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Hukûki Durumu	66
3.3.1. Özel ve Kamu Hukuku Alanında Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	67
3.3.1.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker'in Farz-ı Ayın mı Farz-ı Kifâye midir?	67
3.3.1.2. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Farz-ı Ayın Olduğunu İleri Sürenler ve Delilleri.....	69
3.3.1.2.1. Hanefîlikte.....	71
3.3.1.2.2. Şâfiîlikte	72
3.3.1.2.3. Hanbelîlikte.....	72
3.3.1.2.4. Mâlikîlikte.....	73

3.3.2.	İhtisâb/Hisbe Kurumu.....	73
3.3.2.1.	İslamda Otoritenin Temeli	74
3.3.2.2.	Emâneti Ehline Vermemizin Öğütlenmesi.....	75
3.3.2.3.	Kamu Görevlerinin Ehil Olmayanlara Verilmesi.....	75
3.3.2.4.	Yöneticilerin Görev ve Sorumlulukları	75
3.3.2.5.	Zâlim Devlet Başkanına Yardım Etmenin Sonu.....	76
3.3.2.6.	Muhtesibin Görevleri ve İzleyeceği Yol.....	76
3.3.2.7.	İslam Ümmetinin Temel Misyonu	78
3.3.2.8.	İdarecilerin Zulmüne Sabır veya İsyân	78
4.	İSLAM TARİHİNDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER VE İHTİSAB KURUMU	79
4.1.	Râşid Halifeler Döneminde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe	79
4.2.	Emevîler Döneminde Emr-i bi'l- Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe.....	81
4.3.	Abbâsîler Döneminde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe	82
4.4.	Endülüste Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe	82
4.5.	Fâtimîlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe.....	82
4.6.	Eyyübîlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe.....	82
4.7.	Selçuklularda Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe.....	83
4.8.	Osmanlılarda Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe	83
5.	GÜNÜMÜZDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER DAVET VE HİSBE	85
5.1.	Günümüzdeki Bazı İslâmî Kişilerin Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ile ilgili Görüşleri	85
5.1.1.	Reşid Rıza ve Muhammed Abduh'ta Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker	85
5.1.2.	Fazlurrahmân'da Emr-i bi'l- Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker.....	85
5.1.3.	Neosefilik ve Vahhâbîlik'te Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker.....	85
5.1.4.	Tekfirî Sefilik Akım ve Öğütlerinde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker (el-Kaide, eş-Şebab, İŞİD, Boko Haram, en-Nusra).....	86
	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	89
	KAYNAKLAR.....	92
	ÖZGEÇMİŞ.....	95

GİRİŞ

İslâm'ın ilk nâzil olan ayeti “oku”¹ ’dur. Okumak bilgi sahibi olmanın temel şartlarından birisidir. İnsanın bilgi sahibi olması ona ne kazandırır? Sorusu akla gelmektedir. Bilgi varlığın, eşyanın mahiyeti hakkında kazanımlar sağlamamıza imkân verir. Mahiyeti hakkında bilgi sahibi olunursa eylemler planlı ve öngörülebilir olur. Bu sayede hayatın her alanında başarı sağlanmış olur. Dini ve kamu hayatı içerisinde de bilgi sahibi olmak elzendir. Bu bağlamda iyi, doğru, güzel, çirkin, yanlış olan şeylerin bilinmesi zorunluluk arz etmektedir. İslam dininde yer alan imân ve amel birlikteliğinin uyumunun sağlanabilmesi için ma’rûf, münker kavramlarına temâyüz edilmesi gereklidir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “İçinizden hayra çağıran, doğruluk ve güzelliği belirlenene özendiren, kötülük ve çirkinlik belirlenenden sakındıran bir topluluk olsun. ...Yine başka bir âyette : “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyilik ve güzelliği belirlenmiş olana özendirirsiniz, kötülük ve çirkinliği belirlenmiş olandan sakındırırsınız...”²

İyiliği emretme kötülükten sakındırmak prensibi Müslümanları ilgilendiren, dolaylı olarak da islam toplumunu ilgilendiren önemli bir prensiptir. Müslümanlar bu prensibi gerçekleştirmek için birbirleriyle yardımlaşmalıdır. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur: “... İyilik ve güzelliği belirlenene özendirirler, kötülük ve çirkinliği belirlenenden sakındırırlar. ...”³

İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemi kolektif bir eylem gerektirir. Bireysel olarak yapılması gereken bazı şeyler mümkündür. Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen bir rivâyette Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Sizden her kim bir münker (kötülük veya çirkin bir şey)görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (onu hoş görmeyip kabullenmesin) ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.”⁴ İyiliği emretme kötülükten sakındırmada izleyeceğimiz yol ve yöntem bize açıklanmaktadır.

¹ Alak, 96/1.

² Al-i İmrân, 3/104.

³ Tevbe, 9/71.

⁴ Melâhim 17; Müslim, İman 78; Ebu Dâvud, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, 17; İbn-i Mâce, Fiten 20.

Tezde konunun kelime ve terim anlamına açıklık getirilmiştir. Temel kavramların bazılarının anlamlarına açıklık getirilmiştir. Birinci bölümde Kurân'da yer alan ayetler iyiliği emretme kötülükten sakındırma bağlamında değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Temel tefsirler referans alınmıştır. Yorumlamalarda bulunulmuştur. Âyetlerde kastedilen anlam nedir? Âyetlerden yola çıkarak ne gibi eylemlerde bulunulabilir? Sorularına cevap aranmıştır. İkinci bölümde ise rivâyetler bağlamında Hadisler merkeze alınarak İslam dininin tebliğcisi ve açıklayıcısı olan Hz. Peygamberin iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda neleri öğütlediği, ne gibi uygulamalarda bulunduğu konusuna değinilecektir. Üçüncü bölümde ise İslam Düşüncesinde iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin mâhiyeti hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

İslam Düşüncesindeki ekoller Hz. Peygamberden sonra gerçekleşen siyasî olayların dinî-siyasî tezahürü de olan toplumsal hareketler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda mezheplerin iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusuyla olan ilişkisi hakkında bilgi verilecektir. İtikâdî ve ameli mezheplerin bu prensibi nasıl ele aldığını bahsedilecektir. Özellikle Hâricîler ve Mu'tezîle mezhebi hakkında değerlendirmeler daha fazla paya sahip olacaktır. Çünkü bu firkalar için iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi varoluşsal bir önem arz etmektedir. İslam Tarihinde problemin nasıl ele alındığından bahsedilecektir. Hz. Peygamberin haleflerinin iyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramını nasıl anlayıp uyguladığı hakkında açıklama ve değerlendirmelerde bulunulmuştur İslam medeniyetinde ne gibi kurumlar inşa edilmiştir? Sorusuna cevap aranacaktır. Günümüzde iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemi nasıl algılanmaktadır. Zamanımızdaki bazı gruplar ve kişiler nasıl yorumlamışlardır cevap aranmaya çalışılacaktır.

1. Araştırmanın Amacı

Her zaman gündemde olan *emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker* düsturunu ele almak ve temel kaynaklara inerek temellendirmektir. Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet rehberliğinde soru işaretlerini gidermek amacına matuftur. Araştırmamızın amacı, Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve bunu yaparken de bireysel, toplumsal ve kültürel değişkenleri dikkate almaktır. Günümüz dünyasında bireyler çok farklı normlara ve değişkenlere bağlı bir hayat sürmektedirler. Modern dünyadan önceki zamanlarda yaşayan insanların hayatlarının çoğu hemen hemen birbirinin aynısıydı. Günümüzde ise farklı coğrafyalarda yaşayan insanların dışsal anlamda benzer yaşamları olsa da içsel anlamda nev-i şahsına

münhasır hayatlar yaşamaktadırlar. Bu bağlamda yeni sosyal ve dinî problemler hâsıl olmaktadır. Tezimizin amacı da günümüzde emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker ilkesini nasıl anlamlandırmalıyız? Çözümlediğimiz zaman uygulamada neler olmalıdır? Sorularına cevaplar verilmeye çalışılmıştır.

*"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun..."*⁵ âyeti konunun önemini ortaya koymaktadır. Araştırma da Hz. Peygamberin; *"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin..."* hadisi gibi araştırmanın ana referanslarından birisi olacaktır.

İnsan, sosyal bir varlıktır bu açıdan içinde yaşadığı topluma karşı sorumlulukları vardır. Bu bağlamda huzurlu ve güven içinde yaşamak için iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini tesis etmek maksadıyla gerek ferdî gerekse sivil toplum olarak üzerine düşeni yapmasının gerekli olduğunu düşündüğümüz için konumuz büyük öneme hâizdir.

2. Araştırmanın Önemi

İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi İslam dininin mensupları tarafından önemle üzerinde durulmuştur. Bunun neticesinde tarih boyunca birçok görüş ve mezhep bu prensibi savunmuş, uygulamıştır. Bu uygulamalar farklılık göstermiştir. Bunun sonucunda iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulanmasında aşırı uçlar olmuştur. Bu aşırı uçlar İslam dünyasında hem siyasî olarak hemde zihinsel olarak büyük yıkımlara sebebiyet vermişlerdir⁶. Bizim tezimizdeki amacımızda söz konusu prensibin Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde sağlam bir zemin üzerinde ele alınıp anlatılması amaçlanmıştır.

⁵ Al-i İmran,3/104.

⁶ Bakınız; YİĞİT, İsmail, " Sıffin Savaşı mad.", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, c. XXXVI, s. 107-108.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Literatür

Tezimizin konusuyla ilgili yazılan eserlerin ilklerinden birisi olan İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *Emr-i bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker* adlı eseridir.⁷ Bu eserden sonra yapılmış belli çalışmalar vardır onlarda aşağıda zikredilmiştir.

Yapılmış Yüksek Lisans Tezleri:

Yunus Şanlı, *İslam Mezheplerinin İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoyma Konusunda Yaklaşımları*, CÜSBE, Sivas, 2004.

Şeyma Peker, *Kurân'da Emir ve Yasaklar Bağlamında İnsanın Özgürlüğü*, EÜSBE, Kayseri, 2007.

Ayşe Barış Bayraktar, *Kur'ân-ı Kerîm'de Emri Bi'l-Ma'ruf ve Nehyi Ani'l-Münker Meselesi*, AÜSBE, Ankara, 2007.

Ramazan Kıymaz, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker Probleminin Kelâm İlmi Açısından Tahlîli*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Makaleler:

TUNÇ, *Cihat, İyiliği Emredip Kötülükten Yasaklama Görevi*, EÜİFD, sy. III, 1987.

Fikret Karaman, *Ma'rufu Emretme ve Münkeri Nehyetme Görevi Hakkında Bir Değerlendirme*, DİD, c. XXXI, sy. 2, 1995.

Sayın Dalkıran, *Hâricîlerin "El-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu Ani'l-Münker" Anlayışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 1, c. III, 2004.

Masum Aytepe, *Mu'tezîle Kelâmında Ötekine Ulaşma Kaygısı Olarak Emr-i bi'l Ma'rûf Nehy-i 'ani'l-münker ilkesi*, MAÜSBED, c. VIII, sy. 1, 2017.

Yukarıda zikredilen eserlerden farklı olarak "Hadislere göre emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker" adlı çalışmayla konuyu temel kaynaklarına inip ele alarak günümüzle

⁷ Bu eser "*İnsan Yayınları, İstanbul, 1989*" 'da basılmıştır.

bağlantı kurmaya çalışılmıştır. Değişen hayat şartları insanların düşüncelerini ve davranışlarını değiştirmiştir. Bu insanların yeni yaşantıları meydana gelmiştir. Bunun neticesinde de yeni sorular peyda olmuştur. Tez de bu ve bunun gibi sorulara cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Günümüz insanının geçmişteki insanların sorunlarıyla bağlantı kurması sağlanıp yeni sorunlara çözüm sunulması amacı güdülmüştür.

4. Konuyla İlgili Bir Takım Genel Kavramlar

4.1. Emir:

İki farklı anlamı bulunmaktadır. Birinci anlamı "*hal, durum, iş*" anlamlarına gelen kullanımdır. İkinci anlamı ise nehyin zıddı olarak bir şeyin yapılmasını istemektir. Mu'tezîlî âlimlerin bazılarına göre; bir kimsenin rütbece daha aşağıda olan birisine bir şeyi yap demesidir.⁸

4.2. Nehiy:

Sözlükte "*yasaklamak, bir işten vazgeçilmesini istemek, engellemek,*" anlamlarına gelmektedir. Fıkıh Usûlü'nde kullanılan tanıma göre; "*bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda istemek*" anlamında kullanılmaktadır.⁹

4.3. Ma'rûf:

Sözlükte "*bilmek*" anlamına gelen irfân kökünden türetilen ma'rûf kelimesi "*bilinen, mâlum olan nesne*" anlamındadır.¹⁰

Ma'rûf kavramı aynı zamanda Allah'a itaat etmek, Allah'a yaklaşmak, insanlara ihsanda bulunmak, çirkinliklerin ve de anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması anlamında kullanılmıştır.¹¹

⁸ ÖĞÜT, Salim, "*Emir mad.*", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. XI, s. 119-121.

⁹ APAYDIN, H. Yunus, "*Nehiy mad.*", DİA, Kırmızı Yayınları, 2006, c. XXXII, s. 544-547.

¹⁰ EFENDİOĞLU, Mehmet, "*Maruf mad.*", DİA, Kırmızı Yayınları, 2003, XXVIII, s. 66.

¹¹ *Lisanü'l-arab*, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, "*Ma'rûf*" mad., Beyrut, 2009, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. IV, s. 2900.

4.4. Münker:

Sözlükte “*inkâr etmek, bilmemek, hoş karşılamamak*” anlamındaki nekr kökünden if’al ba’bindan türemiştir.¹² Yanlış olduğu kesin olarak bilinen eylemlerdir. Şeriatın hoş görmediği, çirkin gördüğü herşey münkerdir. Ma’rûf’un zıddıdır.¹³

4.5. Emr-i bi’l-Ma’rûf Nehy-i ani’l-Münker:

Arapça’da “*bilmek, tanımak, düşünerek kavramak*” anlamındaki ‘irfân kökünden gelen ma’rûf sözlükte “bilinen, tanınan, benimsenen şey” mânasına gelir. “*Bir şeyi bilmemek, bir şey zor ve sıkıntılı olmak*” gibi anlamlar taşıyan nûkr veya nekâret kökünden gelen münker ise kabul edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey” demektir. Ma’rûf kelimesi Câhiliye döneminde “*iyilik, ikrâm, gönül okşayıcı söz ve davranış*” anlamında genelde kullanılmaktaydı. Nitekim Züheyr b. Ebû Sülmâ’nın Mu’allaka’sında “*iyi söz, cömertlik, ihsan*” ve genel olarak “*iyi davranış*” anlamında birkaç yerde geçmektedir. Kurân’da ve hadislerde diğer birçok terim gibi ma’rûf ve münkerin de kısmen eski anlamlarını muhafaza etmekle birlikte kapsamının genişlediği görülmektedir. Yaygın olarak kabul edilen iyi kavramlar içinde ma’rûf kullanılmıştır. Tersinden düşünersek genel kabul görmeyen kavramlar içinde münker kullanılmıştır diyebiliriz.¹⁴

4.6. Hisbe:

Arapçada “*hesap etmek, saymak, yeterli olmak*” anlamlarına gelen hasebe kökünden türemiş bir kelimedir. İyi işleri yaptırmak kötü işlerden sakındırmak gibi insanları iyiliğe yönlendirme kötülükten uzaklaştıran görevleri icra ettiren kuruma denir. Emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker prensibinin siyasi tezâhürü olan yapıdır. Gerçekleştiren kişiye de muhtesip denir.¹⁵

¹² EFENDİOĞLU, Mehmet, “*Münker mad.*”, DİA, Kırmızı Yayınları, 2006, c. XXXII, s. 13-14.

¹³ *Lisanü'l-arab*, c. VI, s. 4539.

¹⁴ ÇAĞRICI, Mustafa, “*Emr-i bi’l Ma’rûf Nehy-i ani’l-Münker mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995, c. XI, s.138-141.

¹⁵ KALLEK, Cengiz, “*Hisbe Mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, s. 143-145.

4.7. Davet:

Arapça'da çağırarak, seslenmek anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak ise İslam'a ve islam dininin esaslarına çağrı anlamına gelir. Bu bağlamda tebliğ, irşâd, vaaz, tebşir, iyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramları da davetin içinde tanımlanabilir.¹⁶

4.8. Tebliğ:

Kelime anlamı olarak “ulaştırmak, iletmek” anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak ise Peygamberlerin ilahi mesajı ulaşmasıdır. Ulaştırmak için kullandıkları bütün usul ve yöntemlere denir.¹⁷

5. Önceki Din ve Kültürlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

5.1. Ehl-i Kitap Olmayan Din ve Kültürlerde İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma

Bu bölümde iyiliği emretme kötülükten sakındırma yaklaşımı ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Diğer kültürlerin savaşta insanlara nasıl muamele ettiklerine değinilmiştir. Çünkü savaşta kazanan taraf mutlak anlamda üstün taraf olarak kendini karşı tarafa kabul ettirmiş olur. Bu bağlamda yapıp ettiği davranışları o medeniyetin iyilik, kötülük, hakkaniyet, adâlet gibi kavramlara nasıl baktığı hakkında konsantre bilgi verir. Bu sayede iyiliği emretme kötülükten sakındırma hakkındaki uygulama ve kabullerine ulaşılmış olacaktır.

Eski devirlerde uluslararası savaş hukûku anlaşmaları olmadığı için savaşlardaki esirlere karşı davranışlarda keyfîlik ve vahşet hâkimdi. Asurlular savaş esirlerinin derilerini yüzmekteydiler. Romalılar esirlerine her türlü işkenceyi yapmaktaydılar. İslamiyetten önceki araplarda diğer toplumlardan farklı bir yol izlemiyorlardı. Aynı şekilde Yahudi ve Hıristiyanlarda vahşi bir savaş hukûku izlemekteydiler. Öldürme tecavüz ve köle etme eylemleri yenilen taraflara reva görülmekteydi.¹⁸

¹⁶ ÇAĞRICI, Mustafa, "Davet", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, s. 16-19.

¹⁷ BOYNUKALIN, Mehmet, "Tebliğ Mad.", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, c. XXXX, s. 218-219.

¹⁸ Ahmet ÖZEL, *Tarih Boyunca Savaş Esirleri ve Hukuk*, İnsan Haklar Araştırmalar, sy. III, s. 4.

İslam Hukûkunun kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin sünnetidir. Roma'da ise devlet başkanı yani imparatordur. İmparatorun emirleri veya örfler esas oluşturur.¹⁹ Roma İslam Hukûkunda olduğu gibi dinî konulardan bahsetmemiştir.

Roma Hukûkunda İslam Hukûnda olduğu gibi Kur'ân, Sünnet, İcmâ, Kıyâs gibi çözüm bulmak için bir silsile takip edilmez.²⁰ Bunun yerine kanunda herhangi bir tikanıklık olduğu zaman yönetimde bulunan hükümdara sorulur o da gerekli emirleri verip sorunu çözer.

Yukarıda bahsedilen hususlar bizlere şunu göstermektedir. İslam dini iyiliğin yayılmasını istemektedir. Kolaylaştırıcı bir gayretin içerisinde olmuştur. İnsanları iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, kötülüğü ise oluşmadan ortaya çıkmadan engellemeyi amaçlamıştır. Râşit halifelerin uygulamaları da Hz. Peygamberin yolundan gitmek olmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın mutlak mana da hakkaniyetle uygulanması amaçlanmıştır. En insancıl olanı en güzel olanı yapmak için çaba içerisinde olmuşlardır. Diğer yaklaşım ve kültürler gibi yıkıcı olmamışlardır.

5.2. Kitâb-ı Mukaddes'e Göre İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma

Bu bölümde iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi Kitâb-ı mukaddesteki cihat kavramı merkeze alınarak değerlendirilmiştir. Önce Kur'ân'a göre cihat kavramı ele alınacaktır. Daha sonra İslamın bakışı açısı merkeze değerlendirilecektir. Sonra Kitâb-ı Mukaddes'in yaklaşımı incelenecektir.

Kur'ân'a göre cihâd üç farklı anlamda kullanılmıştır.

- a. Söz ile cihat anlamında
- b. Silah ile mücâdele anlamında
- c. Amel(davranış) anlamında²¹ anlamlarında kullanılmıştır.

¹⁹ Muhammed Hamîdullah, *İslamın Hukuk İlmine Katkıları*, (Çev: Vecdi AKYÜZ), Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 236.

²⁰ Muhammed Hamîdullah, *İslamın Hukuk İlmine Katkıları*, s. 268.

²¹ Mukâtil b. Süleyman, "Cihad" mad., *Kurân Terimleri Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, II. Bölüm.

“... *Fitne kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın. Eğer çarpışmaktan vazgeçerlerse artık zulme sapanlardan başkasına düşmanlık edilmez.*”²²

Söz konusu âyetlerde cihâdın önemi vurgulanmıştır. Burada kabul edilen öncelikli anlam amel(davranışsal bütün eylemler) etmektir. Allahın hükümlerinin insanlara ulaştırılmasıdır. İnsanların da bu tebliğlere özgür iradeleriyle karşılık verebilmelidir.²³ İyiliğin emredilmesi kötülükten sakındırma ilkesinin uygulanmasının amaçlarından biriside insanların iyiyi kötüyü kendi özgür iradeleriyle karar vermeleridir. Elbette istenen iyinin seçilip benimsenip uygulanmasıdır.

Kitâb-ı Mukaddes'e göre cihâd bağlamında iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak ilkesi ele alınacaktır. Kitâb-ı mukaddeste geçen bazı hükümler şunlardır:

“*Tanrın Yehova'nın sana miras olarak vereceği şehirlerde ise nefes alan hiçbir canlı bırakmayacaksın; çünkü Tanrın Yehova'nın sana emrettiği gibi bu milletlerin hepsini, Hititleri, Amorileri, Kenanlıları, Perizzileri, Hivileri ve Yebusileri mutlaka yok etmelisin.*”²⁴

“*Göklerin hâkimi Yehova diyor ki; Amalek'e, İsrail'e yaptıklarının hesabını soracağım. Çünkü İsrailoğulları Mısır'dan çıkıp gelirken yolda onlara karşı koydu. Şimdi git Amalek'i vur, onun her şeyini tamamen yok et. Hiçbirine acıma, Kadını ve erkeği, çocuğu ve emzikteki bebeği, sığırı ve koyunu, deveyi ve eşeği, hepsini öldür.*”²⁵

“*Gideceğin topraklardaki halklarla antlaşma yapmaktan sakın, çünkü bu sana yanı başında bir tuzak olur. Onların sunaklarını yıkacaksınız, kutsal direklerini kesecek ve dikili taşlarını parçalayacaksınız.*”²⁶

Söz konusu Kitâb-ı Mukaddes'teki hükümler incelendiği zaman Kur'ân-ı kerîmde yer alan anlamda bir cihâd (iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesi bağlamında) yoktur. Kitâb-ı Mukaddes'te toplu bir imha ve yok etme eylemi bulunmaktadır. Bu

²² Bakara 2/192, 193.

²³ Abdurrahman ASLAN, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Ortak Hukûkî İlkeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, 2010, s. 51.

²⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Tesniye, 20/16-17.

²⁵ A.g.e., I.Samuel, 15/2-3.

²⁶ Kitâbı Mukaddes, Çıkış, 34/12-13.

yaklaşımın İslam dinine ve Hz. Peygamberin Sünnet'ine uymadığı sonucuna ulaşılmaktadır.²⁷

²⁷ Abdurrahman ASLAN, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Ortak Hukûkî İlkeler*, s. 57.

1. KUR'ÂN'DA EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER

Allah, daha önce diğer peygamberlerle ilâhi mesajını ulaştırmıştır. İnsanlar, buna rağmen doğru yoldan sapmışlar ve Tevhid'e sırt çevirmişlerdir. Buna müteakip Hz Muhammed (s.a.s.) son elçi olarak Kur'ân'ı insanlığa ulaştırmıştır. İslam dini son dindir. Ekmel din yani en mükemmel dindir. Allah, insanlara mesajını en açık şekilde Arap Toplumunu vasıtasıyla nihayete erdirmiştir. Malum olduğu üzere verilen mesajlar indirildiği dönemde muhataplarca mümkün olan en iyi şekilde anlaşılıp uygulanmaya çalışılmıştır.

İslam dininin temel kaynaklarından birisi de Kur'ân-ı Kerîm'dir. İnsan bilmek öğrenmek isteyen bir varlıktır. Doğru olan nedir? Doğru olanı nasıl tasnif ederim? Doğrunun ölçütü birey için ne olmalıdır? Şeklinde birçok sorular akla gelmiştir. Kur'ân'ın ilk emri "oku"²⁸ emridir. Müslüman için bu sorunun cevabını islam dininin kutsal kitabı olarak verilebilir. İslam dininin mensupları tarafından Allah Rasûlüne ilk vahiy geldiğinden beri anlamak için çaba göstermişlerdir. Hz. Peygamber'in bakış açısından kopmadan günümüzdeki problemlerle bağlantı kurulması amaçlanmıştır.

1.1. Kur'ân Ayetlerinde İyiliği Emretme ve Kötülükten Sakındırma ile İlgili Âyetlerin Ele Alınması

*"Siz, insanlara iyiliği emredersiniz de kendinizi unutur musunuz? Halbûki Kitâb (Tevrat) da okursunuz..."*²⁹

Bu âyette herhangi yapılan bir eylemin yanlışlığını belirtmek gerekir. İnsanları uyarmak ve doğruya yönlendirmek gerekir.³⁰ Uyarılarda bulunurken aynı zamanda söylenen şeylerin beyan edenlerce yerine getirilmesi gerekmektedir.³¹ Yahudi din adamları kendi dinininden olan insanlara dinin esaslarını anlatırken doğruyu güzeli öğütliyordu. Öğütlenen davranışın pratiğe dönüşme zamanı geldiğinde bunu yerine getirmiyorlardı. Ayrıca Hz Peygamber insanlara İslamın mesajını tebliğe başladığında Yahudi din adamları onun davasının hak olduğunu bilmekteydiler.

Daha önceden Hz. Muhammed'in risâleti gelmezden evvel insanlara onun son peygamber olarak geleceğini de müjdelemişlerdir. Ne yazık ki nefislerine yenik düşmüşler

²⁸ Alak, 96/1.

²⁹ Bakara, 2/44.

³⁰ Elmalılı Hamdi YAZIR, *Hak Dinî Kuran Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, c. I. s. 284.

³¹ A.g.e., c. I. s. 285.

ve hakikati dile getirmemişlerdir. Bu durumda vurgulanan hususlardan birisidir.³² İnsanlar zaman geçtikçe dinî duyguların dinamizmini kaybetmekte ve sıradanlaşmaktadır. Uyarıcı görevinde olan din bilginlerinin bunu meslek halini getirmeleride bu tutarsızlığa sebep olmaktadır.³³ Din adamları neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmelerine rağmen bunu gizlememelerini öğütlemektedir. İyi ve doğru olanı apaçık şekilde söylemelidirler. Bu ilâhi kelâmda sadece söylemenin, tavsiye etmenin faydasız olduğu vurgulanmaktadır. Teori ve pratiğin uyumlu olması gerekmektedir. Aksi halde söylenenler hükümsüz olacaktır. Bu durum tebliğ edenlere zarardan başka bir şey getirmeyecektir. Ayrıca toplum nazarında da ilâhi kelâmın itibarını sarsacak ve ilâhi vahye karşı olanların eline koz verecektir.³⁴ Bu duruma mahal vermemek için uyarıcılar olarak tutarlı olunmalıdır. Allah'da bu ikiyüzlü durumun sürmesinin doğru olmadığını vurgulamıştır. Özetle teori ve pratik uyumlu olmalıdır.³⁵

"... İyilikle davranın, insanlara güzel söz söyleyin, ...misak almıştık..."³⁶

İsrailoğullarının Allah'a verdiği söz hatırlatılmakta ve onların üzerinden müslümanlar uyarılmaktadır. Misâkları vurgulanmaktadır. Bilindiği üzere misâk sağlam manada söz vermek demektir. İnsanlara karşı iyilikle muamele etmeye, iyi işler yapmaya gayret edilmelidir.³⁷ Verilen söz unutulmadan güçleri ölçüsünde buna göre davranılmalıdır. Bu durumun kolay olmadığı her zaman gözönünde tutulmalıdır. Âyette de bu durum vurgulanmakta çok fazla kişinin bu işi başaramayacağına dikkat çekilmektedir. Söz konusu âyette İsrâiloğullarından bahsedilmekte ve misâk (sözleşme) hatırlatılmaktadır.³⁸ Söz vermekten kasıt Tevhit inancı ve insanlara güzel söz ile hitap etmeleridir.³⁹ Güzel sözün içinde iyiliği emretme kötülükten sakındırma anlamı da vardır. İyiliği emretme ve

³² Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Tefsiru'l-Keşşâf an-Hakâiki Gavamidi't-Tenzili ve Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûh'it-Te'vil*, (Çev. Muhammed Coşkun), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016, c. I, s. 367.

³³ *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, (Terc. ve Tefsir Hayrettin KARAMAN v. dğr.) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, c. I, 116.

³⁴ A.g.e., c. I, s. 117.

³⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2013, c. I, s. 199-201.

³⁶ Bakara, 2/83.

³⁷ A.g.e., c. I, s. 258-259.

³⁸ YAZIR, *Hak Dinî Kuran Dili*, c. I, s. 326.

³⁹ *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Terc. ve Tefsir Hayrettin KARAMAN), c. I, s. 151.

kötülükten sakındırmak israiloğullarında da birinci derece de önemli bir eylem olarak yer almaktaydı. İsrailoğulları bu sözlerini tutmamışlar ve helâka uğramışlardır.⁴⁰

“...İyilik edin. Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever”.⁴¹ Bu âyette de iyilik etmenin önemi vurgulanmakta ve Allahın iyilik edenleri sevdiği müjdesi verilmektedir. Burada iyilikle ilgili belirli bir sınırlama yoktur iyiliğin her türlü konunun içine girmektedir. Herkes yeteneği ve hayal gücü ölçüsünde iyilik yapmakta serbesttir.⁴²

Allah, doğrudan iyilik yapılmasını emretmektedir. Bu durum kişiyi hem iyi bir Müslüman hem de iyi bir insan yapar. Herhangi bir kimseye doğrudan kötülük yapılsa dahi bu kötülüğü en güzel şekilde engellenmeli ve ortadan kaldırılmalıdır.⁴³ Kaldıramadığı durumlarda ise birey kendini tehlikeye atmamalıdır. Mümkün olduğunca iyiliği emretmeli ve kötülükten sakındırılmalıdır.⁴⁴

“İçinizden hayra çağıran, doğruluk ve güzelliği belirlenene özendiren, kötülük ve çirkinlik belirlenenden sakındıran bir topluluk olsun. ...”⁴⁵

İslam dini, Müslüman bireylerden meydana gelmektedir. Her birey farklı mizaç ve özelliklere sahiptir. Herkesin yeteneği ve eğitimi farklılık arz etmektedir. Bunun yanında her bireyin sorumlu olduğu temel bazı kavramlar bulunmaktadır. Emr-i bi'l-marûf da bunlardan birisidir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi hakkında müslümanlar çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bir görüşe göre hükmü farz-ı ayın, bir diğer görüşe göreyse hükmü farz-ı kifâyedir. Ayetten ulaşılan sonuca göreyse “içinizden” lafzı kısmilik ifade etmektedir. Belli bir guruba hasredilmektedir. Alanında uzman, yetenekli, liyakatli kurum ve kişiler tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir sonucuna ulaşılmaktadır.⁴⁶

İnsan, toplumsal bir varlıktır. İşte bu sebeble tek başına yaşayamaz, yaşamamalıdır. Toplum içinde yaşamının belli avantajları ve dezavantajları vardır. İnsanlar birbirlerini etkilerler ve çok çabuk tesir altına alabilirler. Toplumun daha sağlıklı ve uzun ömürlü

⁴⁰ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, c. 4, s. 1.

⁴¹ Bakara, 2/195.

⁴² Yazır, *Hak Dinî Kuran Dili*, c. II. s. 19.

⁴³ A. g. e., c. II. s. 20.

⁴⁴ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, c. 4, s. 1.

⁴⁵ Al-i İmrân, 3/104.

⁴⁶ ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf an -Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzili ve Uyûni'l-Ekâvili fî Vucûh'it-Te'vil*, c. I, s. 1025.

olabilmesi için adâleti, eşitliği erdemlerin hem uygulanması hem de teşvik edilmesi gerekir. Âyette de özendirip teşvik edenlere müjdelere verilmektedir.⁴⁷ Elbette Kur'ân muhataplarına bunun mahiyetini ve nasıllığını söylememiştir. Sadece amaçlanan davranışların bir şekilde gerçekleşmesi esas alınmaktadır. Bu durum şartlara ve zamana göre yorumlanıp, maksimum optimist açıdan ele alınmalıdır. En güzel en iyi olan tercih edilmelidir. Uygulama da farklılıkların olması normaldir.⁴⁸

“...İyilik ve güzelliği belirlenene özendirirler, kötülük ve çirkinliği belirlenenden sakındırırlar...”⁴⁹

İslam dininde kadın erkek ayrımı yoktur. Sadece birbirinden farklıdır. Farklı yetenekleri, sorumlulukları vardır. İşte burada bu durum vurgulanmaktadır. İyiliği emretmenin kötülükten sakındırmanın tek başına değil namaz ve zekâtla birlikte yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁰ Çünkü namaz ve zekât birlikte olmalıdır. Sadece kuru bir yönlendirme ve tavsiye olmamalıdır. Çünkü insanları aydınlatmak için asgari düzeyde de olsa maddi imkânlarla ve yeterli donanıma sahip olunmalıdır.⁵¹

Cahiliyye dönemi İslam toplumunda kadının yeri çok dar bir alanla sınırlıydı. Bu durum Hz. Peygamberin Allah'ın kelâmını getirmesiyle tersine dönmüştür. İslamla beraber kadın hayatın her aşamasında yer almıştır. İşte bu durumu ayrıntılı şekilde olmasa da teşvik eden bir âyettir. İnkârcılar nasıl ki küfür konusunda yardımlaşmaktadırlar inananlarda birlik olup organize şekilde hareket etmelidirler.⁵² Bu sayede iyiliği emretme kötülükten sakındırma sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

“Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz...”⁵³

İyiliği emretmekten kötülüğü yasaklamaktan kasıt Allah'ın varlığını birliğini bilmek demektir. Onu kâdir-i mutlak olarak tanımak demektir. Ona hiç birşeyi ortak

⁴⁷ Maide, 5/54.

⁴⁸ *Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Terc. ve Tefsir Hayrettin KARAMAN), c. II, s. 295-297.

⁴⁹ Tevbe, 9/71.

⁵⁰ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Hikmet Yayınevi, 1971, c. VII, s 333.

⁵¹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Ekin Yayınları: 4/1.

⁵² Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VII, s 332.

⁵³ İsrâ, 17/7.

koşmamak demektir. Özetle Tevhidi benimseyip yaşamak demektir.⁵⁴ Hem birey olarak hem de toplumsal hayatın içindeki birey olarak eylemlere dikkat edilmelidir. Çünkü yapılan herşey er ya da geç etki eder.⁵⁵ İyiliğe davet edildiğinde veya edilmediğinde de içinde yaşanan toplumun parçası olduğu unutulmamalıdır. Neme lazımcılık edip umursamaz olunmamalıdır. Rüzgâr eken fırtına biçer darb-ı meseli bu duruma en iyi örnek olmaktadır. Toplumun en alt katmanından en üst tabakasına kadar iyilikle muamele edilme prensibi elden bırakılmamalıdır. Birey olarak mutlu ve huzurlu bir toplumda varolmak isteniyorsa iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesinin uygulanması mutlaka yerine getirilmelidir.

“... Bunlar Allah yolunda savaşurlar, hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar...”⁵⁶

Söz konu âyeti kerîme’de eğer inanılıyorsa eylemlerin özverili ve tam bir özgüvenle yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Toplumsal hayatta insanlar sürekli insanlar hakkında konuşurlar, çoğu zaman da yapıcı olmayan konuşmalar olur. Toplumsal baskı ya da yönlendirmeler kitleleri doğru yanlış ayırt etmeksizin sel sularının önüne kattığı dal parçası gibi götürür. Toplumda bulunan kanaat önderleri ya da yöneticiler doğrunun ortaya çıkmasını istemezler. Bütün elçiler de ilk ortaya çıktıklarında ayıplama ve kınamayla karşılaşmışlardır. Hatta öz aileleri bile onlara inanmamışlar karşı durmuşlardır. Belkide insanın en büyük sınavı yalnızlaşmak, kınanmak, sözüne itibar edilmemesidir. Kişinin benliğinin yok sayılmasıdır. Bu zor durumda dahi olsa kişi doğruyu söylemelidir. Doğru eylemi yapmalıdır, yapmaya çalışmalıdır.

Aynı zamanda âyette Allah’ın hükmünü gerçekleştirmek için bir grubu seçmesinden bahsetmektedir. Bu grup Allah’ın hükümlerini gerçekleştirmek için seçilmiş kimselerdir.⁵⁷ Bu seçilmişlik karşılıklı sevgiden ve Allah’a mutlak itaatten ötürü tezâhür etmektedir. Seçilmiş bir gurup⁵⁸ denmesinden şu sonuca ulaşılmalıdır; İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini uygulamak için daha kompleks anlamda belli bir zümrenin olması zorunludur. Bu zümre bir grup, bir kurum ya da daha yetkin anlamda

⁵⁴ et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, c. IV, s. 321-322.

⁵⁵ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. IX, s. 288.

⁵⁶ Mâide, 5/54.

⁵⁷ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. IV, s. 281.

⁵⁸ Mâide, 5/54.

devlet olmalıdır. Hâsılı kelâm her müslümâna değil belli kimselere zorunludur. Farz-ı ayın olduğu hükmüne bu âyeti kerîmeyle ulaşılmış olur.

“İşledikleri kötülükten birbirlerini sakındırmıyorlardı”...⁵⁹

İyi bir toplum kötü-çirkin şeylerin hoş karşılanmasına müsaade etmemelidir. İnsanların kötü bir eylemi gördüklerinde eğer onu caydıracak bir yapı ya da kimse olmazsa kötü örnek yaygınlaşır. Toplumda yozlaşma yaygınlaşır. Toplumda huzur ve sükûnet ortamı ortadan kalkar. İnsanlar çevrelerindeki olan olaylara karşı umursamaz olunmamalıdır. İnsan sadece kendinden sorumlu değildir aksine temas ettiği haberdar olduğu her şeyden mesuldür. Bir yanlış ve eğri bir durum varsa ellerinden geldiğince ortadan kalkması için çabalamalıdır.⁶⁰

İsrailoğulları ve Yahudiler kendi peygamberleri tarafından lanetlenmişlerdir. Lanetlenmelerinin temel sebebi ise yapılan bir kötülüğü engellemek için ellerinde imkânları varken bunu yapmamalarıdır. Bu toplumun fertleri ve peygamberden sonraki uyarıcıları olan âlimleri kötülüğü yapanı sözle uyarışlardır. Daha sonra ise kötülüğü yapanlarla ilişkilerini, beşerî münâsebetlerini sürdürmüşlerdir.⁶¹

Halbuki iyiliği emretme kötülükten sakındırma görevinin temelini oluşturan bu âyete göre doğru davranışa dönünceye kadar onlarla mücadele etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin kurumsal ve toplumsal bir kimliği olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer münker yayılır ve yaygınlaşırsa toplum bozguncu bir hal alır. İnsanların birbirlerine güveni, itimadı kalmaz. Bir kötülük ortaya çıkmadan engellenebilir. Önleyici tedbirler alınarak münkerin önüne geçilmesi mümkündür.⁶² Eğer bunlar yapılmazsa kötülükler kanıksanır ve yaygınlaşır. Bu duruma göz yuman müslümanlarda tıpkı Yahudi ve Hıristiyanlar gibi lanetlenirler.⁶³

⁵⁹ Mâide, 5/79.

⁶⁰ A.g.e., c. VII, s. 372.

⁶¹ A.g.e., c. VII, s. 374-375.

⁶² ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf an -Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzili ve Uyûni'l-Ekâvili fî Vucûh'it-Te'vil*, c. I, s. 1721.

⁶³ Mâide, 5/79.

“... Siz, kendinizi düzeltmeye bakın. Siz, doğru yolda oldukça sapmış olan size zarar veremez...”⁶⁴

Kişinin davranışlarının temelinde kendi iradesi ve arzusu gelir. Yapıp ettiklerinin tümünde kendisi insiyatif alıp seçme özgürlüğünü kullanmak ister. Birey olarak düzgün tutarlı bir imana sahip olursak ve bunu da irade gösterip davranışlarımızla uyumlu hale getirirsek sapıtmışlar (hakikate gözü kapalı olanlar, firsatsızlar) inananları yolundan geri çeviremezler. Dönüşün Allah’a olduğu da hatırlatılmaktadır. Yapılanların tastamam olarak önlerine getirileceğine dair haber verilmektedir.⁶⁵

Her insan eylemlerinden kendisi sorumludur. İman etme ya da etmeme hakkına sahiptir. İnananlar insanları doğruyu yanlışlı açıklar, ikna olması için zorlama içermeyen bütün yöntemleri kullanılır. Daha ötesine karışılmaz. Tebliğ sınırları içerisinde insanların özgür iradelerine müdahalede bulunulmaz.⁶⁶ Ayrıca mezkûr ayette⁶⁷ toplumsal anlamda iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin bireyden başladığını bizlere hatırlatmaktadır.⁶⁸ Bir münker görüldüğü zaman nemelazım dememek gerekir. Eğer bir toplumda bu umursamazlık yaygınlaşırsa düzensizlik karmaşa meydana gelir. Toplumsal anlamda bozulma olur. İnsanlar birbirlerine güvenmez ve çatışmalar artar. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) onları uyarıp kısaca şöyle ifade etmiştir: Ben Allah’ın elçisinden şunu duydum: *"İnsanlar bir kötülüğü görüp de onu engellemezlerse Allah'ın onlara genel bir azap göndermesi yakındır."* Buyurmuşlardır.⁶⁹ İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin önemi daha iyi farkedilmiş bulunmaktadır.

“...İyi işler yapanlara müjdelediği, işte budur...” Kim bir iyilik/güzellik üretirse onun için, o ürettiğine bir güzellik daha ekleriz...”⁷⁰

Yaptığımız bütün iyiliklerin artarak kayıt altına alınacağı ve katlanarak bize sevap olarak geleceği haber verilmektedir. Allah’ın affetmek için her fırsatı değerlendirdiğinden bahsetmektedir. Bu fırsatın değerlendirilmesi gerekmektedir.“Ben sizden hiçbir ücret

⁶⁴ Mâide, 5/105.

⁶⁵ YAZIR, *Hak Dinî Kur’ân Dili*, 1995, c. III. s. 286-287.

⁶⁶ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, c. III, s. 429-434.

⁶⁷ Mâide, 5/105.

⁶⁸ YAZIR, *Hak Dinî Kuran Dili*, c. III. s. 288.

⁶⁹ *Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Terc. ve Tefsir Hayrettin KARAMAN), c. II, s. 350-351.

⁷⁰ Şûrâ, 42/23.

istemiyorum”⁷¹ denmesinin manası şudur; Hz. Peygamber risâletle görevlendirildiğinde en yakınlarından tebliğ etmeye başlamıştır. Kureyş kavmine açıklayıp anlatmıştır. ⁷² İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi yerine getirilken en yakınlardan başlanmalıdır. Aile den yola çıkarak toplumun bütün katmanlarına tesir etmesi için çabalanmalıdır.

“...İyilik ve güzelliği belirlenmiş olana özendirirsiniz, kötülük ve çirkinliği belirlenmiş olandan sakındırmanız...”⁷³

Hayırlı bir ümmetten kasıt iman edip sâlih (iyi işler) ameller⁷⁴ işleyenlerdir. Çünkü “inaniyorsanız üstünsünüz.” (Hayırlısınız) buyrulmuştur. “*İnsanlar arasından sizleri yerime halîfe kıldım*”⁷⁵; iyiliği emredip kötülükten sakındıracak olanlar sizlersiniz denmektedir.

İyiliği emredip kötülükten sakındırmak her müslümana farzdır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve yapıp ettiklerinin sosyal bir yansıması vardır. Bu sebeple iyiliği emredip kötülükten sakındırma işini belli bir zümre yapmalıdır. Çünkü âyet “*sizden*” ifadesi geçmektedir. Bu sebepten eylemi gerçekleştirmek bütün müslümanlara farz-ı kifâye dir.⁷⁶ Belli bir grup (idareci/imâm) bunu yerine getirdiği sürece bu böyledir. Eğer hiç kimse yapmazsa bütün müslümanlara farz-ı ayındır.⁷⁷ Farz-ı kifâye olmasının sebebi ise insanları kötülükten menetmek, kötülük gerçekleştiğinde cezalandırmak ferdin gücünü aşmaktadır. Bu nedenle kurumsal bir yapının olması zorunludur.⁷⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de bu yapı hakkında kesin bilgi yoktur. Önemli olan adaletli, hakkaniyetli ve sağlıklı bir toplum olarak bunların gerçekleşip devam etmesidir.⁷⁹ Âyette bahsedileni evrensel olarak kabul edebiliriz. İyilik, adalet gibi hem insanı hemde toplumu ayakta tutan ilkelerin öneminde vurgu yapılmakta ve öğütlenmektedir.

Allah’ın emirlerin yerine getirmek için çabalanırsa ve gayret edilirse dünya da Allah’ın halifesi olursunuz mesajı verilmektedir. Kur’ân’ın emirlerini yerine getirmek için

⁷¹ Şûrâ, 42/23.

⁷² İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, c. 4, s. 1.

⁷³ Al-i İmrân, 3/110.

⁷⁴ Asr, 103/3.

⁷⁵ Bakara, 2/30.

⁷⁶ YAZIR, *Hak Dinî Kuran Dili*, c. II s. 368.

⁷⁷ A.g.e., c. II. s. 369.

⁷⁸ *Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Terc. ve Tefsir Hayrettin KARAMAN), c. V, s. 682.

⁷⁹ A.g.e., c. V. s. 683.

gayret ederseniz Allah da sizi hayırlı bir ümmet kılar müjdesi verilmektedir. İyilikten güzellikten doğruluktan ayrılmamalıdır. İçtimâî ve sosyal hayatta adâletten, haktan ayrınılmamalıdır.

“...Güzel öğütle davet et ve onlarla, en güzel olan neyse o yolla mücâdele et...”⁸⁰

Ayette bahsedilen kimseler gayr-i müslimlerdir. Hz. Peygamberle belli konular hakkında tartışmışlardır.⁸¹ Bu tartışma konusunda genel olarak Hz. İbrahim’in dinî hakkında sorulardan meydana gelmiştir.⁸² Gerek gayr-i müslimlerle gerekse müslümanlarla yapılan tartışmalarda dikkat edilmesi gereken birkaç önemli nokta bulunmaktadır,

Hikmet ile davet etmek Kur’ân-ı Kerîm ve Hz Muhammed’in Sünnetiyle temellendirerek açıklamak. Muhataplarının durumunu göz önünde bulundurarak onların seviyelerine ve anlayışlarına göre durumu kafalarındaki soru işaretlerini gidermek, anlatmaktır.

Güzel öğütle davet etmek; Muhatapları kırmadan incitmeden iyiliğe güzelliğe yönlendirmeye çalışmaktır.

Güzel bir şekilde tartışma (cedel) genelde hararetli bir şekilde olmaktadır. Burada daha yumuşak davranıp muhatabı kazanmayı amaçlanmalıdır.⁸³

Burada insanlarla nasıl iletişim kurmamız gerekir? Nasıl yaklaşılmalıdır? Soruları hakkında yöntem (usul, yol) belirtmiştir. Tabi bize herhangi bir yöntem dayatılmamaktadır. Amaç ve niyet verilmektedir. İstedığımız yöntemi kendimiz seçip uygulamalıyız. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin uygulanmasında bu hususları dikkate alınmalı ve uygulanmalıdır. Bu eylemi daha başarılı kılacaktır. “...İyi ve güzeli emret...”⁸⁴ İnsan ilişkilerinde insanlara karşı kibâr ve nazik olunmalıdır. Kin gütmeden yumuşak huylu olunmalıdır.⁸⁵ İyinin emredilmesi öğütlenmektedir. Ma’rûf iyi ve güzel olan her şeye

⁸⁰ Nahl, 16/125.

⁸¹ A. g. e., c. III, s. 453-454.

⁸² İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, c. 4, s. 1.

⁸³ et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, c. V, s. 239.

⁸⁴ Araf, 7/ 199.

⁸⁵ YAZIR, *Hak Dinî Kuran Dili*, c. IV. s. 104-105.

denir. Toplumların örfünde olan iyi ve güzel şeylerde bu kapsama girmektedir.⁸⁶ Hz. Peygamber “*Asıl kahraman öfkelerini tutabilen /yenebilen*”⁸⁷ buyurmuştur. Affedebilmek intikam alacak gücü varken büyük bir erdemdir. Nitekim Mekke’nin fethi’nde Hz. Peygamber bu yolu tuttuğunu açıkça göstermiştir. Cehalet, bilmemezlik genelde de bilmediğini bilmemektir. İşte bu durumda bu tutuma sahip kişilerle iletişim kurabilmek oldukça güçtür. Hatta imkânsızdır. Onlar her türlü hakikate ve anlayışa, merhamete ve erdeme uzak bir yeredirler. Cehaletlerini gidermek için elden gelen çaba gösterilmelidir. Tebliğ etmeli sabretmeli ve umut edilmelidir.⁸⁸

Ama sonuç vermiyorsa çalışmaya devam edilmeli, bilinen ve inanılan doğrular için gayret gösterilmelidir. Bu âyette iyiyi ve güzeli emretmek /tavsiye etmek /öğüt vermek/ hakikatin apaçık olduğunu gösterip sadece bunu yapmaları talep edilmelidir. Câhillerden yüz çevirmeden önce bütün iletişim metodlarını denenmelidir. Hızlı ve kibirli bir şekilde zaten bunlar böyle deyip vazgeçmemelidir. Cehalet akılla ilgili bir kavram değildir. Nitekim Ebu Cehil son derece seçkin ve akıllı birisiydi. Ne yazık ki kalbindeki hırs, kibir ve inat onu câhil olmaktan alıkoymadı. Neticede câhillerin babası oldu. Bu bakış açısına sahip insanlar her devirde olmuşlardır. Kimisi kibrine kimisi elinde bulunan gücün kayıp gitmesine mukavemet göstermek için cehalete sınıksız sarılmıştır. Bu âyette de iyilik ve güzellikle onlara karşı nasıl muâmele edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü kullanılması gereken metodun şiddet ve sindirme olmamalıdır. İkna etmek ve apaçık bir çözüm sunarak onların câhilliklerini ortadan kaldırmak olmalıdır.

*“O kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten alıkoymuyor.”*⁸⁹, *“...İyiliği emret. Kötülükten vazgeçirmeye çalış...”*⁹⁰, *“... İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız ...”*⁹¹

Âyet-i kerîme “İslam ümmetini”, “en hayırlı ümmet” diye vasıflandırdı. Bu vasıflandırmanın göze çarpan birkaç önemli özelliği vardır. Bunlar şunlardır;

⁸⁶ EFENDİOĞLU, “*Ma'rûf mad.*”, DİA, , c. 28, s. 66.

⁸⁷ Tirmizi, Birr 74; Ebu Davud, Edeb 3.

⁸⁸ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c. VI, s. 362-363.

⁸⁹ Araf, 7/157.

⁹⁰ Lokmân, 31/17.

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/110.

1. Bu ümmetin iyiliği emredip yani İslam'ın onaylamadığının dışında, Allah'ın (c.c) arzuladığı her şeyi emretmesi ve İslam'ın onayladığının dışında kalıp Allah'ın arzu ve direktiflerine aykırı her şerri ve ona götüren yolları, vasıtaları ve düşünceleri yasaklamasıdır. İslam ümmetinin görevi; Allah'ın emirlerini yerine getirmek yasaklarına uymaktır.

2. Allah'a iman edip O'na teslim olması ve bu inancın hâkim olmasına çalışması İman edip tebliğ ve irşad da bulunması bu yolda çabalamasıdır.⁹²

3. Kur'ân-ı kerîm, bu ümmeti “*en hayırlı ümmet*” diye vasıflandırdı. Çünkü bu topluluk insanların her türlü iyiliği için çabalamaktadır. Onların iyiliği ve güzelliği için gayret göstermektedir. İnsanların bu dünyada, öteki dünyada mutlu olmaları amaçlanmaktadır.⁹³

“... *Kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar veremez.*”⁹⁴

Müslüman iman etmiş kimseler toplumsal hayatın içerisinde varlıklarını sürdüren herkes gibi kimselerdir. Onlarda insan olmak anlamında herkes gibidirler. Nitekim Rasulullah da bende herkes gibi bir beşerim buyurmuştur.⁹⁵ Bu bağlamda inanmış kimseye çevresi o istemediği sürece tesir edemez. Kişinin iradesinin dışında zorla bir şey yaptırması mümkün olmaz. İman eden birey Tevhit'ten ve Hz. Muhammed'in Sünnet'in den ayrılmadan inancına uygun olarak doğru bildiği yoldan ilerlemelidir. Dışsal sebeplerin tesirinden çekinmemelidir. İyi bir insan iyi bir kul olmak için elinden gelen gayreti göstermelidir.⁹⁶

“... *İyi emrederek kötülükten sakındıranlar, Allah'ın koyduğu sınırları gözetenlerdir. Mü'minleri müjdele!*”⁹⁷

Önce kendileri daha sonra da çevresinde bulunan herkese iyiyi doğru yapmaları için yönlendirirler. Allahın yasakladığı her şeyi yasaklarlar. Allah'ın emirlerini yerine getirerek iyi bir müslüman olurlar. Onlara güçleri yettiği ölçüde iyi, doğru ve güzel olana teşvik

⁹² Seyyid Celâluddin el-Amra, *Kur'ân Sünnet ve İslâm Hukûku Işığında Mâ'rûf ve Münker Kavramlarının Yorumu*, s. 38-39.

⁹³ A.g.e., s. 41.

⁹⁴ Mâide, 5/105.

⁹⁵ Fussilet, 41/6.

⁹⁶ et-Taberî, *Taberi Tefsiri*, c. III, s. 429-434.

⁹⁷ Tevbe, 9/112.

ederler. Birey olarak yapılabilecek olanların bazıları bunlardır. Bireyden bağımsız olarak devlet ve sivil toplum kuruluşları ise bunu kanunlar, yazılı kurallar ve örf-i kâidelerle yerine getirmelidirler.⁹⁸

“Affi, kolaylaştırmayı prensip edin, iyi olanı emret ve cahillere aldırış etme!”⁹⁹

Âyet-i kerîmede Hz Peygamberin çevresindeki insanlara anlayışlı ve sabırlı davranması öğütlenmektedir. Rasulullah üzerinden de mensubu olunan dinin tebliğcisi açıklayıcısı örnek gösterilerek muhataplara öğüt verilmektedir. İnsanlarla ilişki kurulurken onlara karşı yumuşak sözlü ve anlayışlı olunmalıdır. İnsanları anlamak için iyi niyetle yaklaşılmalıdır. Onlara iyiliği güzelliği tavsiye edip uygulayarak örnek olunmalıdır. İyilik kavramı sınırlandırılmamalıdır. İçinde yaşanılan toplumun normları da göz önüne alınarak İslam’a aykırı olmayan her türlü iyiliği, bu iyilik kapsamı içerisine alınabilir. İnsanların her zaman yapıcı eleştirileri olmaz. Bu bağlamda kınama ve yıkıcı eleştirilere karşı sabırlı ve metanetli olunmalıdır. Ecrini Allah’tan umarak çaba göstermeye devam edilmelidir.¹⁰⁰

“... İyiliği ve insanlar arasında dirliği emretmek olsun ...”¹⁰¹.

İnsanlar arasında iletişimin temellerinden olan konuşmaların geçmesi doğal bir süreçtir. İletişimin bir parçasıdır. Konuşma eyleminin faydalı olabilmesi için insanlara faydalı sonuçlar için olması gerekir. İnsanların yararı iyiliği için fikir alışverişinde bulunulması gerekir. Bunun dışındaki laf taşımak, dedikodu yapmak, tecessüs etmek gibi eylemler İslam inancına göre yanlış davranışlardır. Ayette de vurgulandığı üzere fısıldaşma, gizliden gizliye konuşma sadece iyiliğin yayılması insanların birlik ve beraberlik bağlarının güçlendirilmesi için hoş görülebilir.¹⁰²

“... Hiç kuşkusuz Allah iyi işler yapanlarla beraberdir.”¹⁰³

⁹⁸ A.g.e., c. IV, s. 366-367.

⁹⁹ Araf, 7/199.

¹⁰⁰ A.g.e., c. IV, s. 171-173.

¹⁰¹ Nisâ, 4/114.

¹⁰² ez-Zemahşerî, *Tefsiru'l-Keşşâf an-Hakâiki Ğavamidi't-Tenzili ve Uyuni'l-Ekavili Fi Vücu'it-Te'vil*, c. II, s. 1467.

¹⁰³ Ankebut, 29/69.

İnsan toplumsal bir varlıktır. Kendi başına verimli ve mutlu yaşaması mümkün değildir. Her zaman başka bir bireyle ilişki içine girmesi zorunludur. Bu bağlamda toplumsal hayatın içinde bulunması elzem ve önemlidir. İyilik insanların faydasına olan alışkanlıklarına uygun eylem ve tutumlara denir. İnsanlar iyiliğin olduğu yerde mutlu olurlar. İyiliğin olduğu yerde bireysel ve toplumsal huzur sağlandığı için dirlikte sağlanmış olur. Allah'ta bizlere bunu öğütlemektedir. İyilik için gayret gösterildiğinde inayetinin tecelli edeceğine vurgu yapılmaktadır.¹⁰⁴

*“İşte onlar iyiliklerde yarışanlar ve bu yarışı önde bitirenlerdir.”*¹⁰⁵

Mezkûr ayette yapılan yorum namaz ve oruçla sınırlandırılmıştır.¹⁰⁶ Hâlbûkî iyiliğin bir sınırı bulunmamaktadır. İyilik insanların içindeki yaşadıkları yaşantıya, kültüre ve coğrafyaya göre sınırsız şekillerde algılanıp uygulanabilir. Bu bağlamda sadece namaz ve oruç olarak ele alınmamalıdır. İçinde bulunulan zaman diliminde insanların ya da diğer canlıların en çok ihtiyaç duydukları durumun gerçekleştirilmesi için çabalanmalıdır. Yarış içinde olunmalıdır. Açlık çekenlerin beslenmesi, susuzluk çekenlerin temiz suya kana kana ulaştırılması, korkanların üstünde koruyucu bir kanat olunması için gayret gösterilmelidir. Allahın rızasına bu yöntemle ulaşılması umulmalıdır.

1.2. Savaş Esirlerine Karşı İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma

Eski devirlerde uluslararası savaş hukûku anlaşmaları olmadığı için savaşlardaki esirlere karşı davranışlarda keyfilik ve vahşet hâkimdi. Asurlular savaş esirlerinin derilerini yüzmektedirler. Romalılar esirlerine her türlü işkenceyi yapmaktaydılar. İslamiyetten önceki araplarda diğer toplumlardan farklı bir yol izlemiyorlardı. Aynı şekilde Yahudi ve Hıristiyanlarda vahşi bir savaş hukûku izlemekteydiler. Öldürme tecavüz ve köle etme eylemleri yenilen taraflara reva görülmekteydi.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Taberi Tefsiri, c. VI, s. 392.

¹⁰⁵ Mu'minun, 23/61.

¹⁰⁶ A.g.e., s.79.

¹⁰⁷ Ahmet ÖZEL, *Tarih Boyunca Savaş Esirleri ve Hukuk*, İnsan Haklar Araştırmalar, sy. III, s. 4.

2. SÜNNET'TE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER

İslam dininin tebliğcisi ve ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamberin İyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini nasıl anlayıp yorumladığı ele alınacaktır. Hz. Peygamber bu prensibi anlatırken, uygularken muhataplarına nasıl yaklaştığı ve uygulamaları açıklanacak, günümüzle bağlantı kurulmaya çalışılacaktır. Kanatımızca İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın en sağlıklı açıklamasını Hz. Peygamberin bakış açısı ve uygulamasında bulabiliriz. Şimdi bu hadislerden bahsedilecektir.

2.1. İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma İle İlgili Hadisler ve Hadis Şerhlerinden Açıklamaları

Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.”*¹⁰⁸

Söz konusu hadiste Halîfe Mervân'ın (ö. 685/1286) hutbeyi namazdan sonrasına alması sebebiyle cemaatten birisi itiraz etmiştir. İtirazına müteakip Ebû Sa'd (ö. 55/675) bu adamı takdir etmiştir. Bu hadis ve sahâbenin uygulaması bize şunu göstermektedir. Kişi bir Müslüman olarak hayatın herhangi bir anında aksayan bir yer gördüğü zaman tepkisini adâb-ı muâşeret kuralları çerçevesinde belirtmelidir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin sağlıklı bir şekilde uygulanması için gayret göstermelidir.¹⁰⁹

*“Siz hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz...”*¹¹⁰

Bu hadiste Hz. Peygamber sorumluluğun ne kadar önemli olduğundan bahsetmektedir. Herkesin kendi mes'uliyetinde olan işlerden hesaba çekileceğini belirtmiştir. İnsanlar toplumsal bir hayatın içerisinde belirli şartlar ve sorumluluklar altında hayatlarına devam etmektedirler. Toplum çalışan bir makinedir. Bu bakımdan bireyler çalışan makinenin küçük parçaları olarak düşünülebilir. Nasıl ki makinenin verimli çalışması için bütün parçalar işlerini kusursuz şekilde yapmalıdır. Aynı şekilde insanlarda

¹⁰⁸ Melâhim 17; Müslim, İman 78; Ebû Dâvud, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; İbn Mâce, Fiten 20.

¹⁰⁹ *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (Çev. Haydar HATİPOĞLU), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012, c. X, s. 225-226.

¹¹⁰ Buhârî, Ahkâm 1; Cum'a 11; İstikrâz 20; İtk 17,19, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20; Tirmizî, Cihâd 27; Ebû Dâvud, İmâret 1.

işlerini, dinî sorumluluklarını, toplumsal sorumluluklarını ellerinden geldiğince en iyi şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Kanaatimizce uyumlu bir birey olmak ve iyi dindar olmak bunu gerektirir. Yapıp ettiğimiz bütün işleri hakkıyla yapmalı ve sorumlu olunan yükümlü olunan işlerde gereken toplumsal, dinî özen gösterilmelidir.¹¹¹

Abdullah İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652-53) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Allah Teâlâ'nın benden önceki her bir ümmete gönderdiği peygamberin, kendi ümmeti içinde sünnetine sarılan ve emrine uyan ihlâslı ve seçkin yakın çevresi, ashâbı vardı. ...Ashâbından sonra, yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıklarını yapan kimseler onların yerini aldı...*”¹¹²

Yine söz konusu hadis imanın derecelerini¹¹³ açıklayan hadisle aynı anlamı içinde barındırmaktadır. Ama farkı şudur insanlar Hz. Peygamberin yanındayken onun bulunması sebebiyle doğrudan feyz alıp imânlarının heyecanlarıyla iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini yapmaktaydılar. Daha sonraki zamanlarda insanların sözleriyle davranışları arasındaki uyum ortadan kalktı. Davranış ve sözlerinde uyum olmayan kimselerle mücadele etmekte iyiliği emretme kötülükten sakındırma yapmak sayılmaktadır.¹¹⁴

Nu'mân b. Beşîr'den (ö. 64/684) gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “*... Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Alt katta oturanlar hissemize düşen alt kattan bir delik açsak da, üst katımızda oturanlara su almak için eziyet etmemiş olsak, dediler. Eğer üstte oturanlar bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa hepsi birlikte batar, helâk olurlar. Eğer buna engel olurlarsa hem kendileri kurtulur hem de onları kurtarmış olurlar.*”¹¹⁵

¹¹¹ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Ahmet DAVUDOĞLU ve Hüseyin KAYAPINAR), Şamil Yayınevi, İstanbul, 2017, c. XI, s. 179-180.

¹¹² *Müslim*, İman 80.

¹¹³ “*Sizden her kim bir münker (kötülük veya çirkin bir şey) görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (onu hoş görmeyip kabullenmesin) ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.*” (*Müslim*, İmân, 78, Melâhim 17; *Müslim*, İman, 78; Ebû Dâvûd, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, 17; İbn Mâce, Fiten 20.

¹¹⁴ İbrahim CANAN, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, c. II, s. 241.

¹¹⁵ *Buhârî*, Şerîke, 6, Şehâdet 30; *Müsned* c. IV, s. 268-273.

Olayda geminin iki farklı katmanında yolculuk eden insanlardan ve o insanların yaşantılarından ve birbirlerine karşı olan tutumlarından bahsedilmektedir. Burada anlatılan husus benzetmedir. İnsanlar, toplumsal bir hayat içerisinde yaşadıkları için yaptıkları her şey orta ve uzun vadede herkesi etkilemektedir. Gemi örneğinde olduğu gibi üst katta olanlar alt katta olanların su ihtiyaçlarını karşılamadıkları için alt kattakiler gemide delik açmışlardır. Bu durum gemide bulunan herkesi tehlikeye atmıştır.¹¹⁶

Kanaatimizce yapılan benzetme toplumsal hayat için çok önemli bir örnek oluşturmaktadır. Örnekte olduğu gibi kötü sonuçlanmaması için toplumda şunların bulunması gerekmektedir. Adâletli bir toplumsal düzenin bulunması gerekir. İnsanların birbirlerinin hakkına riâyet ettiği ve haklarının korunduğu bir yapı olmalıdır. İnsanlar barış ve saygı içerisinde bir hayatı, toplumsal hayatın amaçlarından birisi yapmalıdır. Bahsettiğimiz temel amaçların gerçekleştirilmesi için İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin Kur'ân'a ve Sünnet'e göre gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-94) rivâyet edildiğine göre, Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdular: “... *Zâlim sultanın karşısında hakkı ve adâleti söylemektir.*”¹¹⁷

Ebû Abdillâh Târik b. Şihâb el-Becelî el-Ahmesî'den bir rivâyete göre, “Hangi cihâd daha faziletlidir, diye sordu?” Peygamberimiz: “*Zâlim sultân katında söylenen hak söz*” buyurdular.¹¹⁸

Zâlim sultâna iyiliği emretmek demek iyiliği hatırlatmak demektir. Yoksa şunu yap şunu yapma demek değildir. Bu durum savaştan farklıdır. Çünkü savaşta kazanma ümidi bulunmaktadır; ama bu eylem yapılırken kazanma ümidi yoktur. Çünkü devlet başkanı bütün gücü elinde bulundurmaktadır.¹¹⁹ Doğruyu söylemek ve savunmak tarihin her döneminde zor olmuştur. Mevcut otorite her zaman doğrulardan ve doğruyu söyleyenlerden hoşlanmamıştır. Doğruyu savunmayı bireysel olarak yapabiliriz. Ancak

¹¹⁶ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Konya Kitapçılık, Konya, 2007, Fiten Bölümü, s. 210.

¹¹⁷ Ebu Dâvud, Melâhim 17; İbn Mâce, Fiten 20; Tirmizi, Fiten 13; Nesâî, Biat 37; Ahmed. b. Hanbel, c. III, s. 19, 61; c. IV, s. 314, 315.

¹¹⁸ *Tirmizi*, 2265.

¹¹⁹ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), c. XIV, s. 486-487.

kanaatimize göre bunun yapılması zor ve etkisi sınırlı bir eylem olur. Bizce uyarma işleminin kanunlar, nizâmlar ve denetim mekanizmalarıyla yapılması daha isabetli olur.¹²⁰

Mü'minlerin annesi, Ümmü Seleme (ö. 73/693) Hint bt. Ebû Ümeyye, Huzeyfe 'den rivâyet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdular: “... *Kim münker işi çirkin görürse onun günâhından uzak olur. İnkâr edip ondan sakındıran, uzak olur. Ancak kim ona râzı olur ve uyarısa günâhından kurtulamaz. (Sahâbîler) dediler ki: ‘-O idârecilerle savaşmayalım mı?’ ‘-Namaz kıldıkları müddetçe hayır!’*”¹²¹

Esasında bu durum doğrudan namaz kılmakla bağlantılıdır. Tezle bağlantısı ise iyiliğin emredilemesi kötülüğün yasaklanması konusudur. İnsan hayatının her aşamasında çok farklı yaşantıları tecrübe eder. Eylemlerde bulunur. Bazen kendisi yapar bazende başka insanlarla yapar. Davranışlarında temel sâik ma'rûf olmalıdır. Münkerden de uzaklaşmak olmalıdır. Doğrudan etki edemediği durumlarda ise yönelimi iyilikten yana olmalıdır. En azından içinden geçirdiği şey iyilik olmalıdır. Münkerden sakınmak ise davranış olarak yerine getirilmelidir. Buna imkân olmazsa hiç olmazsa niyet, yönelim olarak yerine getirilmelidir.¹²²

Abdullah İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652-53) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah şöyle buyurdu: “... *Bir adam başka birine rastlar ve: “... Allah'tan kork ve yapmakta olduğun şeyi terk et, zîrâ o işi yapmak sana helâl değildir” derdi. ... onu yaptığı kötülükten yasaklamadığı gibi onunla yiyip içmekten ve birlikte olmaktan da çekinmezdi...*”¹²³ İsrailoğulları kendi aralarındaki kimselere iyiliği emredip kötülükten sakındırıyorlardı. Ama yine normal ilişkilerine sosyal hayatlarına devam etmekteydiler.¹²⁴ Bu sebepten dolayı münkerin cezâsı bütün topluma gelmiştir. “*Geldiği zaman sadece zâlimlere olmayacak olan bir musibetten sakınınız.*”¹²⁵

Her insan toplumun bir parçasıdır. Toplumsal olayda bazen etken bazen de edilgen olur. Hayatın her alanında toplumun içinde olmalıdır. Kendini mutlak anlamda hayattan

¹²⁰ A.g.e., s. 499.

¹²¹ *Sahih-i Müslim*, İmâre, 63.

¹²² *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1985, Fiten Bölümü, s. 236.

¹²³ *Ebû Dâvûd*, Melâhim, 17; Tirmizî, Tefsîr, Mâide (3050), İbnu Mâce, Fiten 20.

¹²⁴ *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*, (Çev. Haydar HATİPOĞLU), Kahraman Neşriyat, İstanbul, 2013, c. X, s. 225-226.

¹²⁵ *Enfal*, 8/25.

soyutlaması mümkün değildir. Bu bağlamda toplumda meydana gelen bir aksaklık bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak bütün fertlere etki eder. Münker eylemler ortaya çıkmadan engellenmelidir. Ortada kötü bir durum varsa da gerek bireysel gerekse toplumsal olarak ortadan kaldırılmalıdır. Bunu yapacak olan kurum ise kamudur. Kamunun gücünün yeterli olmadığı durumlarda sivil toplum kuruluşları ve bireyler bunu gerçekleştirmekle mükelleftir.

Bu azaptan kurtulmak için tam anlamıyla inanmış ve ideal bir mü'minin var olması, inkişâf etmesi için iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin gerçekleştirilmesi zorunludur.¹²⁶

Yine başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “... Aralarında günah işlendiğini görürde bunu engellemeye güçleri yettiği halde engel olmazlarsa, ... cezalandırır.”¹²⁷

Başka bir hadiste ise: “Bir kavim kötülük işlenirde, çok olmalarına rağmen engel olmazlarsa genel bir azap onlara uğrar.”¹²⁸ Bahsedilen hadislerden şunları anlayabiliriz. Her birey toplumsal hayatın içerisinde yer alması sebebiyle, kötü davranışlardan doğrudan olmasa da dolaylı olarak sorumludur. Tuttuğumuz bir takım, seçtiğimiz siyasîler, güç ve iktidar sahibi olmasında en küçük katkımızın olduğu her kişi ya da tüzel kişilerden sorumluyuz. Onların eylemleri dolaylı olarak bizim eylemlerimizdir. Bize düşen iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini göz önüne alarak seçimlerimizi yapmamızdır.

Sonra Rasûlullah şu âyeti okudu: ... Onlar birbirlerini işledikleri kötülüklerden vazgeçirmeye çalışmadılar...¹²⁹ Bu âyeti okuduktan sonra Peygamberimiz şöyle buyurdu: “... Ya iyiliği emreder kötülüklerden sakındırır, zâlimin elini tutup zulmünden el çektirir, ... ya da Allah kalplerinizi birbirine benzetir...”¹³⁰

İyi insanların kötü insanlarla beşerî münasebetlerde bulunması doğru değildir. Çünkü insanlar birbirleriyle etkileşim içinde olan varlıklardır. Aynı ortamda buldukları bireylerle fikirsel farklılık içinde olsalar dahi zamanla etkileşim olmaktadır. Eleştirdikleri insanların davranışlarını taklit etmeye başlamaktadırlar. Söz konusu hadiste de tabir-i

¹²⁶ Erdoğan KÖYÇÜ, *Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi*, BEÜİFD, c. IV, sy. I, s. 14.

¹²⁷ *İbni Mâce*, Fiten, 20. *Ebü Dâvûd*, Melâhim, 17; Tirmizî, Tefsîr, Mâide.

¹²⁸ *İbn Mâce*, Fiten, 20; *Ebü Dâvûd*, Melâhim: 17; Tirmizî, Tefsîr, Mâide.

¹²⁹ Maide, 5/78.

¹³⁰ *Ebü Dâvûd*, Melâhim, 17.

caizse kötü arkadaşlara uyulmaması öğütlenmektedir. Aynı zamanda toplumsal izalasyonun karşı tarafın hatasını farkedip telafi etmesine de sebep olması kuvvetle muhtemeldir.¹³¹

Huzeyfe b. Yemân'dan (ö. 36/656) dan rivâyet edildiğine göre, Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdular: “...ya iyilikleri emreder, kötülüklerden sakındırmanız ya da Allah size yakında üzerinize bir belâ gönderir...”¹³²

Bu hadisin metninden irşâd ve uyarı görevinin güçleri yettiğince yapılması gerektiğini, eğer yapılmazsa vermedikleri/veremedikleri tepkinin toplumsal anarşi, terör, keşmekeş gibi ortamlara sürüklenebileceği tehlikesinin ortaya çıkabileceği gözardı edilmemelidir. Bu durumda irşâd ve uyarı görevinin ne pahasına olursa olsun yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹³³

Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/694) rivâyet edildiğine göre şöyle buyrulmuştur: “Mademki vazgeçemiyorsunuz, mutlaka oturmak zorunda kalıyorsunuz; ... İslam tarafından iyi denilen şeyleri tavsiye edip kötülüklerden sakındırma vazifesini yerine getirmektir”.¹³⁴

Hadiste bahsedilen yolun hakkını vermekten kastedilen birçok anlam vardır. İyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramıyla ilgili iki tane anlam vardır. Yolda bulunup gelen geçen insanları iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. “İçinizden hayra çağıran bulunsun.”¹³⁵ Bunu yapmak da farz-ı kifâyedir. Bir diğer anlamı ise şaşmış, yolunu kaybetmiş insanlara hem gerçek hemde mecâzî anlamda yollarını göstermektir. Bunu yapmak iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktır.¹³⁶

Ebû Amr Cerîr b. Abdillâh'dan (ö. 51/671) gelen bir rivâyette Hz Peygamber şöyle buyurdular: “İslam'da iyi bir çağır açan kimseye, açtığı o çağırın sevâbı verileceği gibi, ...

¹³¹ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), c. XIV, s. 490-491.

¹³² Ebû Dâvûd, Fiten: 1.

¹³³ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Fiten Bölümü, s. 209.

¹³⁴ *Ebû Dâvud*, 4815. Buhârî, İstizân 2, Mezâlîm 22; Müslim, Libas 114; Ebu Dâvud, Edeb, 13.

¹³⁵ Al-i İmran, 3/104.

¹³⁶ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), c. XVI, s. 22-23.

Her kim de İslam'da kötü bir çığır açarsa, O kimseye açtığı çığırın günâhı yükletildiği gibi, kendisinden sonra o yoldan gidenlerin günâhı da yükletilir... ”¹³⁷

Eyleme ön ayak olan onu yapan gibidir. İyilik ve kötülük kavramları evrenseldir. Her insan yapılan eylemin sonuçlarına ve sağladığı zarar ve yararı gözönüne alarak değerlendirebilir. Bu bağlamda yapılan davranışlara azami dikkat edilmesi gerekmektedir. İyiliğin ve güzelliğin peşinde olunması gerekir. Bu sayede hem iyi örnek olunmuş olur. Hem de ma'rûf'un yayılması sağlanmış olur. Münkerin de ortadan kaldırılmasına fayda sağlanmış olur.¹³⁸

Ebü Rukayye Temîm b. Evs ed-Dârî'den (ö. 40/661) rivâyet edildiğine göre, Hz Peygamber; “*Dîn nasîhattir...*” buyurdular ashâb sordu: ‘*Kim için nasîhattir... müslüman devlet adamları ve bütün müslümanlar için.*’¹³⁹

Nasîhat kişiye veya kurumlara uyarıda bulunmaktır. Aksayan, eksik olan yönlerine yapıcı eleştiride bulunmaktır. İyiliği emretme kötülükten sakındırma içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Kırmadan, incitmeden eksiklerini kapatarak uyarmak nasihat etmek gerekir.¹⁴⁰

“... Ya mâ'rûfu emr ve münkeri de nehyedersiniz yahut Allah size azab gönderir. Sonra Allah'a yalvarırsınız; ... duânız kabul edilmez.”¹⁴¹

İnsan hayatı boyunca farklı yaşantılar yaşar. Bu farklı yaşantılar da birey iyi-kötü günler geçirir. İyi kötü haller hem bireye hem de içinde yaşadığı topluma da sirayet eder. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Tek başına yaşayan, mutlak bireyselliğe sahip değildir. Buna müteakip toplumun geneline eğer münker hâkim olursa kişi mükemmel ahlâk'a sahip olsa dahi toplumun cezalandırılmasından payına düşeni alır. Bu bağlamda iyiliği emretmenin kötülükten sakındırmanın ne kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılmış

¹³⁷ *Müslim*, İlim, 15.

¹³⁸ *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1985, İlim Bölümü, Bab 6.

¹³⁹ *Müslim*, İmân, 95.

¹⁴⁰ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), Şamil Yayınevi, İstanbul, 2017, c. XVI, s. 173.

¹⁴¹ *Tirmizî*, Fiten, 9.

olmaktadır. Bu prensip toplumsal hayatta yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.¹⁴²

"İnsanlar zâlimi görürler de onların zulmetmesine mâni olmazlarsa, artık Allah'ın bütün insanları azaba uğraması pek yakındır."¹⁴³ İnsan toplumsal bir varlıktır. Hem bireysel hem de topluluk içinde yaşamasından kaynaklanan belli yükümlülükleri vardır. Bunlardan birisi de münkeri engellemektir. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın boşvermişliğinde olunmamalıdır. Daha duyarlı ve hakperest olmalıdır.¹⁴⁴

"... Bunlar onun sünnetine yapışsınlar, emirlerine uyarlar. ... Bir kimse bunların mezkûr işleri yapmasına eliyle mani olursa, o kimse mü'mindir; bir kimse diliyle bunlara karşı durursa o da mü'mindir; bir kimse bunlara kalbi ile mücâdele ederse, o da mü'mindir..."¹⁴⁵

Müslüman olan kişi yapılan bir yanlış gördüğünde ona karşı tepkisiz kalmamalıdır. Çünkü inanmış kimse toplumsal olaylardan kendisini soyutlamamalıdır. Hayatında ve içinde yaşadığı toplumda bir aksaklık olduğunda gücü nisbetinde düzeltmeye ihya etmeye çalışmalıdır. Her birey farklı toplumsal rollere sahiptir. Herkes üstüne düşeni yerine getirdiğinde ma'rûf yangınlaşır münker de ortadan kalkmış olur.¹⁴⁶

"... İyiliği emretmeyen ve kötülükten sakındırmayan bizden değildir."¹⁴⁷ Allah Rasûlü idaresinde insanlara adaletli davranılması esastır. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'den adâletin gereğini yerine getirmesi emredilmiştir.¹⁴⁸ Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur ; "Allah size, mutlaka emânetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."¹⁴⁹

Dürre bt. Ebi Leheb (ö. 20/641) rivâyet eder: "... İnsanların en hayırlısı, ... ma'rûf'u emredip münkerden nehyetmeye çalışan... kimsedir."¹⁵⁰ Kanaatimizce bu hadiste ideal bir mü'minin nasıl bir tavır içinde olması gerektiği Hz. Peygamber tarafından ortaya

¹⁴² *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Fiten Bölümü, s. 209.

¹⁴³ Ebu Dâvud, Melâhim 17; Tirmizî, Tefsir, Mâide (3059), Fiten 8; İbnu Mâce, Fiten, 20.

¹⁴⁴ A.g.e., XIV, s. 486-487.

¹⁴⁵ *Müslim*, İman, 20, 80.

¹⁴⁶ *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (Çev. Haydar HATİPOĞLU), c. X, s. 225-226.

¹⁴⁷ *Tirmizî*, Birr, 15.

¹⁴⁸ *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2014, c. XVII, s. 217.

¹⁴⁹ Nisâ, 4/58.

¹⁵⁰ *Müslim*, 2526.

koyulmuştur. Allah'a mutlak itaat etmeli ve bunu yaparken de imanın gereği olan sâlih ameli de yerine getirmelidir. Salih amellerden en önemlisi de iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak olduğu vurgulanmıştır. Bu prensibi yerine getirirken insanlarla iyi ilişkiler kurmalı, akraba ve dostların ziyareti gerçekleştirilmelidir.

Abdullah İbn. Ömer (ö. 243/858) anlatıyor: Hz Peygamber şöyle buyurmuştur; ... *Ancak şunun sebebiyle azab verir! Dilini işaret ettiler- yahut da merhamet eder.*" ¹⁵¹

Bu hadiste Hz. Peygamber münker ve münkeri işlemenin insanları götüreceği felaketten bahsetmiştir. Aynı zamanda toplumun önderi olan yöneticisi olan kimselerin toplumu uyarmasının gerekli olduğundan bahsedilmiştir. ¹⁵²

Abdullah İbn. Abbâs (ö. 68/688) anlatıyor: "*Rasûlullah buyurdular ki: "Kim müslüman kardeşinin ayıbını örterse, Kıyamet günü Allah da onun ayıbını örter. Kim de müslüman kardeşinin ayıbını açarsa Allah da onun ayıbını açıp ... rezil eder.*" ¹⁵³

Âlimler bireysel olan bir ayıbın üstünün örtülmesi gerektiği hakkında hemfikirdirler. Söz konusu ayıbın örtülmesi neticesinde kamunun hakkı zayi oluyorsa, ayıbın açıklanması gerekmektedir. Çünkü iyiliğin emredilmesi ve kötülükten sakındırma eyleminin gereklerinden birisi de kamunun hakkının korunup kollanmasıdır. ¹⁵⁴

Ebû Zer (ö. 32/653) anlatıyor: "*Rasûlullah buyurdular ki: "... Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakâdır. Nehy-i ani'l-münker de bir sadakâdır...*" ¹⁵⁵

Söz konusu hadiste iyiliği emretmenin sadaka olduğundan bahsedilmektedir. Sadaka kişinin Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığı maddî-manevî yapılan her şeye denir. Bu bağlamda iyiliği yönlendirmek kötülükten sakındırmak hem bireylerin hem de toplumun çıkarına olduğu için çok önemlidir. İnsanların bireysel ve toplumsal mutluluğu için huzurlu bir toplum zorunludur. Bu prensipte bizlere bunu elde etmek için rehber olmaktadır. ¹⁵⁶

¹⁵¹ *Buhâri*, Cenâiz, 45; Tirmizi. Zühd 61.

¹⁵² *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Zühd Bölümü, s. 270.

¹⁵³ *Müslim*, Birr, 58; Birr, 72.

¹⁵⁴ CANAN, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. XVII, s. 315.

¹⁵⁵ Ebû Dâvud, Salât, 301; Müslim, Zekat 53,

¹⁵⁶ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), İyilikler Bölümü, s. 157.

Hz. Ali (ö. 40/661) anlatıyor: "*Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: " ... Emr-i bi'l-ma'rufu bulunmadığınız, nehy-i ani'l-münker yapmadığınız ... "Münkeri emredip, ma'rufu yasakladığınız ... " Ma'rûfu münker, münkeri de ma'rûf addettiğiniz zaman haliniz ne olur...*"¹⁵⁷

Kanaatimizce bahsi geçen hadiste sahâbîler Hz. Peygamberin bu sözleri karşısında şaşkınlık içinde kalmışlardır. Bu durum bize şunu göstermektedir. O insanların gözünde iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın çok önemli olduğu gözlemlenmektedir. Bu prensibin tersinin yapıldığının düşünülmesi bile rahatsızlık vermekte ve toplumsal olarak düzensizliğe sebebiyet vermektedir. Sahâbîlerin bu bakış açısı bizlere şunu öğretmektedir. Münker gördüğümüz zaman hiçbirşeyi yapamıyorsak bile rahatsızlık duymalı ve fırsatını bulunca ma'rûfla yerini değiştirmeliyiz. Kamu vicdânının bu duyarlılıkta olması gerekmektedir. İyiliğe yönlendirmesi kötülükten sakındırması normal ve doğru olan davranıştır.

Ebû Hureyre (ö. 58/678) anlatıyor: Rasûlullah buyurdular ki: "*Kıyâmet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka edeceksiniz. ...*" Ebû Hureyre yine şöyle der ki: Biz şunu da işitirdik: "*... Sen beni hata ve münker işlerken görüyordun, fakat ondan menetmiyordun*"¹⁵⁸.

Kanaatimize göre kişi hem kendisinden hem de toplumda yaşayan diğer kimselerden sorumludur. Kişi toplumsal bir varlıktır. Bu sebepten ötürü kendisini içinde yaşadığı toplumdan soyutlaması mümkün değildir. İyi-kötü herşey kişiyi doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin farz-ı kifâye olmasına bir dayanak olmaktadır. Bu hadis bizlere bu anlamda rehberlik etmektedir.

Amr b. Âs (ö. 43/664) anlatıyor: "*Üzerinde kırmızı renkli iki giyecek bulunan bir adam geldi ve selam verdi. Ama Rasûlullah adamın selamını almadı.*"¹⁵⁹

Hadiste kırmızı elbise giymenin hoş olmadığından bahsedilmiştir. Konumuzla bağlantılı olarak ise münker, yanlış işi yapan kimseye karşı tepkinin belirtilmesi

¹⁵⁷ A.g.e., c. XIII, s. 438.

¹⁵⁸ Müslim, Birr, 60; Tirmizi, Kıyamet, 2.

¹⁵⁹ Ebû Dâvud, Libâs 20; Tirmizî, Edeb, 45.

gerekmektedir. Bireysel ve toplumsal olarak meşrû zeminde olmak kaydıyla tepkimiz göstermeliyiz.¹⁶⁰

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle söylediği rivayet edilmiştir: “*Kim bir cemaate misafir olur ve fakat misafir, mahrum kalırsa, ona yardım, her müslüman üzerine bir vazifedir ...*”¹⁶¹

İlk bakışta hadisten anlamamız gereken hüküm yolcunun misafir edilmesiyle alakalı hükümdür. İkinci anlamı ise cemaatin yani topluluğun ortak bir sorumluluğunun bulunmasıdır. Şöyle ki ortada yapılması gereken bir iş varsa bunu orada bulunan topluluk yapmalı veya yaptırmalıdır. Yapılmazsa onlar sorumludurlar. İyiliğin emredilmesi kötülükten sakındırılması prensibinin uygulanmasında da bu hüküm esas kabul edilmelidir. Farz-ı kifâyedir hükmüne de bu hadisteki ana fikirden ulaşılmış bulunmaktayız.¹⁶²

Huzeyfe b. Yemânî (ö.36/656) anlatıyor: Hz.Ömer’in (ö. 73/692 yanındaydık. Bize: “*Rasûlullah’ın fitne hakkındaki hadisini kim hafızasında tutuyor?*” dedi. Ben atılıp: “*Ben biliyorum!*” dedim. “*Sen iyi cür'etlisin, nasılmış söyle bakalım!*” dedim “*Resûlullah şöyle demişti ki: “Kişinin fitnesine... emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker... kefâret olur!”*”¹⁶³

Kanaatimizce fitne¹⁶⁴ kaos, karışıklık zamanı olarak tanımlanabilir. İnsanları birbirlerine düşman olduğu toplumsal huzursuzluğun kol gezdiği zamanlarda insanlar bu durumun sonlanması için için belli eylemleri yapmalıdırlar. İşte bu hadiste de bunun yolunu ve yöntemi açıklamaktadır. İyiliği emretmek kötülükten sakındırmak prensibinin uygulanmasının hem bireysel hemde toplumsal sükûnun sağlanması için elzem olduğu ortaya konmuş olmaktadır.¹⁶⁵

Hz. Peygamber, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Yönetici, bir kalkandır. ... takvayı emreder ve adâletle hükmederse bundan dolayı sevap kazanır. Bunun dışında bir şey emrederse ... kendi aleyhine olur.*”¹⁶⁶

¹⁶⁰ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), c. XIV, s. 143.

¹⁶¹ *Ebû Dâvûd*, Et'ime, 5.

¹⁶² *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin KAYAPINAR), c. XIII, s. 373-374.

¹⁶³ Buhari, Mevâkitu's-Salat 4; Zekât 23; Savm 3; Menakıb, 25; Fiten 17; Müslim, Fiten, 17; Tirmizî, Fiten 71.

¹⁶⁴ ÇAĞRICI, Mustafa, “*Fitne mad*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, c. XIII, s.153-159.

¹⁶⁵ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Fitneler Bölümü, s. 234.

¹⁶⁶ *Müslim*, İmâre, 43.

Hadislerle İslam adlı eserde şöyle açıklanmıştır: *“İdarecilerin de itaate layık olması için insanların güvenini kazanmaları gerekmektedir.”*¹⁶⁷ İnsanların onlara güvenmeleri ve iyiliğin emredilmesi kötülüğün sakındırılması prensibinin uygulanması için bu zorunludur. Karşılıklı olarak yardımlaşarak kamunun huzur ve güven içinde olması sağlanmış olur.

“Bir toplumda gulûl ortaya çıkarsa, Allah o toplumun kalplerine korku atar. ... Bir toplumunda haksız yere hükümler verilirse, o toplumda mutlaka kan yaygınlaşır.” ...¹⁶⁸

Yukarıdaki hadiste toplumsal hayatta karşılaştığımız belli aksaklıkların asıl sebeplerinden bahsedilmektedir. Bunların temel sebebinin iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin gerçekleştirilmemesi olduğu vurgulanmıştır. Eğer toplumda bunların olmamasını ve bize temas etmesini istemiyorsak bu prensibi yerine getirilmesi zorunludur.¹⁶⁹

*“İkiniz de güzel yapmışsınız. İhtilâfa düşmeyin! Çünkü sizden öncekiler ihtilâfa düştüler ve yok oldular.”*¹⁷⁰

İhtilâf fikir ayrılığı demektir. İhtilafî salt fikir ayrılığı olarak kabul edilmemelidir. İhtilaf anlaşmazlık ve çekişmeyi de içinde barındırmaktadır. İnsanlar arasına nifak tohumu ekip aralarına husumet sokan bir eylemdir. Bundan uzak durmalı ve kolaylık ve anlaşma yolunu, hayırda yardımlaşma yolunu tercih etmeliyiz. Bu durum iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi için uygun olan amaç ve yöntemdir.¹⁷¹

Hayırlı bir ümmet olmanın şartlarından biriside iyiliği emretme kötülükten sakındırmaktır. Kişinin bu konuda hem bireysel olarak çabalaması hemde bu yolda olan kimselere yardım etmesi gerekmektedir.¹⁷²

*“Yalan söz ve davalar meydan aldığında... Allah o kavme lanet eder...”*¹⁷³ Burada sıralanan bütün münker eylemler ve onun neticesinin ne olduğu hakkında bilgi

¹⁶⁷ *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2014, c. 17, s. 215.

¹⁶⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992; Cihâd, 13.

¹⁶⁹ *İmam Malik, Muvatta*, (Çev. Abdülvehhab ÖZTÜRK), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2017, Cihad Kitabı, Madde 13.

¹⁷⁰ *Buhârî*, Husûmât, 1.

¹⁷¹ *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, (Çev. Mehmed SOFUOĞLU), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, Kitâbu'l-Husûmât, Madde 1.

¹⁷² Erdoğan KÖYÇÜ, *Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi*, BEÜİFD, c. IV, sy. I, s. 7.

verilmektedir. İyiliği emretmenin kötülükten sakındırma prensibi yerine getirilmezse Allahın onlara lanet edeceğinden bahsetmektedir. O insanlar iyiliği güzelliği ve faydasına olan şeyleri göremezler basiretleri bağlanır. İyiliği güzelliği duyamazlar. Tavsiye ve öğütler olsa da algılayıp uygulayamazlar şeklinde açıklanabilir.

*“Sizden öncekileri yok eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı? Onu bırakırlardı, Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd uygularlardı ... ”*¹⁷⁴

Devleti bireylerin toplumsal sözleşmesi meydana getirir. Adalet ve hukuk ayatka tutar. İnsanlar yapıp ettikleri işlerin ödülü ve cezasını hakkaniyet ölçüsünde göreceklerinden emin olduklarında daha huzurlu, güvenli bir toplum meydana gelir. Kişiler yapıp ettiklerinde daha ölçülü olurlar. Münker yaygınlaşmaz ve yerilir. Ma'rûf övülür ve yayılır. Adam kayırmacılık azalır. Huzur ve güven ortamı tesis edilmiş olur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin uygulanması ve kökleşmesi sağlanmış olur.¹⁷⁵

Rasûlullah (s.a.s.) ... şöyle diyordu: ... *“Ya Rasûlullah! Yani içimizde salih kimseler olduğu halde toptan yok mu olacağız?” dedim. “Evet, kötülükler artarsa öyle olur.”*¹⁷⁶

Hadiste vurgulanan husus açıkça kötülüklerin artması olarak belirtilmiştir. Kötülük belli sebeplerle ortaya çıkabilir. Önemli olan ortaya çıkmasını engellemek ya da ortaya çıktıktan sonra ivedilikle ortadan kaldırmak için çabalamaktır. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi bu gibi durumları önlemek ve ortadan kaldırmak için gerekli olan şeylerin tümüne sahiptir. Bu konuda bizlere hem uyarı yapılmış hem de çözüm yolu sunulmuştur.¹⁷⁷

Ebû Hüreyre den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s.); *“İdarecileriniz hayırlı ... iseler, ... bu durumda yerin üstü (hayat), altından (ölümden) hayırlıdır.”*¹⁷⁸ Buyurdu.

¹⁷³ Müslim, Birr ve Sıla, 159.

¹⁷⁴ Buhârî, Hudûd 11, 12, 14, Şehâdât 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudûd 8; Tirmizî, Hudûd 9; Ebû Dâvûd, Hudûd 4; Nesâî, Sârik 5.

¹⁷⁵ *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, (Çev. Necati YENİEL ve Hüseyin Kayapınar), c. XV, s. 41.

¹⁷⁶ Buhârî, Enbiyâ 7; Menâkıb 20; Fiten 4, 28; Müslim, Fiten 1; Tirmizi, Fiten, 23.

¹⁷⁷ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Fitneler Bölümü, s. 215.

¹⁷⁸ Tirmizî, Fiten 18.

İnsanların içinde bulunduğu hayat duygularına tesir etmekte ve hayat tasavvurlarını şekillendirmektedir. Söz konusu hadiste bahsedilen yöneticilerin hayırlı olması, varlıklı kimselerin cömert olması ve meşveret (demokrasi veya çok seslilik) prensibinin uygulanıp benimsenmesi bizleri mutluluğa götürür. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin de hakkıyla yapıldığında bizi buraya ulaştıracığından şüphe yoktur.¹⁷⁹

2.2. Hz. Peygamber Dönemindeki Uygulamalar

Hz. Peygamber zamanında, Râşid halifeler zamanında iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemi hem bireysel olarak hem de devlet eliyle yapılmaktaydı. Emevîler döneminden itibaren devlet eliyle vatandaşlara karşı yapılan bir toplumsal kontrol aracı haline gelmiştir.¹⁸⁰

Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. İslamın ilk yıllarındaki dinamizm yok olmuştur. Sınırların genişlemesiyle birlikte birçok farklı din ve kültürle karşılaşmıştır. Bu durum devletin daha kurumsal bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Bizans ve Sâsânî imparatorluklarının devlet geleneklerinden etkilenilmiştir. Kanaatimizce bu sebeplerden ve Emevîlerin iktidarı ellerinde tutmak istemelerinden dolayı bireysel bütün çabalar hoş görülmemiştir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesinin bireysel olan kısmına set çekilmiştir.

Hz. Peygamber, şû'râ kavramına büyük önem vermiştir. Akabe bey'atında fikirlerini söylemeye cesaretlendirmiştir. Bedir ve Uhud savaşlarında Sahâbenin görüşlerini dikkate almıştır. Hz. Peygamber kendinden sonra devlet başkanı bırakmamıştır. Şûrânın uygulanmasına müsaade etmiştir.¹⁸¹ İslam dinî vahiysel kaynaklı bütün tavsiye ve görüşleri şûrâ kavramının dışında tutmuştur.¹⁸² Söz konusu örnekler bize göstermektedir ki Hz. Peygamber fikir hürriyetine önem vermektedir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin anlaşılması ve uygulanması konusunda yol göstermektedir. Çünkü ikisi içinde bireysel ve toplumsal özgürlüğün bulunması zorunludur.

¹⁷⁹ *Sünen-i Tirmizi Terceme ve Şerhi*, (Çev. Abdullah PARLIYAN), Fitneler Bölümü, s. 236.

¹⁸⁰ Ali AKSU, *Asr-ı Saadet ve Hulafâ-i Raşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar*, CÜİFD, c. V, sy. II, s. 4.

¹⁸¹ A.g.e.,s. 10.

¹⁸² A.g.e.,s. 10.

2.3. Sahâbenin Hz. Peygamberin Sünnetine İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma Bağlamında Yaklaşımı

Sahâbiler Hz. Peygamberin aldığı mesajla ilk muhatap olan kimselerdir. Onlar ilk ağızdan emir ve yasaklar hakkında bilgi sahibi olmuş kimselerdir. Bu sebepten ötürü Hz. Peygamberin nasıl anlayıp uyguladığını bizlere ulaştıran, anlatan kimseler Sahâbilerdir.¹⁸³

Biz de konumuz olan iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı bu açıdan anlatmaya çalışacağız. Sahâbiler Peygamberden gelen emir-nehîy gibi konuları nasıl anlamakta, anlatma ve uygulamaktadır sorusuna cevap arayacağız?

Sahâbiler sorularını Hz. Peygambere direkt olarak sorabilmekteydiler. *“Ey Allahın Peygamberi bu sözün emir midir? Yoksa senin kendi sözün müdür? “Sadece senin beşer olarak bir sözün müdür”?* Şeklinde sorularını yöneltmekteydiler. Hz. Peygamberin söylediğinin kişisel kanaati mi yoksa vahiy kaynaklı mı? Olduğu sorusuna cevap aramaktaydılar.¹⁸⁴ Hz. Peygambere dinî konuların dışında mutlak bir itaat söz konusu değildi. Sahâbiler aralarında bir anlaşmazlık olduğunda Hz. Peygambere arz ediyorlardı. Hz. Peygamber onları dinliyor ve hüküm veriyordu. Hz. Peygamber burada bir yargıç ya da kral gibi hüküm vermiyordu. Aksine onları dinliyor ve çözüm bulmaya çalışıyordu. Onlarda bir konu hakkında bir itirazları varsa görüşlerini dile getiriyorlardı.¹⁸⁵

Hz. Peygamber beşerî konularda her türlü farklı görüşe ve itiraza açık bir insandı. Vahiysel konuların dışındaki bütün konular tartışmaya açık ve çekinilmeden tartışılmaktaydı.

Hz. Peygamber ashâbı arasında çıkan bir anlaşmazlıkta emir buyurmuştur. O zamanda insanlar meyveleri olgunlaşmadan dalında satılmaktaydı. Sonra hasat zamanı geldiğinde bazı meyveler çürümüş oluyordu. Bu durum anlaşmazlıklara sebebiyet vermekteydi. Bu durumu gördüğünde Hz. Peygamber o zaman meyveler olgunlaşınca

¹⁸³ Bünyamin ERUL, *Sahabenin Sünnete Bağlayıcılık Açısından Bakışları*, İslâmî Araştırmalar, c. X s. 1-2-3, 1997, s. 1.

¹⁸⁴ A.g.e., s. 2.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 3.

alışveriş yapın demiştir. Bu durum bağlayıcılığı olan bir emir değildir. Daha sonra insanlar istediği uygulamayı tercih etmişlerdir. Sadece tavsiye niteliğinde söylenmiş bir sözdür.¹⁸⁶

Hiz. Peygamberin sözleri bazen Sahâbiler tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu olayı örnek olarak verebiliriz. Kurban etlerinin dağıtımıyla ilgili olarak Hiz. Peygamber: “Kendinize üç günlük et ayırın gerisini fakirlere tasadduk edin buyurmuştur.”¹⁸⁷ Bazı sahâbiler bu durumu kendi yorumlarını ekleyerek aktarmışlardır. Seleme b. Ekva (ö. 74/693) şöyle anlatmıştır. “Sizden her kim kurban keserse, ondan ... üç gün sonrasına bir şey bırakmasın.”¹⁸⁸ Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) ise: “ Kimse kurbanlığının etinden üç gündən fazla yemesin.”¹⁸⁹ Şeklinde aktarmıştır. Görüldüğü gibi aynı konu farklı şekilde aktarılmıştır. Her Sahâbî farklı şekilde anlayıp yorumlamaktadır. Çünkü her bireyin anlayışı ve kavrayışı farklıdır. Bazı Sahâbiler bu hadisleri bağlayıcı olarak kabul etmiştir. Bağlayıcı bir nehiy olarak algılamışlardır. Oysaki işin aslı farklıdır. Hiz. Âişe bu hadisi şu şekilde açıklamaktadır. Biz hacdaki kurban etlerinin bir kısmını tuzlar, Medine’de Hiz. Peygambere getirirdik. Bunun üzerine O: “Ancak üç gün yiyin.”¹⁹⁰ Buyurdu. Fakat bu kesin bir emir değildi. Allah Rasûlü muhtaçlara kurban eti yedirmek için bunu söylemiştir. Görüldüğü gibi Sahâbiler kastedilen anlamın dışında bir anlama ulaşmıştır. Bazı Sahâbiler açıklamayı kabul edip ona göre uygulamış, bazıları ise ilk anladıkları anlamı benimsemiştir.¹⁹¹ Kanatımızca Hiz. Peygamberin sözündeki bağlayıcılık söylenen sözün niteliği ile bağlantılıdır. Niteliği üç kısma ayırabiliriz.

1. Söylenen sözün vahiysel kaynaklı olup olmadığıdır. Vahiysel kaynaklı ise bağlayıcıdır. Tartışmaya kapalıdır.
2. Beşerî konularda Hiz. Peygamberin bir insan olarak vermiş olduğu tavsiyedir.
3. Şartlara bağlı olarak sonradan zorunluluğu ortadan kalkan durumdur. İlet ortadan kalkarsa durumda ortadan kalkar.

¹⁸⁶ A.g.e., s. 3.

¹⁸⁷ Müslim, Edâhî, 28.

¹⁸⁸ Buharî, Edâhî, 16.

¹⁸⁹ Müslim, Edâhî, 26.

¹⁹⁰ Buharî, Edâhî, 16.

¹⁹¹ Bünyamin ERUL, *Sahabenin Sünnete Bağlayıcılık Açısından Bakışları*, İslâmî Araştırmalar, c. X, s. 5.

Ebû Bekir es-Sıddık (ö. 12/634) şöyle demiştir: *"Ey insanlar şüphesiz siz şu âyeti okuyorsunuz (fakat yanlış anlıyorsunuz): "Ey imân edenler! Siz yalnız kendinizden sorumlusunuz. "Eğer siz doğru yolda iseniz sapıklığa düşenler size hiçbir zarar veremezler..."*¹⁹² *"Zîra ben Rasûlullah şöyle işittim: "Şüphesiz ki insanlar zâlimi görüp de onun zulmüne engel olmazlarsa Allah'ın bütün insanları gazaba uğratması pek yakındır."*¹⁹³ Kişi herhangi bir münker ve onu işleyen bir zâlimle karşılaşırsa onu eliyle, diliyle engellemeye çalışmalıdır. Onu da yapamazsa kalbiyle buğz etmelidir.¹⁹⁴ Nitekim hadiste "zâlim sultana" karşı durulmasının da en faziletli eylem olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁵

H. Âişe (ö. 58/678) şöyle demiştir: *"Rasûlullah iki şeyden birini yapma konusunda serbest bırakıldığı zaman günâh olmadığı sürece mutlaka en kolay olanını tercih ederdi. ... Allah'ın yasağı çiğnenmiş ise onun cezasını mutlaka Allah için vermiştir."*¹⁹⁶

İyiliği emretme kötülükten sakındırmayı uygularken kişinin nötür yani duygularından ve hırslarından kurtulması gerekir. İyiyi, iyi olduğu için teşvik etmeli ve yapmalı, kötüyü ise kötü olduğu için engellemeli ve yapmamalıdır. Hüküm verirken adâletli olunmalıdır. İnsanların hayatını kolaylaştırıcı eylemlerde bulunulmalıdır. Nitekim *"Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez."*¹⁹⁷ buyrulmuştur.

Ebû Zeyd Üsâme b. Zeyd b. Hârise (ö. 54/674) şöyle dedi: Rasûlullah'ı (s.a.s.) şöyle buyururken işittim: *"Kıyamet günü bir adam getirilir ve Cehennem ateşine atılır..."*

*–Ey filân! Sana ne oldu? Sen iyiliği emredip kötülükten nehyetmez miydin? ... "*¹⁹⁸

Bu hadiste iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini yaparken, âmirleri uyarma davranışını yumuşak bir dille yapılmalıdır. Çünkü alenen âmire itaatsizlik fitneyi

¹⁹² Mâide, 5/105.

¹⁹³ Ebû Dâvûd, Fiten, 1.

¹⁹⁴ Müslim, İmân, 78.

¹⁹⁵ CANAN, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. XVII, s. 538.

¹⁹⁶ Buhârî, Menâkıb, 23.

¹⁹⁷ Bakara, 2/185.

¹⁹⁸ Müslim, Zühd, 51.

daha da körükleyebilir. Bu hadiste Hz. Osman (ö.24/646) zamanındaki fitne olaylarından bahsedilmekte ve örnekler verilmektedir.¹⁹⁹

2.4. Değerlendirme

Hz. Peygamber Allah'tan vahyi alan ve bunu insanlara anlatıp uygulayan en yetkin kişidir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma anlamında da onu örnek almamız gerekir.

Yukarıdaki hadislerde Hz. Peygamberin uygulamalarına değindik ve bazı açıklamalarda bulunduk. Bu hadislerden hareketle şunları söyleyebiliriz. İyiliği emretme kötülükten sakındırma müslümanın hem birey olarak hemde toplumsal olarak zorunlu olduğu bir prensiptir. Bu ön kabule hem söz konusu âyetlerle hemde hadislerle ulaşılmış bulunmaktayız. Mü'min kişi eğer Allaha ve Peygamberine inanıyorsa söz²⁰⁰ konusu hadisi merkeze almalıdır. Hadisteki sıralamayı dikkate almalıdır. Çünkü kişinin canını tehlikeye bile bile atmaması gerekir. Çünkü insan hayatı aklın, dininin, neslin korunması konularından birisi olarak kabul edilmektedir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemi toplumsal bir hayat içerisinde anlam kazanır. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Bu sebepten bazı kurallar bağlı olarak yaşar. Toplumu ayakta tutan temel yapı taşı da adalettir. Adaletin sağlanması içinde insanların birbirlerinin haklarına riâyet etmeleri gerekir ya da devletin kişilerin haklarını korunması gerekir. İslam'da ise bunu iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi yerine getirir.

Sahâbiler bu prensibi Peygamberden sonra uygulayan kimselerdir. Uygulama şekilleri olaylar karşısında getirdikleri yorumlar bizim için önem arz etmektedir. Her insanın olaylar karşısında algılaması ve anlamlandırması farklılık arz etmektedir. Nitekim iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda da sahâbilerin yorumları da farklı olmuştur. Bu duruma örnek kurban etinin dağıtımıyla ilgili olay getirilebilir.²⁰¹ Bu durumun neticesinde o seneye has bir durum farklı kişiler tarafından farklı anlaşılmıştır. Genel geçer yorum haline getirilmiş yanlış anlaşılmıştır.

¹⁹⁹ İbrahim CANAN, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. VII, s. 315.

²⁰⁰ "Sizden her kim bir münker (kötülük veya çirkin bir şey)görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (onu hoş görmeyip kabullenmesin) ki, bu da imânın en zayıf derecesidir". Melâhim 17; Müslim, İman, 78; Ebû Dâvûd, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten, 11; Nesâî, 17; İbnu Mâce, Fiten, 20.

²⁰¹ "Sizden her kim kurban keserse, ondan evinde üç gün sonrasına bir şey bırakmasın." (Buharî, Edâhi,16.)

Kanaatimizce Hz. Peygamberin iyiliği emretme kötölükten sakındırma prensibini Sahâbe hayatının her alanında Kur'ân'a ve Sünnet'e uygun olarak uygulama gayretini içerisinde olmuştur. Bizlere de yol gösterici olarak uygulamalarını ve bakış açılarını bırakmışlardır.

3. İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

Mezhep tutulan yol, gidilen yol, yöntem anlamlarına gelmektedir.²⁰² Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya belli huzursuzluklar çıkmıştır. Hz. Ömer (ö. 23/644) zamanında Arabistan yarımadasının dışına çıkmıştır. Bunun neticesinde farklı din ve kültürlerle karşılaşmıştır. Fethettikleri yerlerde farklı milletlerle, kültürlerle karşılaşmışlardır. Söz konusu farklılıklara karşı hem İslam'ı savunmak hemde muhataplarına karşı yeni Argümanlar geliştirmek için felsefe ve dinlerle ilgili görüşler edinilmiş ve kullanılmıştır. Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hilâfetinin ikinci altı yıllık diliminde karışıklıklar sebebiyle insanların kafalarında belli sorular peyda olmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramı da bu karmaşa ortamında ortaya çıkmış kavramlardan birisidir. Bu bölümde söz konusu kavramı Mezhepler Tarihi açısından ele alacağız.

3.1. Kelâm İlmi ve İtikadi Mezheplerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

3.1.1. Hâricîlikte Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Hâricîler olarakta bilinen bu grup, ilk olarak Ridde olaylarıyla ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634) zamanında dinden dönme²⁰³ eylemleri ortaya çıkmıştır. Bunlar namaz kılmayı kabul edip vergi ödemeyi dolayısıyla devlet otoritesine karşı çıkan kimselerdir. İlk olarak Hâricîler tohumları burada atılmıştır.²⁰⁴

İslam dinîni tam olarak hazmedememiş bedevî kökenli müslümanlar hâricilik için doğal zemini oluşturmuştur. Bu insanlar medenî hayat tarzından uzak anlayışsız sığ düşünceli kimselerdi. Tarih sahnesine çıkan Hâricîlerin Hz. Osman (ö. 35/656) döneminin son altı yılında Hz. Osman'a karşı adâletli olmamakla itham ediyorlardı. Devlet işlerinde Emevîleri kayırdığını ve sorgusuz bir siyaset izlediğini söylemekteydiler.²⁰⁵ Hz. Ali

²⁰² Bakınız: ÜZÜM, İlyas, “*Mezhep mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, c. XXIX, s. 537-542.

²⁰³ Hz. Peygamberin vefatının ardından bir kısım bedevî kabilelerin namaz kılacaklarını, ancak zekâti ödemeyeceklerini ilân etmesiyle genişleyip isyana dönüşmesini anlatan kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; FAYDA, Mustafa, “*Ridde Mad.*”, DİA, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012, c. XXXV, s. 91-93.

²⁰⁴ Avni İLHAN, *Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*, DEÜİFD, c. III, s. 103.

²⁰⁵ A.g.e., s.105.

Hâricîlerle aracılık yapmak için gönderildiğinde artık bu adamın lüzumu yoktur diye yargı belirtmişlerdir.²⁰⁶

Hz. Osman'ın katlinden sonra merkezi otorite yokluğunda Hz. Ali, Hz. Muâviye (ö. 60/680) arasındaki iktidar mücâdelesinde Hz. Ali (ö. 40/661) tarafında yer almışlardır.²⁰⁷ Bu mücâdele sırasında Hz. Ali'nin; "Savaşta Müslüman kadınlara ve çocuklara dokunmayın." dediğinde kesin emri olmasına rağmen Hâricîler emre karşı gelmek istemişler ve hoşnut olmamışlardır. "Kanlarını helâl saydığı kişilerin mallarını neden harâm sayıyor." demişlerdir.²⁰⁸

Bu durum bize Hâricîlerin asıl maksatlarının Allah'ın emirlerinin uygulanması değil de bedevî kültürene has olan yağma ve talan amacıyla olduklarıdır. Diğer bir amaçları da Hilâfetin Kureyşe olmasından rahatsızlık duymalarıdır.²⁰⁹ Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasında gerçekleşen hakem olayında hakeme razı olmanın Allah'ın hükmüne razı olmamak olduğu inancını taşımaktaydılar. *Allahın hükmüyle amel etmeyenler etmeyen kâfirler*²¹⁰ olarak tanımlamaktaydılar. Sıffin savaşında Hz. Ali'nin saflarında yer alan Hâricîler, Hz. Muâviye'nin mızraklara Kur'ân-ı Kerîm'i bağladığında Hz. Ali; bunun askerî bir manevra için yapıldığını biliyordu. Hâricîler ise Hz. Ali'yi zorlayıp ya hakem olayına razı olmasını ya da düşmanlarına onu teslim edecekleri tehdidinde bulundular. Daha sonra da pişman olup "Haydi seninle beraber Muâviye'ye karşı savaşalım!" dediler.²¹¹ Hz. Ali (ö. 40/661) onlara güvenip savaşmamıştır. Hâricîler daha sonra Hz. Ali'yi ve Hz. Muâviye'yi (ö. 60/680) günah işleyip küfre düştükleri için kâfir kabul etmişlerdir. Kâfir oldukları içinde onlarla savaşmışlardır. "Hüküm, ancak Allah'ındır."²¹² Âyetini şîâr edinmişlerdir.

Hz. Muâviye ve Hz. Ali için olumlu söylemlerde bulunanlar için savaş kararı almışlar, onları öldürmüşlerdir. Ehl-i Kitâb'a karşı ise hoşgörülü davranmışlardır.²¹³ İşte bu durum bize Hâricîlerin sağlam bir inanç zemini üzerinde olmadıklarını ve olayları zâhirî

²⁰⁶ Avni İLHAN, *Emr-i bil Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*, s.105.

²⁰⁷ Muhammed eş-Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (Çev. Muharrem Tan), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 97.

²⁰⁸ A.g.e., s. 105.

²⁰⁹ A.g.e., s. 106.

²¹⁰ Mâide, 5/44.

²¹¹ A.g.e., s. 106.

²¹² Yusuf, 12/40.

²¹³ A.g.e., s. 107.

manada yorumladıklarını göstermektedir. Abdullah b. Vehb. er-Râsibî'ye (ö. 38/658) göre: “İnanan bir kavme yaraşan şey emr-i bi'l- ma'rûf nehy-i ani'l-münkerdir.”²¹⁴

Hâricîler merkezi otoriteyi yok etmeyi amaçlamışlardır. Bu sebeble Emevîler zamanında Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) Hicâz'da Emevîlere başkaldırdığında Hâricîler onun yanında olmuşlardır. Ortak düşman Emevîlere karşı güç birliği yapmışlardır. Ta ki Abdullah b. Zübeyr otoritesini arttırdığında onu da bir tehdit kabul edip tekfir etmişlerdir.²¹⁵ Görüldüğü gibi Hâricîlerin esas amacı, Kur'ân'ı hâkim kılmak değildir. Esas amaçları, sığ düşüncelerinin ve câhiliyye inançlarının hortlamasıdır. Günümüzde de İslam dünyasında yer alan cihatçı ve terörist anlayışların temelini oluşturmuşlardır. Kendisinden olmayana tahammülleri olmayan farklı olanı, sıra dışı olanı tekfir edip yok etmeye çalışmak amacıyla olmuşlardır. Hâricîlerin bazı ortak görüşleri bulunmaktadır; bunların konumuzla alakası doğrudan olmasa da dolaylı olarak bulunmaktadır. Hilâfet seçimine olmalıdır. Bu seçime bütün Müslümanlar katılmalıdır. Halîfe âdil ve adâletli olmalı, olmadığı durumda ise ya görevden uzaklaştırılmalı ya da öldürülmelidir.²¹⁶ Söz konusu yaklaşım kanaatimizce Hz. Peygamberin şu sözünden ilham alınarak söylenmiştir. “Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmeyen kalbiyle nefret etsin. Bu ise imanun en zayıf derecesidir.”²¹⁷ Eylem halini almıştır.

Hilâfetin Kureyş'ten olmaması gerektiğini savunmaktadırlar.²¹⁸ Kureyş soyunu çekemedikleri için siyasî anlamda yöneticilik makamında bulunan kimsenin, yönetimde kalıcı olmaması amaçlanmıştır. Liyakat esas alınmıştır.

²¹⁴ Avni İLHAN, *Emr-i bil Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*, s. 107.

²¹⁵ A.g.e., s. 109.

²¹⁶ Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, 2004. s. 232.

²¹⁷ Melâhim 17; Müslim, İman 78; Ebû Dâvûd; Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, 17; İbn Mâce, Fiten, 20.

²¹⁸ Vehb b. Râsibî'nin Kureyş'ten olmamasına rağmen Hâricîler tarafından halife seçilmiştir. Hz. Peygamber vefatından önce kendisinde sonrası için halef bildirmemiştir. Nitekim Hz. Aişe'den: “Hz. Peygamber (s.a.s.) kimseyi halife bırakmadan ruhunu teslim etti. Şayet birisini bırakacak olsa ya Ebû Bekir ya da Ömer olurdu.” Şeklinde beyan etmiştir. Bu açıklamada hilâfette Kureyşiliğin bulunmadığını anlamaktayız. “*İmamlar Kureyş'tendir.*” (Buhârî, Ahkâm, 7.) Hadisinin öne sürülmesinin geçerli olmadığı kanaatindeyiz. Önemli olanın Hz. Peygamberin uygulamalarında olduğu gibi ehliyetin ve liyakatin olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Akabe bey'atının hükümlerinden birisi de “*Ehil olanın emrine uymaktır.*” ehliyetli olmanın şartlarında da belli bir kavimden olma şartı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber: “*Başınızda uzuvları eksik Habeşli köle dahi emir yapılsa itaat edin!*” buyurmuştur. Hz. Peygamber Üsâme bin Zeyd, Zeyd bin Hârise gibi kişileri ehil olduğunu düşündüğü için belli görevlere

Hâricîlerden olan Necâdat fırkasına göre insanlar birbirlerini adâletli bir şekilde idâre ederselerse halifeye ihtiyaç olmaz. Ama insanların olmadığı zamanlarda halifenin olması vâcibtir.²¹⁹ Bu durum bize, iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin farz-ı kifâye olduğu konusundaki görüşümüze destek olmaktadır.

3.1.2. Şia'da Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Şia, Hz. Ali (ö. 40/661) tarafını dinî ve siyâsî bir şekilde tutan topluluktur. Bu topluluğa göre Allah Rasûlü'nden açık veya gizli nass ve vasiyet ile onun imâm olması gereklidir. İnançlarına göre imâmet onun ve soyunun dışına çıkmaz.²²⁰

Şia, İslam devlet geleneğinde kendisini muhâlefet yaparak varetmiştir. Bu sebepten İslam'da muhâlefet fikrinin temellendirilmesini iyi anlamak için Şia kavramını doğru anlamalıyız. el-Kâfi el-Vâfi ve Bâkır'dan nakledilen bir kudsî hadise göre: “*Halkın amelleri güzel olsa da zorba imâma (devlet başkanı) itaat edenlere azap edeceğim, amelleri kötü de olsa âdil imâma itaat edenler bağışlayacağım.*”²²¹ Meâlinde bahsedilen bakış açısı Şia'nın iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusundaki bakış açısını bize bildirmektedir. Burada esas olan iyi, doğru, adâletli gibi kavramlar değildir. Şia'ya göre İmâmette bulunan Şia'nın istediği şartları taşıyan imâmın subjektif iyisi, doğrusu, adâleti esas olarak kabul edilmektedir. Âdil imâma karşı ayaklanan kimseyle savaşmak vâcibtir savını benimsemişlerdir.²²² Şia'da imâm Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeli ve halkına karşı adaletli olmalıdır.²²³

getirmiştir. Daha sonraki devirlerde Hz. Ebu Bekir de Hz. Peygamberin uygulamalarını örnek almışlardır. Nitekim ilk halife yerine vekil olarak kureyşli olmayan Damrî Sinan'ı bırakmıştır. Hz. Ömer de Hz. Peygamberin ve selefinin yolunu izlemiştir. Kûfe valiliğine Ammar b. Yâsir'i getirmiştir. Hilafetinin ilk anlarında Sakifli Ebu Ubeyd'i ordunun başında sefere göndermiştir. (Mehmed Sait Hatiboğlu), *İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği, AÜİFD, Ankara, 1978, c. XXIII, s. 25-38.*) bahsedilen örneklerde görüldüğü gibi hilâfetin Kureyşten olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Önemli olan ehliyetli ve liyâkat sahibi olunmasıdır. Allahın emirlerini ve Hz. Peygamberin sünnetini elinden geldiğince yerine getirmek sebat göstermektir.

²¹⁹ Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 232.

²²⁰ Muhammed eş-Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (Çev. Muharrem TAN), s. 121.

²²¹ İlyas CANİKLİ, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2004, s. 101.

²²² A.g.e., s. 101.

²²³ A.g.e., s. 101.

3.1.3. Ehl-i Beyt'in (Hz. Hüseyin'in) İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma İlkesine Bakışı ve Yorumlanması

Hz. Ali'nin (ö. 40/661) vefatından sonra İslam dünyasında Emevî hâkimiyeti başlamıştır. Muâviye (ö. 60/680) başa geçmiş ve İslam devletini yönetmiştir. Muâviye iktidarı Hz. Ali'den hakem olayıyla elinden almış ve ölünceye kadar yönetmiştir. Muâviye kendinden sonra yönetime Yezid'in geçmesi için çalışmaya başlamıştır. Muâviye hayattayken Muğire b. Şûbe'yi (ö. 50/670) Yezid'e biat etmeleri için vilâyetlere (Kufe, Irak, Medine vs.) göndermiştir. Muğire b. Şûbe (ö. 50/670), Hüseyin b. Ali (ö. 61/680), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) gibi kimseleri Yezid'e (ö. 64/683) biâta ikna için çabalamıştır. Bu bölümde odak noktamız Hüseyin b. Ali'nin iyiliği emretme kötülükten sakındırma anlayışdır. Onun nasıl anlayıp nasıl uyguladığı konusundan bahsedeceğiz.²²⁴

Hz. Hüseyin, Yezîd'e biat etmemiştir. Mücâdele etmiştir. Bunun üç sebebi bulunmaktadır.

1. Yezîd'in kişiliği.
2. Biat etmesi durumunda Ümeyyeoğullarının saltanatı meşrûlaşmış olacaktır. Hilâfetin saltanata dönüşmesini istememiştir.
3. İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini uygulamak istemesidir.²²⁵

Bizim konumuzu ilgilendiren kısım iyiliği emretme kötülükten sakındırma kısmıdır. Hüseyin b. Ali, Yezîd'e biat etmeyi kabul etmemiştir. Ardından gizlice Mekke'ye gitmiştir. Orada iki ay geçirdikten sonra Kûfe'den ona biat ettiklerine dair mektuplar gelmiştir. Kûfe halkı Hz. Hüseyin'in davasının haklı olduğunu ve onu destekleyeceklerine dair söz vermiştir. Hz. Hüseyin Kûfe'ye gitmiştir. Şöyle bir soru akla gelebilir. Niçin Hz. Hüseyin Kûfe'ye gitmiştir? Çünkü siyasî olarak Şam'a rakip olabilecek yegâne yer Kûfe'dir. Davasında en çok faydalanacağı, yardım göreceği yerin Kûfe olacağı kanaatini taşıması bunda önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Hüseyin neden uzlaşma yoluna gitmemiştir. Uzlaşma fikri de zihinlerde belirebilir. Neden uzlaşmadı? Denilebilir. Ümeyyeoğullarıyla

²²⁴ Murtaza Mutahhari, *Hz. Hüseyin'in Emr-i Ma'rûf ve Nehy-i Münkeri*, (Çev. Hasan ALMAZ), İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 10.

²²⁵ A.g.e., s. 12.

uzlaşılmasının mümkün olmadığı için gidip kendisine destekçiler bulmak zorunda kalmıştır.²²⁶ Bu kanaate sahip olduğunu eylemlerinden anlayabiliyoruz.

Hz. Hüseyin, iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı uygulamak için mevcut yönetime karşı isyan etmiştir. Nitekim bunu şöyle ifade etmiştir; “*Ben azgınlık, fesat, zulüm yapmak için Medine’den ayrılmadım. Ben ... düzeltmek ıslâh etmek, ma’rûfu emredip münkerden nehyetmek, ... ihyâ etmek için kıyâm ettim. Onlar benden biât istemeseler bile tuttuğum yolu sürdürürüm.*” Hz. Hüseyin’in bu sözleri bu başkaldırının amaç ve gerekçesini bizlere apaçık bir şekilde ortaya koymuştur.²²⁷

“*Hz. Hüseyin açık bir şekilde kendi hareketini buna dayandırmaktadır. Peygamberin hadislerine ve kendi hedefine ulaşma konusunda bu etkeni kullanmaktadır. Defalarca ma’rûfu emir ve münkerden nehiy sözünü zikretmektedir. Bunu biâttten ve Kûfe halkının davetinden önce dile getirmekteydi.*”²²⁸

Görüldüğü gibi Hz. Hüseyin’in esas amacı iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak eylemidir. Emevîlerin yanlışlarını görüp buna karşı çıkmıştır. Bunu yaparken de her zaman karşılıklı konuşmayı ve güzel söz söylemeyi esas kabul etmiştir. Bunlar çözüm sağlamadığında ise fiili olarak kıyâmda bulunmuştur.

“*İnsanlar ma’rûfu emir ve münkerden nehiy vazifesini birbirlerinin omuzlarına yükledikleri zaman, ilâhi azabı tatmaya layık olurlar.*”²²⁹ Böyle olduğu zaman her iki tarafta karşı taraftan bekler. Ma’rûf yapılamaz, münker de önlenemez. Bu tarz bir yaklaşımdan uzak durmalı ve gücümüz yettiğinde çabalamalıyız.

Hz. Peygamber hadisinde şöyle buyurmuştur; “*İyiliği emretme kötülükten sakındırma ortadan kalkarsa dualar kabul olmaz. Allah’tan yardım dilense bile yardım gelmez.*”²³⁰

Yardım gelmez ne ifade ettiğini Gazâlî (ö. 505/1111) İhyâu Ulûmuddin’de şöyle açıklamıştır; “*İyileriniz dua eder fakat kabul olunmaz. Sözünün manası şudur: Allahı*

²²⁶ A.g.e., s. 16.

²²⁷ A.g.e., s. 19.

²²⁸ A.g.e., s. 21.

²²⁹ A.g.e., s. 22.

²³⁰ A.g.e., s. 22.

yardıma çağırıldıklarında yardıma gelmez demek değildir. Aralarındaki muhabbet ortadan kalkar ki, zalim ve zorba kimseler arasına katıldıktan sonra ne kadar yardım dilerse dilesinler, onlara değer verilmez.”²³¹

“Sizden öncekiler ... bozgunculuktan vazgeçirmeye çalışsalar ne iyi olurdu. ... O zulmedenler ise şımartıldıkları refahın peşine düştüler ve hepsi de suçlu oldular”.²³²
“... Apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ... düşenler gibi olmayın ...”²³³

Görüldüğü gibi iyiliği emretme kötülükten sakındırma İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber ve Sahâbîler devrinde bu prensibin uygulamansı hak ettiği değeri görüyordu. Daha sonraları hilâfet makamı saltanata dönüştüğü zaman bu prensip etkisini kaybetmiş sadece söylem olarak varlığını sürdürmüştür. Çünkü bu prensip ciddi şekilde ele alınsaydı “Zamanının halifelerinin durumunu tehlikeye sokuyor ve bu esasa ilk önce kendileri karşı karşıya geliyorlardı.”²³⁴ İşte bu sebepten etkisi zamanla silikleşmiştir. Sadece Mu'tezile mezhebi iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini ciddiye alıp mezhebinin beş temel esasından birisi haline getirmiştir.²³⁵

Hz. Hüseyin'e göre iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulanmasında belli bir silsile takip edilmelidir. Bu silsile 3'tür.

1. Birey söylediklerini öncelikli olarak kendisi yapmalıdır. Teori ile pratiğin uyumlu olması gerekir. Bu hem birey (gerçek kişilik) olabilir hem de tüzel (sanal) kişilik olabilir. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur. “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz”?²³⁶

2. Toplumsal kontrol mekanizması kullanılmalıdır. Bu uygulanırken hem bireysel hem de ailesel anlamda tavır konulup, iyiliğe yönlendirip kötülükten sakındırılmalıdır.²³⁷

3. Bu evre ise son raddeye gelindiğinin göstergesidir. Gerekli olan yaptırımlar yapılmalıdır. Fiilî güç kullanılmalıdır. Caydırıcı, cezalandırıcı, terbiye edici olunmalıdır.²³⁸

²³¹ A.g.e., s. 23.

²³² Hûd, 11/116.

²³³ Âl-i İmrân, 3/105.

²³⁴ A.g.e., s. 25.

²³⁵ A.g.e., s. 25.

²³⁶ Saf, 61/2.

²³⁷ A.g.e., s. 45.

-İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın nasıl uygulanması gerektiği hakkındaki silsile şu şekilde verilmiştir.

-Bilmek; Doğruyu yanlış bilmek, meselenin özüne vâkıf olmaktır.

-Bildirmek; Münkerin işlenmesinin sebebi bilgisizlik olabilir. Bilgisizliği uygun bir şekilde ortadan kaldırmaktır.

-Öğüt vermek; Kişiyi doğru yola yönlendirmektir.

-Tekdir etmek; Münkeri işleyeni sert bir dille uyarmaktır.

-El ile müdâhale edip düzeltmek; Kimseden izin almadan münkeri ortadan kaldırmaktır. İçkiyi dökmek vs.

-Sopa ile tehdit; Dövmek ile tehdit etmektir.

-Sopa atmak; Yukarıdaki yollar çözüm olmazsa mecbur kalınırsa sopalanır.

-Silah kullanmak; eğer muhatap silah kullanmaya kalkarsa kullanılır²³⁹

3.1.4. Mürcie'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Mürcie kelimesinin *ircâ* veya *recâ* kökünden geldiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İrcâ kelimesi ertelemek sona bırakmak anlamlarına gelmektedir. Recâ kelimesi ise beklenti içinde olmak ümit etmek anlamlarına gelmektedir. Netice itibariyle ircâ anlamı tercih edilmektedir.²⁴⁰

Geriye bırakmak, ertelemek anlamı tercih edilip kullanılmıştır. İlk mürcie görüşünü ortaya koyan kimseler Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Osman'ın (ö. 35/656) durumları hakkında görüş belirtmeyen kimselerdir. Onların küfür üzerinde mi? Yoksa iman üzerinde mi? Gibi sorulara cevap aramamışlardır.²⁴¹

Mürcie kavramının ne olduğu hakkında farklı görüşler arzedilmiştir. Bizim tezimizin konusuyla alakalı olarak “*Küfürle birlikte taat, fayda vermediği gibi, imanla birlikte günahında zarar vermeyeceği fikri iddia edilmiştir.*”²⁴² Şeklinde ifade edilen

²³⁸ A.g.e., s. 46.

²³⁹ A.g.e., s. 74.

²⁴⁰ Sönmez KUTLU, “*Mürcie mad.*” DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, c. XXXII, s. 41-45.

²⁴¹ Sönmez KUTLU, *Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları*, s. 2.

²⁴² A.g.e., s. 3.

iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini ve Mürcie'nin anlayışını yorumlamaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ortalama bir anlamı ele almayı uygun gördük.

Mürcie, fikrini ortaya çıkaran temek sâik siyasal çekişmeler ve toplumsal huzursuzluktur. Hz. Osman döneminde başlayan ve Hz. Ali zamanında devam eden iç karışıklıklardır. İç karışıklıklar Haşimî-Emevî çekişmesiyle zirveye çıkmıştır. Bu karışıklık ortamında Hâşimî-Emevî kanadına tepki olarak ortaya çıkan Hâricîler, belirsizlik ortamının daha da zorlu bir hal almasına sebep olmuşlardır. İnsanlar birbirlerini içinde yer aldıkları toplumsal olaylar sebebiyle tekfir etmeye başlamışlardır. Yaşanan bu olayların tamamına tepki olarak Mürcie ortaya çıkmıştır. Mürcie kimin haklı kimin haksız olduğu konusunda tutum ve yargılarını belirtmemişlerdir. Akıbetlerini Allah'a havale etmişlerdir.²⁴³

Mürcie anlayışa göre insanlar iman konusunda birbirleriyle aynıdır. Diğerlerine üstünlüğü yoktur.²⁴⁴ Bu bağlamda insanlar eşittir. Eşit sorumlulukları eşit yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu bağlamda iyiliğin emretmek kötülükten sakındırmak prensibini uygularken birey olarak herkes mesuldür diyebiliriz.

Mürcie mezhebinin iyiliği emretme kötülükten sakındırma hakkındaki görüşlerini kapsamlı olarak ele almak için siyaset görüşlerine değineceğiz. Çünkü bu prensibin esas uygulayıcısı siyasî erktir.

Mürcie anlayış; müslümanların birlik olmasını herşeyin üstünde tutmuştur. Müslümanlar arasında meydana gelen ihtilaflar hakkında görüş beyan etmemiştir. Cemel-Sıffin ve Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Muâviye (ö. 60/680) arasında meydana gelen anlaşmazlıklar hakkında görüş bildirmemiştir. "Ehl-i Kible tekfir edilmez." Prensibini benimsemiştir. Hâricîlerin, Şiâ'nın ve diğer siyasî grupların görüşlerine katılmamaktadır. Görüşlerine destekte bulunmamıştır. Müslümanlara karşı savaşımaya karşı çıkmıştır. Elbette zulmeden yöneticilere karşı tepkilerini göstermişlerdir. Ancak halife fâsıkta olsa itaat etmeyi sürdürmüşlerdir.²⁴⁵ Kanaatimize göre mürcie anlayışı, sessiz ve ılımlı kalabalık yığınların temsil edildiği asıl kütleyi oluşturmaktadır. İyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda ise söz ile uyarma yolunu tercih etmiştir. Eğer bu da yeterli olmazsa

²⁴³ A.g.e., s. 9.

²⁴⁴ A.g.e., s. 25.

²⁴⁵ Sönmez KUTLU, *Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları*, s. 29.

kalp ile buğz etme yöntemini uygulamıştır. El ile değiştirme yöntemini kullanmamıştır. Çünkü huzursuzluğun çıkmasını Müslüman kanının dökülmesini istenmemiştir. İnsanları görüşlerinden ötürü yargılamamıştır. Özetle Mürcie anlayış hoşgörü ve kolaylıkla bu prensibi uygulayan kimselerin tercih ettiği yöntem olmuştur.

3.1.5. Mu'tezîle'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Mutezile, sözlükte “ayırarak”, “uzaklaştırmak” anlamına gelen “azl” kökünden türemiş olan “i'tizâl” masdarının ism-i fâilidir. Ayrılan, uzaklaşan, köşeye çekilen anlamlarına gelmektedir.²⁴⁶

Üç farklı görüş bulunmaktadır.

1. Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Muâviye (ö. 60/680) arasındaki anlaşmazlık cereyan ettiğinde tarafsız kalanlar için söylenmiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 55/675), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) bu durumdakilere örnek verilebilir.²⁴⁷

2. Mu'tezîle isminin kendi tercihleri olduğu görüşüdür. Mu'tezîle bu ismi “*adl ve tevhitte*” tutunanlara özel bir isim olması için kendisine vermiştir. Hz. İbrahimîn putlardan uzak duran (iti'zal eden)²⁴⁸ anlamını kendilerine referans olarak almışlardır. Ebû'l-Kasım el-Belhî (ö. 319/931) ise bu ismi almasının sebebini büyük günah işleyenler konusundaki farklı görüşleri nedeniyle verildiğini beyan etmiştir. Hâricîler büyük günah işleyeni kâfir saymışlardır. Mürcie ise mü'min saymıştır. Her ikisi arasında kalan görüş olan fâsık görüşünde birleşmiştir. İşte burada arada kalan kimselere için Mu'tezîle ismi verildiği savunulmaktadır.²⁴⁹

3. Son olarak ise Mu'tezîle ismini başkalarının verdiği savunulmaktadır. Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) ders halkasından ayrılması esas alınarak verilmiş bir isimdir. Ayrılığın temel sebebi ise büyük günah meselesindeki görüş farklılığıdır.²⁵⁰

²⁴⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, (Mu'tezilenin Beş İlkesi)*, (Çev: İlyas ÇELEBİ), Türkiye Yazma Eserler, İstanbul, 2013, s. 11.

²⁴⁷ A.g.e., s. 12.

²⁴⁸ Kehf,18/16.

²⁴⁹ A.g.e., s. 13.

²⁵⁰ A.g.e., s. 14.

3.1.6. Mutezile’de İyiliği Emretme Kötülükten Sakındırma Prensibinin Ele Alınışı

Emir kendinden rütbece daha düşük konumdaki birisine bir şeyi yap demektir. Nehiyde bir şeyden sakınmasını istemektir. Ma’rûf güzelliği, münker ise çirkinliği temsil etmektedir.²⁵¹ Emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker kavramı ise iyiliği emretme kötülükten sakındırmak için kullanılan bir kavramdır. Mu’tezîleye göre “İslam devletinin yayılması, dalâlette olanların hidâyete ermesi, hakkı batılı karıştırmak isteyenlerin saldırılarının önlenmesi için her müslümanın iyiliği emretmesi kötülükten sakındırması zorunlu bir görevdir”.²⁵²

Emir hangi türdense, o fiili yapmanın hükmüde O’dur. Münkerde ise böyle bir ayırım bulunmamaktadır. Apaçık bir günah, zulüm varsa nehyedilmesi zorunludur. Eğer ictihâdî bir durum varsa, ictihâdın durumuna göre hüküm verilir.²⁵³

Mu’tezîleye göre her müslüman iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulanması konusunda sorumludur. Uygulaması vâcibtir. Farz-ı ayın mı? Yoksa farz-ı kifâye mi? olduğu konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Mu’tezîlî görüşün savunucularının çoğu farz-ı ayın olduğunu belirtmişlerdir.

Ebu Bekr el-Esam (ö. 200/816) ve Kâdı Abdülcabbar (ö. 415/1025) gibi kimselere göre önemli olan ma’rûfun yapılması münkerin engellenmesidir. Bu durumda maksat hâsıl olduğu için farz-ı kifâyedir görüşünü savunmuşlardır.²⁵⁴

Mu’tezîle, iyiliği emretme kötülükten sakındırma akılla mı? Yoksa vahiyle mi? Bilinir sorusuna cevap olarak belli fikirler beyan etmiştir. Ebû Ali el-Cubbâî’ye (ö. 303/916) göre hem akılla hem de vahiyle bilinebilir. Ebû Haşim’e (ö. 321/933) göreyse *münker*, *zulüm* gibi açık şekilde bilinenler hariç sadece vahiyle bilinir demiştir.²⁵⁵

Kâdı Abdülcabbar’a göre iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın vâcib olması için belli şartların olması zorunludur. Ma’rûfun, münkerin bilinmesi, yapılan eylemin faydalı olması ve eylemi yapan kişinin başına eylemi yaptığı için kötü herhangi bir şeyin

²⁵¹ A.g.e., s. 14.

²⁵² A.g.e., s. 36.

²⁵³ A.g.e., s. 36.

²⁵⁴ A.g.e., s. 36.

²⁵⁵ A.g.e., s. 36.

gelmemesi gerekir.²⁵⁶ Kısaca devletin sorumlulukları farklı, (kamu düzenini sağlamak, güvenlik vs.) bireyin sorumlulukları farklıdır.

Mu'tezîle, Şia'nın aksine iyiliği emretme kötülükten sakındırmak için imâmın bulunma şartını kabul etmemektedir. Çünkü ne Kur'ân'da ne de Sünnet'te böyle zorunluluk bulunmamaktadır.²⁵⁷

3.1.6.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker Kavramının Şerhu'l-Usû'lil Hamse'de Ele Alınışı

Emir, nehiy, ma'rûf, münker kavramlarının açıklaması bulunmaktadır. Bir kimsenin rütbe bakımından kendinden daha aşağı birisine bir şeyi “yap” demesine emir, “yapma” demesine nehiy denir.²⁵⁸ Ma'rûf, iyiliği ve güzelliği bilinen ve yapılan herşeydir.²⁵⁹ Güzelliği tam olarak bilinmediği ve görülmediği için Allah'ın fiillerine ma'rûf diyemeyiz. Tersinden düşünürsek Allah'ın fiillerinin çirkinliği bilinmediği ve gösterilmediği için münker de diyemeyiz.²⁶⁰ Yukarıda yer alan tanımlardan ulaştığımız sonuca göre iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın vâcib olduğudur. Buna delil ise Kitap, Sünnet, İcma'dır.²⁶¹ Ali el-Cubbâî'ye (ö. 303/916) göre ma'rûf ve münker hem aklen hem de naklen bilinebilir. Hâşim el-Cubbâî'ye (ö.321/933) göreyse sadece naklen bilinebilir.²⁶²

İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın şartları şunlardır:

1. Emredilen şeyin iyilik veya kötülük olup olmadığına vâkıf olmak.
2. Münkerin ortaya çıkmasından önce engellemektir. Herhangi bir yerdeki hazırlıklara bakarak tahminde bulunup münker ortaya çıkmadan önleyici tedbirde bulunmaktır. Bu durumdaki zann-ı galip ilim yerine geçer.
3. İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın gerçekleştirilmesinde mevcut durumdan daha kötü bir durumun ortaya çıkmaması gerekir.

²⁵⁶ A.g.e., s. 37.

²⁵⁷ A.g.e., s. 37.

²⁵⁸ A.g.e., s. 230.

²⁵⁹ A.g.e., s. 230.

²⁶⁰ A.g.e., s. 230.

²⁶¹ “İnsanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” (Âl-i İmrân, 3/104).

²⁶² A.g.e., s. 230.

4. İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini gerçekleştiren kimsenin sözünün dinlenir olması gerekir. Sözünün hükmü olmalıdır.

5. Gerçekleştiren kimsenin ve kimselerin malına ve canına zarar gelmemelidir. Eğer böyle bir tehlike söz konusu olursa iyiliği emretme kötülükten sakındırma sâkıt yani geçersiz olur. Söz konusu değilse vâcib olur.²⁶³ İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini yaparken kolaylıkla ve kolay yoldan çözmeliyiz. Kolayı varken zorunu yapmamalıyız.²⁶⁴

Kâdî Abdülcebâr'a (ö. 415/1025) göre münkerin bir kısmı husûsîdir. Husûsî kısım ise ikiye ayrılır.

1. Muteber sayılan; Zengin kimsenin parasının gaspı, şer'an vâcibtir.

2. Muteber sayılmayan; Fakir kimsenin son parasının gasp edilmesidir. Hem şer'an hem de aklen vâcibtir.²⁶⁵

Münkerin kısımları ikiye ayrılır:

1. Zorlamayla değişen durumda olandır. Ölü eti yemek, içki içmek küfür ifade eden sözcükler. Bunlar kişiye zorla yaptırıldığı zaman günah yoktur.

2. Durumu zorlamayla değişmeyen eylemlerdir. Müslüman öldürme, iftira atma gibi eylemlerdir. Câiz değildir.²⁶⁶

Ma'rûfun kısımları ikiye ayrılır:

Kâdî Abdülcebâr'a göre birşeyin hükmü onun vâcib olup olmamasıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü vâcibi emretmek vâcib, nafileyi emretmek nâfiledir. Münker eylem içinde aynıysa geçerlidir.²⁶⁷ Şia, iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesi için İmam'ın bulunmasını şart koşturmaktadır. Ama Kâdî Abdülcebâr'ın da değindiği gibi bu yaklaşım

²⁶³ A.g.e., s. 233.

²⁶⁴ A.g.e., s. 234.

²⁶⁵ A.g.e., s. 236.

²⁶⁶ A.g.e., s. 236.

²⁶⁷ A.g.e., s. 239.

Kurân'da, Sünnet'te ve İcmâda bulunmamaktadır. Bu sebepten Şia'nın bu görüşü anlamlı değildir.²⁶⁸

İyiliği emretme kötülükten sakındırma uygulanması bakımından iki çeşittir:

1. Yönetecilerin üzerine düşen: Yöneticilerin kamu düzenini koruduğu, adâleti ve herkesin huzurunun sağlandığı eylemlerin yerine getirilmesidir. Bu eylemlerin toplumsal bir hayat içerisinde sistemli bir şekilde gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Yöneticiler bu yapının sağlıklı bir şekilde işlemesinden sorumludurlar.

2. Bireylerin üzerine düşen: Bireylerin iyiliği emredip kötülükten sakındırmasıdır. İçki içmek, zina yapmak gibi çeşitli bireysel eylemlerden uzak durmalarıdır.

İyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin esas amacı şudur; ma'rûf'u korumak ve var olmasını sağlamaktır. Münker'i ise ortaya çıkmadan engellemektir.²⁶⁹ Bunun koruyucu hekim olarak düşünülmesi mümkündür.

3.1.6.2. Değerlendirme:

Mu'tezîlenin, üzerinde ittifak ettiği temel prensiplerden biri de iyiliği emretme kötülükten sakındırma değildir. Mu'tezîle imân amelden bir cüz olarak görmemektedir. Onlara göre iman ayrı amel ayrıdır. Yani büyük günah işleyen kişi Hâricîlerin savunduğu gibi kâfir değildir. İman ile küfür arasında bir yerde yer almaktadır. Usû'lil-Hamse'den biri olan "*el-menziletü beynel menziletyn*" bu şekilde ortaya çıkmıştır.²⁷⁰

Mu'tezîliler, İslam dâvasını yaymak, sapıklara doğru yolu göstermek, müslümanların dinini bozmak için hakk ile bâtılı birbirine karıştıranların hücumlarını önlemek için, iyiliği emretme ve kötülüğe mâni olmanın, bütün müminler için zorunlu bir vazife olduğuna inanmışlardır.

Diğer taraftan Mu'tezîliler, hadis âlimlerine ve fakihlere karşı çıkmış, kendi görüşlerini, bazen deliller ileri sürerek, bazen de zor kullanarak onlara kabul ettirmeye

²⁶⁸ A.g.e., s. 240.

²⁶⁹ A.g.e., s. 242.

²⁷⁰ Avni İLHAN, *Emr-i bi'l Ma'rûf Nehyi Anil Münker, (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*, sy. III, s. 132.

çalışmışlardır. Bu durum Mu'tezîleyi totaliter bir rejim haline getirmiştir.²⁷¹ Mu'tezîle'ye göre iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin yapılması gerekir. Kişi bunu bireysel olarak da kurumsal olarak da yapmalıdır. Teşkilatlı bir şekilde yapılması daha uygun olur; ama bu yapılamıyorsa bireysel olarak yapılmalıdır. Mu'tezîle fırsat elde edildiğinde kişinin gerekirse zorla iyiliğin emredilmesi eyleminin yapılması gerektiğini savunur. Kişi bu eylemi gücü nisbetinde yapmakla yükümlüdür. Nitekim söz konusu "Mihne"²⁷² dönemi olarak adlandırılan Abbâsîler döneminde Me'mûn tarafından sistemli bir şekilde yapılmıştır.²⁷³ Bu durum Mu'tezîlî anlayışın toplum nazarında itibarının yitirilmesine sebep olmuştur. Daha sonraları ise iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi ilkesel olarak savunulmamış ve etkisini yitirmiştir.

3.1.7. Eş'ariyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Hz. Ali'nin (ö. 40/661) hilâfeti sırasında meydana gelen Cemel-Sıffin savaşlarında ve daha sonraki zamanlarda İslam dünyasında karışıklıklar meydana gelmiş ve artarak devam etmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken İslam dünyasında ise Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışı olarak Eş'ârî anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayış uzlaştırıcı ve birleştirici olmak Misyonunu üstlenmek istemiştir. İslam dünyasının tek vucut olmasını sağlamak istemiştir. Bu bağlamda belli görüşler ortaya koymuştur.²⁷⁴

Tezimizin konusu iyiliğin emredilmesi kötülüğün yasaklanmasıdır. Bu eylemi kurumsal anlamda uzmanlaşmış olarak yapacak araç İslam devletidir. İslam devletinde bunu işler hale getirecek yürütecek kişi halifedir. Halifenin belli özellikleri bulundurması gerekmektedir. Bunlar Eş'ârî'ye şunlardır;

1. Mükellef olmalıdır. Akıllı, temyiz gücüne sahip bülûğ çağına ermiş olmalıdır.
2. Müslüman olmalıdır.
3. Erkek olmalıdır.
4. Akıl sağlığı yerinde olmalı, doğru ve isabetli kararlar verebilmelidir.

²⁷¹ Selim ÖZARSLAN, *Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker Üzerine Bir İnceleme*, DİD, 42. sy. III, 2006, s. 93.

²⁷² Bakınız: YÜCESOY, Hayrettin, " *Mihne Mad.* ", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 26-28.

²⁷³ A.g.e., sy. III, s. 26.

²⁷⁴ Tahsin YILDIRIM, *Ebü'l-Hasan el-Eş'ârî'nin Siyaset Anlayışı-II*, (Ehl-i Sünnette Siyaset Anlayışı: Eş'ariyye Yorumu), MHİİD, sy. V, 2017 s.12

5. Hür olmalıdır. Vermiş olduğu kararları başkasının tesirinde kalarak vermemelidir.
6. Kifâyet sahibi olmalıdır. Liyâkat sahibi olmalıdır. Sorumluluklarını yerine getirebilecek donanıma hâiz olmalıdır.
7. Âlim olmalıdır. Kanunlara, nizamlara kısaca devlet yönetmenin idarî alanına hâkim olmalıdır.
8. Âdil olmalıdır. Hakkaniyetli, adâletli olmalıdır.
9. Efdaliyet sahibi olmalıdır. Döneminin en faziletli en üstün kimsesi olmalıdır. Elbette bunu ölçecek bir mihenk yoktur. Genel kanının bu yönde olması yeterlidir.
10. Sağlıklı olmak, bedenî ve rûhî anlamda sağlıklı olmasıdır.
11. Kureyş'ten olmalıdır. İmam Eş'ârî (ö. 324/935) ve ilk dönem Eş'ârîler, Kureyşten olması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Mûtezile ve Hâricîler; bunu şart olarak öne sürmezler. Şiâ ise Kureyşli olmanın yanında Hâşimoğullarından olması şartını da ekler.²⁷⁵

Halifeye itaat etmek, halife iyiliği emredip kötülükten sakındırdığı Kurân'a ve Sünnet'e uyduğu müddetçe gereklidir. Halife Müslümanların haklarını yerine getirdiğinde, müslümanlar üzerinde bazı haklar elde eder. Bunlar halifeye itaat ve yardım edilmesini istemektir. Elbette bu itaat ve yardımın bir sınırı ve kapsamı vardır. Buna karşın İslam toplumunda ortaya çıkan karışıklıklar, savaşlar ve düzensizlik ortamı insanları dolayısıyla müslüman yığınlarını belli bir yöne doğru kanalize etmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin temsilcisi Eş'ârî anlayışta bu düzensizlikten kurtulmak için yöneticiye mutlak itaati savunmuştur. Daha sonra bu yaklaşım doktrin halini almış ve inanç hüviyetine bürünmüştür.²⁷⁶

Netice olarak Eş'ârî anlayış Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in Sünnet'ine aykırı davranılsa da mutlak anlamda itaati savunmaktadır. Kanatimizce bu yaklaşım vahye ve Hz. Peygamberin uygulamalarıyla bağdaşmamaktadır.

İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini devlet uygular. Devletin içinde de halife bunu yapar. Bu bağlamda halifenin bu prensibi yerine getirmemesi durumunda azledilmesi gündeme gelmiştir. Şimdi bu konuyu ele alacağız. Karşit iki görüş mevcuttur.

²⁷⁵ A.g.e., s. 27.

²⁷⁶ A.g.e., s. 30.

3.1.7.1. Halife Azledilir Görüşünü Savunanlar

Kur'ân ve Sünnet'te azledilmesi konusunda görüş beyan edilmemiştir. Sadece kişinin ehil olduğu sürece makamda kalabileceği belirtilmiştir.²⁷⁷ Halifenin adâletten ayrılması veya bedensel, rûhsal olarak hastalığının olması azledilmesi için yeterli kabul edilir. Devlet başkanının fîsk sebebiyle görevden uzaklaştırılması teorik olarak kabul edilmiştir; ama fitnenin, karışıklığın çıkmasından endişe edildiği için pratikte uygulanamamıştır. Nitekim Hz. Hüseyin (ö. 61/680) ile Yezid b. Muâviye (ö. 64/683) arasındaki çatışmalarda Yezid'in haksız olduğu bilinmesine rağmen azledilmemiştir.²⁷⁸ Eş'ârîler azli zorlaştırmışlardır. Sözlü tavsiyeyi benimsemişlerdir. Mutlak itaat ile sonuçlandırmışlardır.²⁷⁹

3.1.7.2. Halife Azledilemez Görüşünü Savunanlar

Devlet başkanına iyilikte itaat edilmesi gerektiği kesin bir hükümdür. Ancak Eş'ârî (ö. 324/935) bunu teoride kabul ederken, uygulamada kabul etmez. Şu hadisi dayanak olarak gösterir; “*Ey Allahın Rasûlü kılıçlarımızla karşı koyalım mı?*” diye sordular. Peygamberimiz ise şöyle buyurdu; “*Namaz kıldıkları müddetçe hayır. İdarecilerinizde hoşunuza gitmeyen bir şey gördüğünüzde onun amelini çirkin kabul edin. Ancak itaatten ayrılmayın.*”²⁸⁰ Burada namaz zikredilmiştir; ama namazdan daha önemli olan kavramlarda vardır. Tevhit, adâlet, şirkten uzak durmak vs. gibi bu kavramlardan bahsedilmemiştir

Hz. Osman Hilâfetten çekilmesi istendiğinde karşı koymuştur. “*Allahın bana giydirdiği elbiseyi çıkarmam.*” Demiştir.²⁸¹ Emevîlerin iktidarı ele geçirmeleri karşısında Eş'ârî anlayış fiili anlamda karşı çıkmamıştır. Buna sebep olarak kaosun ve fitnenin önlenmesi gerektiği savunulmuştur. “*Büyük zararı gidermek için küçük zarara katlanılır.*”²⁸² prensibini uygulamıştır. Sonuç olarak Eş'ârî anlayış mevcut yönetimiyle emretme kötülükten sakındırma eylemini uygulamazsa kalb ile buğz, dil ile düzeltme²⁸³

²⁷⁷ A.g.e., s. 31.

²⁷⁸ A.g.e., s. 32.

²⁷⁹ A.g.e., s. 33.

²⁸⁰ Müslim, İmâre, 63.

²⁸¹ A.g.e., s. 37.

²⁸² A.g.e., s. 38.

²⁸³ “*Sizden her kim bir münker (kötülük veya çirkin bir şey) görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin (onu hoş*

aşamasında kalmıştır. Eş'âri anlayış herhangi bir eylemsel çalışmada bulunmamıştır. Fitenin, Kaosun engellenmesini istemiştir. Kanaatimizce pasif bir şekilde ele aldığı için; aman tatsızlık çıkmasını meyanında yaklaşımda bulunmuştur. Bu yaklaşım Eş'âri anlayışın kendisini iktidarı meşrulaştıran ve kollayan bir yaklaşım içinde bulmasına sebep olmuştur.

3.1.8. Maturîdîlik'te Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Kurucusu Ebû Mansûr el-Mâtûridî (ö. 333/944) diye meşhur olan Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd'a nisbet edilmektedir. Hanefî mezhebine mensuptur. Mu'tezilî anlayış akli ön plana çıkarmaktadır. Selefî anlayış ise nakli ön plana çıkarmaktadır. Mâtûridî anlayış ise ikisinin ortasında yer alan ve görece olarak akli ön plana çıkarıcı bir anlayışa sahiptir. Maturîdî anlayış sorgulamanın araştırmanın zorunlu olduğunu savunur. Birşeyin iyi-kötü olarak tanımlanabilmesinin akılla mümkün olduğunu savunur. Elbette akli tek ölçüt olarak ele almamaktadır. Akılla elde edilen her türlü çıkarım mihenk taşı olarak Kurân'a ve Sünnet'e götürülmelidir. Şer'an bir şey akılla elde edilen görüşe ters değilse elde edilen sonuç uygulanır. Eğer vahiyle çelişirse, vahyin görüşü tercih edilir. Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre kişinin mükellef olması için güç yetirebilme vasfını kendinde bulundurması gerekmektedir. Mâtûridî anlayışta bunu benimsemektedir.²⁸⁴ İyiliğin emredilmesi kötülükten sakındırmak prensibini uygulayacak merci devlet olduğu için devlet reisinin özellikleri üzerinde duracağız. Bu bağlamda iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulanması için kişinin ya da devlet başkanının belli özellikleri taşıması gerekmektedir. Devlet başkanında şu özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- a- Erkek olması.
- b- Hür olması.
- c- Akıl bâliğ olması.
- d- Kureyş'ten olması.²⁸⁵

görmeyip kabullenmesin) ki, bu da imânın en zayıf derecesidir. (Müslim, İman, 78; Ebu Dâvud, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, 17; İbn Mâce, Fiten, 20.

²⁸⁴ Muhammed Ebu Zehrâ, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 220-231.

²⁸⁵ Nureddin es-Sâbûnî, *Mâturidiyye Akâidî*, (Çev; Bekir TOPALOĞLU), İFAV, İstanbul, 2015, s. 120.

Adâletli ve takvalı olması zorunludur. Bu idarecinin olmazsa olmazlarından. Günahkâr kimseye devlet başkanlığının tevdi edilmesi ahlâkî olarak mekrûhtur ama hukûku olarak meşrudur.²⁸⁶

Mâtûrîdî anlayışa göre imâm zulmü engellemek ve ortadan kaldırmak için gereklidir. Normal zamanlarda insanlar barış ve huzur içindeyken imâma ihtiyaç yoktur. Vâcib değildir. Vâcib olan zulümden uzak durmaktır. Birey tek başına bunu yapamayabilir. İşte bu sebepten dolayı devlet başkanının olması gerekir. Şiâ'nın iddia ettiği gibi masum olmasına gerek yoktur.²⁸⁷

Yukarıdaki paragrafta değindiğimiz üzere iyiliğin emredilmesi kötülüğün engellenmesi için teşkilatlı bir kurumun olması zorunludur. Farz-ı kifâyedir. Buradan ulaştığımız sonuca göre Mâtûrîdilik için hükmü vâcib olmakla beraber farz-ı ayn değildir. Kamu düzeninin sağlanması için iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin devlet eliyle yapılması gerekmektedir. Uygulayıcı olan erk zulmederse isyan edilmemesi gerektiğini savunur. Çünkü isyan düzensizliğe sebep olur. Düzensizlik, zulüme sebep olur. Zulümde insanlar için iyi bir şey değildir.²⁸⁸

3.1.9. Selefiyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Sözlükte; “Önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki selef kelimesinden gelen Selefiyye “Geçmiş insanlar, ilim bağlamında ise önceden olanlar” demektir.²⁸⁹

Selefiyye anlayışı yöntem olarak vahyi kesin olarak bağlılığı amaç edinmiş bir yaklaşımdır. Tartışma cedel gibi yöntemleri kullanmamışlardır. Âyetlerde ve Sünnet'te bulunan her şeyi kabul etmişler ve eleştirel bir şekilde yaklaşmamışlardır. Teşbihten kaçındıkları gibi yorumlamaya gitmemişlerdir. Selefiyye, İslam'a, Yunan düşüncesinin tesiriyle sonradan sokulduğunu kabul ettikleri mantık ve akıl metodlarını, Sahâbe ve Tâbiîn'in bunları bilmediğini ve kullanmadığını ileri sürerek benimsememiştir. Bu sebeple Mu'tezile mezhebi ve diğer mezheplerin aksine, mantıkî münakaşa ve akıl yürütme

²⁸⁶ A.g.e., s. 120.

²⁸⁷ YEPREM, M. Saim, *Mâturîdînin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, İFAV, İstanbul, 2000, s.116.

²⁸⁸ A.g.e., s. 101.

²⁸⁹ ÖZERVARLI, M. Sait, “ *Selefiyye mad.* “, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 399-402.

metodunu kullanmayıp; inanç esaslarını sadece Kurân ve Sünnetten hareketle tespit etmenin gerektiğini savunmuştur. Yani, inanç esaslarının kaynağı naslar olduğu gibi; bunların delilleri de oradan çıkarılmalıdır. Bu sebeple Selefî anlayış, Kur'ân ve Sünnet'ten nassta Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili hususları, mecâzî (yorumsal) manasına bakmaksızın, olduğu gibi kabul ederler; onları te'vil ve açıklamaya gerek duymazlar.²⁹⁰

3.1.10. Zâhirîlik/İbn Hazm'a Göre Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Tezimizde sıklıkla bahsettiğimiz üzere iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulayıcısı devlettir, devlet başkanıdır. Bu bağlamda zâhirîlik mezhebinin Hilâfet görüşünden bahsedeceğiz.

İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre halifenin başa getirilmesi Müslümanlar üzerine farzdır. Eğer Müslümanlar başlarına bir halife tayin etmezlerse toptan günahkâr olur.²⁹¹ Bu yaklaşım Hilâfetin farz-ı ayn olduğunu, dolayısıyla da iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin farz-ı ayn olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Zâhiri anlayışa göre icrâ edecek kişi de üç farklı özelliğin bulunması gerekir.

1. Halife Kureyşli olmalıdır.
2. Akıllı ve erkek olmalıdır.
3. Devlet yönetiminden anlamalıdır. Devlet yönetimiyle ilgili olarak usul yöntem bilmelidir.

İbn Hazm'a göre Hilâfet verâsete dayanmaz. Zâhiriyye anlayışı saltanata karşı çıkmaktadır. Zâhiri yaklaşıma göre iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulayıcısı olan halifenin iktidara gelme şekli üçtür.

1. Halife kendinden sonra gelecek kimseyi vasiyet etmesidir. Bu vasiyet şu şekilde anlaşılmalıdır. Vasiyetin geçerli olabilmesi için onaylayıcı makâmındaki kurulun (Sahâbîler) halifenin meşrûiyetini onaylamalıdır. Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634) buna örnek verilebilir.

2. Eğer Hilâfet için ortada kimse olmazsa, bir aday çıkar yönetime namzet olur. Sonra da genel olarak kabul görür, biat edilirse meşrûiyet kazanır.

²⁹⁰A.g.e., s. 399-402.

²⁹¹Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 481-483.

3. Halife sağken kendinden sonrası için güvenilir bir kimseye bırakır. Hz. Ömer (ö. 23/644) buna örnek gösterilebilir.

İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) anlayışının kaynağı zâhire dayanmaktadır. Kur'ân'daki nassları ve Hz. Peygamberin Sünneti'ni kabul eder. Rey'i kabul etmez. Sadece Hz. Peygamberin rey'ini kabul eder. Çünkü onun içtihadı vahiy kaynaklıdır.²⁹²

Özetle İbn-i Hazm iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi hakkında özellikle bir görüş beyan etmemiştir. Bağlayıcı olarak Kur'ân ve Sünnet'i kabul etmektedir.

3.1.11. İbn Teymiyye'de Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

İbn Teymiyye (ö. 622/1225) Hisbe²⁹³ adlı eserinde “*Muhtesib, halkı beş vakit namaz kılmalarını emretmeli ve kılmayanları cezalandırmalıdır. Bu muhtesibin görevlerindedir.*”²⁹⁴ Bu yorumdan ulaştığımız sonuca göre muhtesip kişilerin ibadetlerine de karışmaktadır. Akla şöyle bir soru gelmektedir. Kişinin Allah ile arasına kimse neden girmektedir? Muhtesip girmektedir. Çünkü namaz ibadetini iyiliği emretme kötülükten sakındırma bir şartı olarak kabul etmektedir.²⁹⁵ Diğer bir uygulama yöntemi ise iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın kaba ve sert bir şekilde uygulanmasıdır. İnsanlara savunulan görüş zorla kabul ettirilmeye çalışılır. Bu yaklaşımı kabul edenlerin kötülükleri iyiliklerini geçmiştir. Cihat yaptıklarını, iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı savunduklarını söylemelerine rağmen doğru yoldan sapmışlardır. Mu'tezile mezhebinin *Mihne*²⁹⁶ olayı buna örnek verilebilir.²⁹⁷

²⁹² A.g.e., s. 230-260.

²⁹³ İbn Teymiyye, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi AKYÜZ), İnsan Yayınları, İstanbul, 1989. s. 33.

²⁹⁴ A.g.e., s. 34.

²⁹⁵ “*Mümin erkeklerle mümin Kâdınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyilik ve güzelliği belirlenene özendirirler, kötülük ve çirkinliği belirlenenden sakındırırlar. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve resulüne itaat ederler. Allah bunlara rahmet edecektir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.*” (Tevbe, 9/71)

²⁹⁶ YÜCESOY, “*Mihne mad.*” DİA, c. XXX, s. 26-28.

²⁹⁷ İbn Teymiyye, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi AKYÜZ), s. 110.

3.2. İslam Fıkıhında Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Fıkıh, bir konu hakkında derinlemesine düşünmek, akletmek, kavramak, müzakere etmek anlamlarına gelmektedir.²⁹⁸ İyiliğin emredilmesi kötülüğün de yasaklanması için İslam Fıkıhın'da üzerinde önemle durulmuştur. Kur'ân'ı Kerim'den ve Hz Peygamber'in Sünnet'in den ilham alınarak içinde yaşanan zamanla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Hüsün-Kubûh Açısından İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak

Hüsün'ün kelime anlamı hoş giden arzu edilen şey demektir. İnsanın canı, bedeni ve şartları için elde ettiği bütün nimetlere denir.²⁹⁹

Kubuh ise *hüsün* kelimesinin zıddıdır. Kötü, fena, çirkin anlamlarına gelmektedir.³⁰⁰ Terim anlamı olarak hüsün-kubuh beş farklı anlamı içinde barındırmaktadır.

- a. Birşeyin yetkinliği açısından barındırdığı anlam bakımından kullanımı;
- b. Birşeyin insan fitratına uygun olup olmaması bakımından kullanımı;
- c. Birşeyin amaca uygunluğu bakımından kullanımı;
- d. İnsanların gözünde değeri ve önemi açısından;
- e. Birşeyin Allahın nezdinde övgüye veya yergiye sebep olması bakımından.

İlk dört maddenin kaynağının akıl olduğu konusunda İslam Hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Esas mesele bir şeyin Hukûkî sorumluluk doğuracak manada kaynağının akli mi yoksa şer'î mi? olduğu konusu tartışılmıştır.³⁰¹ İslam devletinin topraklarının genişlemesi sebebiyle çeşitli din ve kültürlerle karşılaşmıştır. Bunun sonucundan çeşitli kültürlerden bilgi alışverişi olmuştur. Yeni kültürler merak edilmiş, merakın giderilmesi için tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Müslümanlar Roma-Yunan Felsefesinden, *kader ve insanın özgürlüğü* konularında etkilenmişler, kendi aralarında da bu tartışmaları yapmışlardır.³⁰² Eylemlerin yapılmasında sebep Allahın iradesi midir?

²⁹⁸ KARAMAN, Hayrettin, "Fıkıh mad.", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 1-14.

²⁹⁹ Râgıb el-İsfehânî, "Hasene Babı", Müfredat, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018.

³⁰⁰ A.g.e., "Kubuh Babı".

³⁰¹ Fatih BAŞELMA, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir-Nehiy Hükümlerinin Hüsün-Kubuh Açısından Temellendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara, 2012, s. 22.

³⁰² A.g.e., s. 27.

Yoksa insanın iradesi midir? Bir şeyin *iyi-kötü* olarak değer kazanmasının kaynağı vahiy mi? Yoksa akıl mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır.³⁰³

İslam Hukûku, bu sorunu hüsün-kubuh olarak adlandırmıştır. Hüsün-kubûh konusu konumuz olan iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak konusuyla bağlantılıdır. Biz emir-nehîy konusunda araştırmamızı yaparken Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde yer alan hüsün-kubûh konusu ile doğrudan olmasada dolaylı olarak ilgili olan hükümleri ele alacağız.

Emir ve nehîyin kavramsal çerçevesini şöyle açıklayabiliriz; Emir ve Nehîyin kaynağı akıl ve vahiydir. İslam Hukûkuna hangisi kaynaklık eder? Sorusu hüsün-kubûh tartışmasının temelini oluşturmaktadır.³⁰⁴ *Eşyanın özünde hüsün-kubuh yani kendi zatında bulunmakta mıdır? Ya da dışarıdan eklenen bir özellik midir?* Buradaki sorulan soru kavramsal çevreyi oluşturmaktadır. Neyin emir, neyin nehîy olduğu konusunda herhangi bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Esas mesele bir hükmün emir-nehîy olarak belirtilmesinden önce bünyesinde hüsün-kubuh özelliklerini barındırıp barındırmadığıdır. Bu konuda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır;

- a. Zâtîdir yani kendi bünyesinde bulunmaktadır.
- b. Ârizîdir yani bünyesine daha sonra eklenmiştir.³⁰⁵

Mûtezîle'ye göre kişi özgür irâde sahibi olursa mükellef olur. Özgür olduğu için yaptığı davranışlar iyi-kötü olarak tanımlanabilir.³⁰⁶

Mu'tezîle, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın akılla mı yoksa vahiyle mi? bilineceği hususunda görüşler beyan etmiştir. Ebu Ali el-Cubbâî'ye (ö. 303/916) göre hem akılla hemde vahiyle bilinebilir. Ebû Hâşim'e (ö. 321/933) göreyse *münker*, *zulüm* gibi açık şekilde bilinenler hariç sadece vahiyle bilinir demiştir.³⁰⁷

³⁰³A.g.e., s. 27.

³⁰⁴A.g.e., s. 48.

³⁰⁵A.g.e., s. 48.

³⁰⁶A.g.e., s. 51.

³⁰⁷Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mutezilenin Beş İlkesi*, (Çev: İlyas ÇELEBİ), İstanbul, 2013, c. II, s. 36

Mu'tezilî anlayışa göre eşyanın zâtında *hüsün-kubuh* bulunmaktadır.³⁰⁸ Allahın emir-nehiy eylemlerinde hikmet vardır. Hikmetin bulunması zorunludur.³⁰⁹ Bu açıdan Allah'ın emrettiği şeyler iyi, yasakladığı şeylerde kötüdür. Vahiy olmadan da kişi aklıyla bunu kavrayabilir. E'şârî yani Mütakellim anlayış bunun tersini savunmaktadır. Hüsün-kubûh eşyanın zâtında bulunmamaktadır. Allah nasıl emrettiyse O, iyi-kötü olarak tanımlanır görüşünü savunmaktadır.³¹⁰ Mütakellim anlayışa göre Allahın emir-nehiy eylemlerinde hikmetin olması zorunlu değildir. Hikmet olabilir; ama hikmet zorunludur demek doğru değildir.³¹¹

Bu iki zıt anlayışın ortasında ise Hanefî-Matûridî anlayış yer almaktadır. Mu'tezilî anlayışa yakın bir bakış açısına sahiptir. Mâtûridî anlayışa göre eşyanın zâtında hüsün-kubûh bulunmaktadır. Ama Mu'tezilî anlayışın aşırılığından uzak orta bir yol tercih etmiştir. Mâtûridî anlayışa göre insanın aklı iyiyi kötüyü ayırt edebilir. Bu açıdan zâtidir. Bu açıdan Mu'tezîleyle aynı görüştedir. Diğer görüşlerden farklı olarak insanın tabii eğilimleri değişir. Bu sebepten dolayı kişiden kişiye iyi-kötü kavramları görecedir. Mutlak manada iyi-kötü bulunmamaktadır.³¹² Güzelliği tam olarak bilinmediği ve görülmediği için Allah'ın fiillerine ma'rûf diyemeyiz. Tersinden düşünersek Allah'ın fiillerinin çirkinliği bilinmediği ve gösterilmediği için münkerde diyemeyiz.³¹³

3.3. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Hukûki Durumu

Bu prensip hem vahiy hem de Hz. Peygamber vasıtasıyla bizlere ulaşmıştır.³¹⁴ Allah, bizlere bunu iki şekilde bildirmiştir. Allahın bildirmesi:

- Haber verme (ihbâr)
- İstek (inşâ)

Şeklinde. Haber vermek kıssasalar, bildirmeyle olur. İstek ise emir buyurmak şeklinde gerçekleşir.³¹⁵

³⁰⁸ Fatih BAŞELMA, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir-Nehiy Hükümlerinin Hüsün-Kubuh Açısından Temellendirilmesi*, s. 52.

³⁰⁹ A.g.e., s. 61.

³¹⁰ A.g.e., s. 60.

³¹¹ A.g.e., s. 66.

³¹² A.g.e., s. 68.

³¹³ A.g.e., s. 71.

³¹⁴ İbn Teymiyye, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi AKYÜZ), s. 99.

İyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemi İslam'ın temel konularından birisidir. Tevhit kavramının içerisinde yer almaktadır.³¹⁶ "... *Peygamber, onlara iyi olanı emreder ve fenalıktan meneder...*"³¹⁷ İşte bu bağlamda Hz. Peygamber; "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*"³¹⁸ Buyurmuştur.

Buraya kadar anlattıklarımız iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesinin Hukûkî zeminini oluşturmaktadır. Âyetlerde ve Hadislerde bahsedilen açıklamalar, örneklemeler dayanak noktamızı oluşturmaktadır.

3.3.1. Özel ve Kamu Hukuku Alanında Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Bireyin özel alanıyla ilgili hükümleri ilgilendiren her türlü olayı içine alan hukuk alanına özel hukuk alanı denir. Kamu hukûku ise kamunun faydasına olacak şekilde olayların neticelendirilmesi için yapılan düzenleme, kanun ve bütün eylemlere denir.³¹⁹ Bu bağlamda iyiliği emretmek kötülükten sakındırma prensibi de bu tanımlarla doğrudan ilgilidir. Sınırlarının ne olduğu konusundaki soru işaretlerinin ortadan kaldırılması için açıklamalarda bulunulacaktır.

3.3.1.1. Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker'in Farz-ı Ayın mı Farz-ı Kifâye midir?

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu bağlamda topluma kayıtsız kalmaz. İçinde yaşanılan toplumda olanlar onu bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak ilgilendirir. Bu bölümde iyiliği emretme doğrudan mı olmalı dolaylı mı? olmalıdır. Sorusundan hareketle ortaya çıkan problem incelenecektir.

Farz-ı kifâye olduğu hükmünde dayanak olarak kabul edilen hadislerden biriside şudur; "... *ya ma'rûfu emr ve münkeri de nehyedersiniz...; fakat o zaman duanız kabul edilmez.*"³²⁰ Müslüman kelâmcıların bu konuda iki farklı düşüncesi bulunmaktadır. İlkine göre fiili yaptırımlar devlet tarafından olmalıdır. Sözselsel anlamdaki teşvikler

³¹⁵ A.g.e., s. 99.

³¹⁶ A.g.e., s. 100.

³¹⁷ A'raf,7/157.

³¹⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, "*Husnu'l-Hulk*", 8; *Buhari*, Edebü'l-Müfred, 286.

³¹⁹ APAYDIN, H. Yunus, "*Siyâset-i Şer'iyye mad.*", DİA, Tükiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 299-304.

³²⁰ *Ebü Dâvûd*, Melâhim, 16.

yönlendirmeler bireyler ve cemiyet tarafından yapılmalıdır. Çünkü devlet birey ve cemiyetten farklı özelliklere hâizdir.³²¹

Ümmetin icmâsı, delildir. İslam ümmetinde yer alan bireyler vicdân sahibi Allah'a ve Peygamberine itaat eden insanlar oldukları için kötülük üzerine ittifak etmeleri mümkün değildir. İşte bu sebepten iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâye eylemini yapanların durumlarının her mükellefe uyması zorunlu değildir. Çünkü peygamberlik mesajının herkese ulaşması mümkün değildir. Zorunlu olan her mükellefin doğruyu-yanlışı öğrenmesi bilmesidir.

Farz-ı kifâyeyi gerçekleştirecek yapı devlettir. Eğer devlet olmadığında ise her birey gücü nisbetinde sorumludur.³²² Nitekim Hz. Peygamber herkesin gücü ölçüsünde elinden geleni³²³ yapmasını istemiştir.

İyilik, her türlü niyet ve sonuç itibariyle güzel olan şeylerdir. Allah'ın emirleri (ibadetler, Tevhit) toplumsal hayattaki yansımaları, alışveriş, aile hayatı vs. Kötülüklerin en büyüğü ise Allah'a şirk koşmaktır.³²⁴ İyiliği emretme kötülükten alıkoyma güzellikle yapılmalıdır. Yapılan eylemin yararı zararından fazla olmalıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de sâlih amel işleyenler övülmüştür.³²⁵ Müslümanlar iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini yerine getirirlerse sapıkların sapması onlara zarar veremez.³²⁶

İyiliği emretme kötülükten sakındırmanın uygulanmasında iki farklı temel yöntem vardır. Sadece sözsel olarak uyarı yapılır. Umursamazca hayata devam edilir. Bu eylemde caydırıcılık bulunmamaktadır. Bu prensip yerine getirilmemiş olur. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur; "*İnsanlar kötülüğü görürde elleriyle düzeltmezse daha beteri onları yok eder.*"³²⁷

³²¹ Selim ÖZARSLAN, *Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker*, DİD, 42. sy. III, 2006, s. 91.

³²² İbn Teymiyye, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi AKYÜZ), s. 105.

³²³ *Müslim*, İmân, 78.

³²⁴ A.g.e., s. 107.

³²⁵ Asr, 103/3.

³²⁶ Mâide, 5/105.

³²⁷ *Tirmizi*, Fiten, 8.

3.3.1.2. İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Farz-ı Ayın Olduğunu İleri Sürenler ve Delilleri

“Öyleyse güç yetirebildiğiniz kadar Allah’tan korkup sakının.”³²⁸ Bu âyet bize iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın farz-ı ayın olduğu konusunda delil sunmaktadır. Âyete göre kişi gücü ölçüsünde gücü yettiğince çabalamalıdır. Bu âyet bize Hz. Peygamberin şu hadisini hatırlatmaktadır. *“Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmeyen kalbiyle nefret etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.”*³²⁹ Bir yerde kendinden başka bu eylemi uygulayacak kimse yoksa farz-ı ayın olur. Bu durumda zorakî olarak farz-ı ayın olmuş olur.³³⁰

Özetlemek gerekirse müslümanlar arasında iyiliği emredip kötülükten sakındırma ilkesinin uygulanması gerektiği konusunda görüş birliği mevcuttur. Tartışmanın bulunduğu alan bunu bütün müslümanların mı? Yapması gerekir yoksa alanında uzman kişiler tarafından (dinî emirlerini, şer-i ve örf-i hukûku bilen ve toplumun diğer normalarına hâkim) yapılması mı gerekir?³³¹

Cumhûr Ulemâya göre iyiliği emredip ve kötülüğü yasaklamak farz-ı kifâyedir. *“İçinizden hayra çağırın, ... belirlenenden sakındıran bir topluluk olsun...”*³³² Bu âyetten hareketle İslam âlimleri iyiliği emretmek kötülükten de sakındırmanın farz-ı kifâye olduğunu savunmuşlardır. Müslümanların bazılarına göre iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktan belli bir zümre sorumlu değildir. Buna dayanak ise âyetteki *“min”* harfi cerri tecrîdi olup, şu sebeplerden dolayı teb’iz/kısmîlik ifade etmez.³³³ Yüce Allah *“... İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız.”*³³⁴ Bu duruma göre iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak bütün müslümanlara vâcibtir.³³⁵ Her Müslüman hayatının tamamında bunu yapmakla mükelleftir. Bunun için belli bir uzmanlığın olması gerekmemektedir. Ama sözünü ettiğimiz genel geçer bir uygulama değildir. Daha çok bireysel olarak yapılabilecek şeyleri kapsamı içine almaktadır.

³²⁸ Teğâbün, 64/16.

³²⁹ Müslim, İmân, 95.

³³⁰ Cihat TUNÇ, *İyiliği Emredip Kötülükten Yasaklama Görevi*, EÜİFD, 1986, sy. III, s. 10.

³³¹ Selim ÖZARSLAN, *Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker Üzerine Bir İnceleme*, DİD, 42. sy. III, 2006, s. 93.

³³² Al-i İmrân, 3/104.

³³³ A.g.e., s. 88.

³³⁴ Âl-i İmrân, 3/110.

³³⁵ Selim ÖZARSLAN, *Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker Üzerine Bir İnceleme*, s. 88.

Müslümanlar tarafından ortaya konan diğer bir görüş ise “min” harf-i ceri tarafından verilen anlam dolayısıyla belli bir grubun iyiliği emredip kötülükten sakındırması gerekir. Çünkü toplumda bulunan yaşlılar, çocuklar ve güçsüz kimseler bunu yerine getiremezler. ³³⁶Belli bir zümrenin içinden de âlimlerin olması gerektiği savunulmaktadır. Bu durum ise iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi din âlimleri iyiyi, kötüyü, yanlışı vs. diğer dinî hükümler hakkında bilgi sahibidirler. Diğer mezhepler anlamında ve genel İslam fıkhı’nda da bilgi sahibidirler. İşte bu sebepten ötürü din âlimleri iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak prensibini uygulamalıdır. ³³⁷

Yine bu görüşü onaylayan başka bir âyette ise: “...Onların her kesiminden bir grubun dinde derin bilgiler edinmek...”³³⁸ Şeklinde buyrulmaktadır.

Kanaatimizce bu bahsedilenler doğrudur. Fakat eksik taraflar olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki değişen zaman, değişen toplumsal hayatlar ve insanların hayatlarındaki yeni olan her şey insanlara yeni sorular ve sorunlar getirmektedir. Bu yeni sorunlar iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak prensibinin uygulanması sırasında da kendini gösterecektir. Bu nedenle iyi eylemlerin uygulanması kötü eylemlerinde yasaklanması sadece din âlimlerine değil toplumun her katmanında yer alan alanında uzman kişiler tarafından sağlanan kolektif bir bilinç tarafından yapılmalıdır. Ünlü Eş’arî Kelâmcısı Fahreddîn er-Râzî’ye (ö. 606/1210)’ye göreyse iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak farz-ı kifâyedir. Farz-ı kifâyeyi yapacak olan grup bunu yerine getirmezse onlardan da bütün müslümanlar sorumludurlar. ³³⁹ Bu yoruma göre eskiden bey’ât eden müslümanlar, günümüzde ise seçimlerde oy kullanan müslümanların yöneticilerin sorumluluğunu taşıdıkları kanaatini taşımaktayız. Dehhâk tarafından verilen diğer bir yorum ise sadece âyetlerin ve sünnetin korunup ulaştırılması anlamını taşımaktadır. ³⁴⁰

İkinci görüşe göreyse iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak eyleminin bireysel olarak yapılması gerektiğini savunmaktadır. İlk görüşteki gibi bir ayrımın olmadığını

³³⁶ A.g.e., s. 89.

³³⁷ A.g.e., s. 89.

³³⁸ Tevbe, 9/122.

³³⁹ A.g.e., s. 89.

³⁴⁰ A.g.e., s. 89.

savunmuşlardır. Bu ikinci görüşü Mu'tezîle savunmuştur. Daha sonraları nasların böyle bir ayrımı yapmadığı kanaatini edinmiştir.³⁴¹

3.3.1.2.1. Hanefilikte

Aynî'ye³⁴² (ö. 855/1451) göre ma'siyet olmadıkça itaat gereklidir. Mâsiyetin olmaması demek, Allah'ın ve elçisinin emirlerine karşı gelmemek demektir.³⁴³ "Cemaatten ayrılan kimse câhiliyye ölümüyle ölmüş gibi kabul edilir."³⁴⁴ İtaatin vucûbuyetine delil olarak sunulmaktadır. *İtaat iyi şeylere yapılmalıdır. Maasiyete itaat edilmemelidir.*³⁴⁵ Ebû Hanîfe, hiçbir zaman haksızlığı ve zulmü desteklememiştir. Hiçbir şekilde devlete yani mevcut otoriteye isyana katılmamıştır. Ama şunu da vurgulamıştır; "Allaha isyanın olduğu yerde yaratıklara (insanlara) itaat yoktur."³⁴⁶

Ebu Hanîfe (ö. 150/767) öncelikle iyiliğin emredilmesi gerektiğini eğer bu sözlü uyarma eylemi işe yaramazsa kılıç ile ortadan kaldırılmasını savunur.³⁴⁷ Âlimlerin tenkid dilleri, kılıçların yapamadığını yapar; onların darbeleri kılıçlardan daha kesici ve şiddetli olur.³⁴⁸ Ebû Hanîfe'nin bu yaklaşımı Hz. Peygamberin hadisinden ilham alınmıştır.³⁴⁹

Ebu Hanîfe'nin öğrencilerinden olan Ebû Yûsuf (ö. 182/798) İslam idaresinin Kur'ân ve Sünnet'e dayanması gerektiğini savunmuştur.³⁵⁰ Ebû Hanîfe, zalim devlet başkanına karşı ayaklanmanın ön şartlarından birisi de temekkündür. Temekkün ise şartların olgunlaşması demektir. Ayaklanma için şartların oluşması ve bunu yapacak kimselerin ya zarar görmemeleri ya da asgarî düzeyde zarar görmeleri gerekir.³⁵¹ Nitekim Ebû Hanîfe, Zeyd b. Ali'yi (ö. 122/740) kalben ve maddi olarak desteklemiştir.³⁵²

³⁴¹ A.g.e., s. 91.

³⁴² Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî. (Bakınız: KOÇKUZU, Ali Osman, "Aynî mad", DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, c. IV, s. 271-272.)

³⁴³ İlyas CANIKLİ, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2004, 93.

³⁴⁴ *Müslim*, İmare, 58.

³⁴⁵ A.g.e., 93.

³⁴⁶ A.g.e., 93.

³⁴⁷ A.g.e., 93.

³⁴⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 453.

³⁴⁹ "Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle deği ştirsin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle deği ştirsin. Buna da gücü yetmeyen kalbiyle nefret etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir." (*Müslim*, İmân, 95.)

³⁵⁰ İlyas CANIKLİ, A.g.e., 94.

³⁵¹ A.g.e., 94.

³⁵¹ A.g.e., 94.

³⁵¹ A.g.e., 94.

³⁵² Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 453.

Görüldüğü gibi Hanefî anlayışı Allah ve Rasûlünün emirlerine uygun bir yönetimin olmasını kabul eder.

3.3.1.2.2. Şâfîlikte

İmâm Şafî (ö. 204/820) yöneticiler, Allah'a ve Rasûlüne itaat etmeyi sürdürdükçe onlara itaat edilmesini istemiştir. Eğer âsî olursa bu itaat ortadan kalkar.³⁵³

İmâm Şafî'nin herhangi bir yönetime veya otoriteye karşı isyânı olmamıştır. Mevcut yönetime karşı bir kimse isyan ederse âsî olur. İsyân edilen İmam zorba olsa dahi durum değişmez. Şafî görüşte olan İbn Hacer kötülüğü emrederse itaat yoktur demiştir. İbn Hacer'e göre kişi kötülüğü engellemesi mümkünse engellemelidir. Bu durum mümkün değilse hicret etmelidir.³⁵⁴

Şafî anlayış Hanefî anlayışın aksine kişiyi pasifize etmektedir. Mevcut düzeni yapıyı korumaktadır. Yöneticiye karşı gelmeyi isyan saymaktadır. Otorite taraftarı yapıdadır. Özgürlükçü anlayışı reddetmektedir.

3.3.1.2.3. Hanbelîlikte

Mâlikîlerle aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Yönetici zâlimde olsa isyân etmek caiz değildir. Çünkü isyân etmek durumu daha da kötüleştirecektir. Birçok kişinin kanı dökülecek Kaos olacaktır. Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855) Halîfe Me'mûn (813-833) tarafından işkenceye görmesine rağmen isyan etmemiş ve isyan edilmesini telkin etmemiştir.

Hanbelîler: "*Zâlim imâmla altmış yıl, sultansız bir geceden daha hayırlıdır.*" anlayışını benimsemektedir. Hanbelîlere göre iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini kalbimizden geçirerek yapmalıyız.³⁵⁵

Bu durum kanaatimizce Kurân'ın mesajına, Hz. Peygamberin Sünneti'ne ve Sahâbenin uygulamalarına ters düşmektedir. Hanbelî anlayışta bireyi pasifize eden, insanların hakkını aramasını engelleyen, onları zelîl ve kötü bir hayata razı etmeye yönlendiren bir bakış açısına sahiptir.

³⁵³ İlyas CANIKLI, A.g.e., 97.

³⁵⁴ A.g.e., 98.

³⁵⁵ A.g.e., 99.

3.3.1.2.4. Mâlikîlikte

İmam Mâlikî (ö. 179/795) göre meşrû halîfe bey'atla³⁵⁶ gelendir. Göreve gelmenin şekli oluş biçimi önemlidir. Halîfe iktidara geldikten sonra ona itaat etmek vâcibdir. İmâm Mâlike göre halife zorbada olsa ona itaat gerekir.³⁵⁷ Bu bakış açısına göre iktidara gelen kişiler her türlü ahlâksızlığı ve kuralsızlığı yapsalar bile yönetimde oldukları için boyun eğmek gerekir. Çünkü Mâlikîlere göre isyan etmek kamu düzenini bozmak, karışıklık çıkarmak olduğu için yöneticilere isyan kabul edilmez. Söz konusu yaklaşım Kur'ân'a ve Sünnet'e uymamaktadır.

Mâlikî görüşün içinde buna katılmayanlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Kâdî İyâd (ö. 544/1149)'dir. Kâdî İyâd'a göre mâsiyet olursa imâma isyan etmek gerekir.³⁵⁸ Genel olarak mâlikîler yönetici kim olursa olsun düzeni koruma ve mutlak itaati savunmaktadırlar.

3.3.2. İhtisâb/Hisbe Kurumu

Yöneticilere karşı iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunun mahiyeti nasıl olmalıdır? Bu hususa özel bir yer ayırmayı daha uygun bulduk zira bu prensip sadece devletin ve idarecilerin yapacağı bir eylem değildir. Aynı zamanda iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktan birey de sorumludur. Nitekim Allah Teâlâ âyette: *“Ona yumuşak sözler söyleyiniz. Belki akli başına gelir ya da kötü akıbetle uğramaktan korkar.”*³⁵⁹ Buyurmuştur. Öncelikli olarak bu yolu tercih etmeliyiz. Daha sonra yasal ve kanunî haklarımızı kullanmalıyız. Sorun yine devam ederse yapılacak başka bir şey kalmazsa meşrû zeminde tepkimizi sert bir şekilde yansıtmalıyız. Yukarıdaki söylediklerimizin ayrıntılı şekilde açıklamalarını vereceğiz.

³⁵⁶ Türkçe'de biat olarak kullanılan kelimenin arapça aslı bey'attır. Biat birisine yöneticilik tevdi etmek anlamında ya da onun yöneticiliğini kabul etmek anlamında kullanılmıştır. Araplar, alışveriş eyleminde el sıkışma eylemini kullanmışlardır. Bu bir akitleşme olarak kabul edilmiştir. Benzerlik sebebiyle yöneticilik içinde kullanılmıştır. Sahâbe akabe biatında Hz. Peygambere biat edilmiştir. Peygamberden sonrada İlk halifenin göreve gelmesinde de bunu görmekteyiz. Daha sonraki devlet başkanlarının seçiminde de kullanılan usul, yöntem olmuştur. Bakınız: KALLEK, Cengiz, “Biat mad.”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, İstanbul, c. VI, s. 120-124.

³⁵⁷ A.g.e., 95.

³⁵⁸ A.g.e., 96.

³⁵⁹ Taha, 20/44.

3.3.2.1. İslamda Otoritenin Temeli

Otoritenin temelini Allah'ın emirlerini yerine getirme amacı oluşturur. Çünkü Allah, insanları ve diğer canlıları bu amaç için yaratmıştır. *“Cinleri ve insanları yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım.”*³⁶⁰

*“Ey Muhammet senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere benden başka Tanrı yoktur diye vahyettik.”*³⁶¹

*“Andolsun her ümmete Allah'a kulluk edin ve tağuttan kaçının diye peygamber yolladık.”*³⁶²

Söz konusu âyetlerdeki buyrukları gerçekleştirmek Müslümanların görevidir. Gayretle bunlar için çaba gösterilmesinin gereğini inanıyoruz.

*“Fitne yeryüzünden silinceye ve din Allah'ın oluncaya kadar savaşın.”*³⁶³

Hz. Peygamber şan, şöhret için değil, Allah'ın rızasını kazanmak için savaşmamızı çabalamamızı öğütlemiştir.³⁶⁴ İnsan, sosyal bir varlıktır. Hem hem bu dünya için hem de ahiret hayatındaki mutluluklar için toplumsal bir yapı içerisinde olmalıdır. Çünkü toplumsal yapı iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda zorunlu olan bir etkidir.³⁶⁵ İnsanlar kamu düzenini korumak için toplumsal hayatın zorunluluğu olarak yöneticilere itaat ederler. O halde bizlerin, Allah'a ve Peygamberine de boyun eğmemiz yerinde olacaktır.

*“... Kim Allah'a ve Peygamberine itâat ederse Allah onu alıtlarından ırmaklar akan Cennetlere koyar. ... Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa ... ebedî kalacağı Cehennem ateşine koyar...”*³⁶⁶

³⁶⁰ Zâriyat, 51/56.

³⁶¹ Enbiyâ, 21/25.

³⁶² Nahl, 16/36.

³⁶³ Bakara, 2/193.

³⁶⁴ Buharî, Tevhit, 28.

³⁶⁵ İbn Teymiyye, *Bir İslam Kurumu olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi AKYÜZ), s. 24.

³⁶⁶ Nisâ, 4/13-14.

3.3.2.2. Emâneti Ehline Vermemizin Öğütlenmesi

Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur; “Biz Peygamberlerimizi kesin kanıtlarla gönderdik, insanlar arasında âdil bir düzen kurulsun diye onlarla birlikte Kitabı ve ölçüyü indirdik.”³⁶⁷

H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Üç kişi yola çıktığında aralarından birisini başkan seçsinler.”³⁶⁸

Bu hadis bizlere kamu düzenini sağlayacak bir yönetici, kurum vs bulunması gerektiğini öğütlemeştir. Her devrin şartlarına göre bunu sağlayacak bir yapının bulunması zorunludur.

Başka bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Kıyamet günü ... insanların en sevimsizi adâletli devlet başkanıdır. ... sevimlisi ... zâlim devlet başkanıdır.”³⁶⁹

3.3.2.3. Kamu Görevlerinin Ehil Olmayanlara Verilmesi

Yöneticilerin doğru ve adâletli kişilerden yardım alması gerekir.³⁷⁰ Yine H. Peygamberden veya H. Ömer'den (ö. 23/644) nakledildiğine göre “*Bir kimse göreve geldiğinde daha ehili onun yerine gelmesi mümkün ise, O kimse hâinlik etmiş sayılır.*”³⁷¹ Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652) rivâyet edilmiştir. Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Sizler benden sonra birtakım işler göreceksiniz... Onlara haklarını verin, kendinize ait olanı ise Allah'tan isteyin.*”³⁷² Eğer yetenekli bu şartları taşıyan kimse yoksa ehil olan gayr-ı müslim kimse de bu göreve getirilebilir.³⁷³ Bu durum bizlere iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı gerçekleştirirken bunu sağlayan, kamu yönetimindeki işlerde ehliyetli kimselerin olmasının zorunluluğunu hatırlatıyor.

3.3.2.4. Yöneticilerin Görev ve Sorumlulukları

Dinin ve kamu yönetiminin görevi emretmektir. Bunun dayanağı din için nasslar, kamu için güç ve iktidardır.

³⁶⁷ Hadîd,57/25.

³⁶⁸ *Ebû Dâvûd*, Cihad, 80.

³⁶⁹ Ahmet bin Hanbel, 3/22, 55.

³⁷⁰ A.g.e., s. 31.

³⁷¹ A.g.e., s. 31.

³⁷² *Tirmizi*, Fiten, 25.

³⁷³ A.g.e., s. 31.

“Mümin erkek ve mümin kadınlar... İyiyi emreder kötülükten alıkoyarlar.”³⁷⁴

İyiliği emretme kötülükten sakındırma her müslümana vâcibtir. İyiliği emretmenin kötülükten sakındırmanın hükmü farz-ı vâcibtir. Eğer farz-ı kifâye yerine getirilmezse farz-ı ayın olur. Çünkü her müslüman iyiliği yaymak kötülüğü engellemekle yükümlüdür.³⁷⁵

Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: *“Allah’a karşı gelmekten gücünüz yettiğinizce sakının.”*³⁷⁶

Bütün İslamî kamu görevlerinin amacı, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmaktır. Devlet kurumundaki bütün makam, mevki ve kişiler bu amaca mâtuftur.³⁷⁷

3.3.2.5. Zâlim Devlet Başkanına Yardım Etmenin Sonu

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; *“Kim onların yalanlarını tasdik ve zulümlerine yardım ederse, o benden değildir...”*³⁷⁸

*“Doğruluğa sarılın. Çünkü doğruluk mutlaka hayra götürür. Hayır ise Cennet’e götürür.”*³⁷⁹

Hadislerde de bahsedildiği gibi doğruluktan, hayırdan ayrılmanın sonu bizleri kötülüğe götürür. Devleti yöneten bireylerin ve kurumların asli görevi iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. Bunun aksini yapmaları dinen günah hukûken yasaktır. İnsanlar zâlim yöneticiyi/kurumları desteklememelidirler. Çünkü iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak farz-ı kifâyedir. Eğer bu mümkün bu olmazsa bireysel olarak iyiliği tavsiye kötülükten sakındırmalıyız.

3.3.2.6. Muhtesibin Görevleri ve İzleyeceği Yol

İhtisâb kurumunun icrâ edicisine muhtesib denir.³⁸⁰ Muhtesibin, vulât (valiler), kudât (yargıçlar) ve ehlu’d-divân vb. gibi görevleri arasında bulunmayan, iyiliği emretme

³⁷⁴ Tevbe, 9/71.

³⁷⁵ A.g.e., s. 28.

³⁷⁶ Teğâbün, 64/16.

³⁷⁷ A.g.e., s. 28.

³⁷⁸ Tirmizî, Cum’a, 79.

³⁷⁹ Müslim, Birr, 105.

ve kötülükten alıkoyma yetkisi vardır.³⁸¹ Muhtesibin belli özellikleri bulunmalıdır. Bu özellikler şunlardır.

Bilmek; Doğruyu yanlış bilmek, meselenin özüne vâkıf olmaktır.

Bildirmek; Münkerin işlenmesinin sebebi bilgisizlik olabilir. Bilgisizliği uygun bir şekilde ortadan kaldırmaktır.

Öğüt vermek; Kişiyi doğru yola yönlendirmektir.

Tekdîr etmek; Münkeri işleyeni sert bir dille uyarmaktır.

El ile müdâhale edip düzeltmek; Kimseden izin almadan münkeri ortadan kaldırmaktır. İçkiyi dökmek vs.

Sopa ile tehdit; Dövmek ile tehdit etmektir.

Sopa atmak; Yukarıdaki yollar çözüm olmazsa mecbur kalınırsa sopalanır.

Silah kullanmak; eğer muhatap silah kullanmaya kalkarsa kullanılır.³⁸²

İbn Teymiyye (ö. 622/1225) Hisbe³⁸³ adlı eserinde “ *Muhtesip halkı beş vakit namaz kılmalarını emretmeli ve kılmayanları cezalandırmalıdır. Bu muhtesibin görevlerindedir.*”³⁸⁴ Bu yorumdan ulaştığımız sonuca göre muhtesip kişilerin ibadetlerine de karışmaktadır. Akla şöyle bir soru gelmektedir. Kişinin Allah ile arasına kimse neden girmektedir? Muhtesip girmektedir. Çünkü namaz ibadetini iyiliği emretme kötülükten sakındırma bir şartı olarak kabul etmektedir.³⁸⁵ Diğer bir uygulama yöntemi ise iyiliği emretme kötülükten sakındırmanın kaba ve sert bir şekilde uygulanmasıdır. İnsanlara savunulan görüş zorla kabul ettirilmeye çalışılır. Bu yaklaşımı kabul edenlerin kötülükleri iyiliklerini geçmiştir. Cihat yaptıklarını, iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı savunduklarını söylemelerine rağmen doğru yoldan sapmışlardır. Mu'tezile mezhebinin *Mihne*³⁸⁶ olayı buna örnek verilebilir.³⁸⁷

³⁸⁰ KALLEK, Cengiz, “*Hisbe Mad.*”, DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, c. XVIII, s. 143-145.

³⁸¹ A.g.e., s. 33

³⁸² Ziya KAZICI, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1987, s. 16.

³⁸³ İbn Teymiyye, Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak, (Çev. Vecdi AKYÜZ), s. 33.

³⁸⁴ A.g.e., s. 34.

³⁸⁵ “*Mümin erkeklerle mümin Kâdımlar birbirlerinin dostlarıdır. İyilik ve güzelliği belirlenene özendirirler, kötülük ve çirkinliği belirlenenden sakındırırlar. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. Allah, bunlara rahmet edecektir. Allah, Aziz'dir, Hakîm'dir.*” Tevbe, 9/71.

³⁸⁶ YÜCESOY, Hayrettin, “*Mihne mad.*” DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. 30, s. 26-28.

³⁸⁷ A.g.e., s. 110.

3.3.2.7. İslam Ümmetinin Temel Misyonu

Allah şöyle buyurmuştur; "... iyiliği emreden kötülükten sakındıran hayırlı bir ümmetsiniz"³⁸⁸ "... İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar."³⁸⁹

Müslümanlar, iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini cihad kapsamı içinde ele almışlardır. İslam ümmeti bunun için çaba sarfetmiştir. Başka milletler ise (İsrailoğulları) gayret göstermekten, cihad yapmaktan uzak durmuşlardır. Hz. Musa, kavmine Allah için ve iyiliği yayıp kötülükten men etmek için cihat etmelerini istediğinde onlar bundan kaçınmışlardır.³⁹⁰

3.3.2.8. İdarecilerin Zulmüne Sabır veya İsyân

Cemaate bağlanmak, imâmlara (yöneticilere) karşı ve fitne (karışıklık) zamanında savaşmamak ehl-i sünnet ve'l cemaatin ana prensiplerinden birisi olmuştur.

Mu'tezîle ise iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini yerine getirmek için imâmlara karşı savaşmayı savunmuştur.³⁹¹

İyiliği emretme ve kötülükten alıkoymada uyulacak kural şu olmalıdır. Mutlak iyilik emredilmeli, Mutlak kötülük yasaklanmalıdır. İyilik ve kötülük konusunda ağır basan tarafa göre hüküm verilir. Önemli olan iyiliğe çığır açmak, her durumda onu merkeze alıp davranmaktır. İyiliğin ve kötülüğün eşit olduğu durumda ise hüküm verilmez. Nasslardan faydalanmanın mümkün olmadığı durumlarda ise benzer olaylar göz önüne alınarak hüküm verilir.³⁹²

³⁸⁸ Al-i İmran, 3/110.

³⁸⁹ Tevbe, 9/71.

³⁹⁰ Maide, 5/21-24.

³⁹¹ A.g.e., s. 110-111.

³⁹² A.g.e., s. 112-113

4. İSLAM TARİHİNDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER VE İHTİSAB KURUMU

Tarih toplumların geçmişte yapıp ettiklerinin toplamına denir. Toplumun hafızasına ne aldığı demektir. Bu bağlamda İslam Medeniyetinin iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi için ne gibi eylemlerde bulunduğunu anlamak için geçmişe bakmak gerekir. Hz Peygamber'den sonra neler yapıldığını kavramak önemlidir. O dönemdeki icrâ ediciler problemleri nasıl ele almıştır? Ne gibi sorunlarla karşılaşmışlardır? Ne gibi kurumlar inşâ edilmiştir? Sorularının çözümünde hangi yöntemleri izleyip çözüme ulaşmışlardır? Gibi birçok sorudan yola çıkılarak bu bölümde problemler açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1. Râşid Halifeler Döneminde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Râşid halifeler Hz. Peygamberin (s.a.s.) uygulamasını devam ettirmişlerdir. Bir sorun ortaya çıktığı zaman önce Kur'ân-ı Kerîm'e sonra Hz. Peygamberin Sünnetine, eğer orada da çözüm bulunamazsa Ehl-i Rey'e yani kendi içtihatlarına başvurmuşlardır.³⁹³ Uygulanan bu yöntem iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma prensibi yerine getirilirken de uygulanmaktadır. Râşid halifeler eleştiriye açık bir konumdaydılar. Yapılan eylemlerin halk tarafından sorgulanmasını, yapıcı eleştirilerin yapılmasını teşvik etmişlerdir.³⁹⁴ Nitekim Hz. Ebu Bekir'in halife seçildikten sonraki konuşması buna örnektir.³⁹⁵

Hz. Eb3u Bekir (ö. 13/634) istişâreye önem vermiştir. Danışma meclisini etkin bir şekilde kullanmıştır. Alanında uzman kimselerin görüşlerine değer vermiştir. Görüşlerini dikkatlice dinlemiş ve ona göre hüküm vermiştir. Danışma meclisinde muhâcirlerden, ensârdan ve sahâbîlerden birçok kimse yer almıştır.³⁹⁶ Kanaatimizce sözkonusu yaklaşımın iyiliğin emredilmesi kötülüğün yasaklanmasındaki prensibin uygulanmasında ve uygulanırken hatasız bir şekilde işlenmesinde büyük önem arz etmektedir. Çünkü meşveret

³⁹³ A.g.e.,s. 11.

³⁹⁴ A.g.e.,s. 11.

³⁹⁵ “Ey insanlar! En iyiniz olmadığım halde sizin idareciniz olarak seçilmiş bulunuyorum. Şayet görevimi lâyıkıyla yaparsam, bana yardım ediniz. Yanlış hareket ve davranışta bulunursam, bana doğru yolu gösteriniz. Güçsüz olanınız şayet haklı ise, hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olanınız haksız ise, kendisinden hak sahibinin hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçsüzdür. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim sürece bana itaat ediniz. Şayet onlara isyan edersem, bana itaatiniz gerekmez. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.” (İsrafil BALCI, Hz. Ebu Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare, OMÜİFD, Samsun, 1999, sy.11, s.10.)

³⁹⁶ İsrafil BALCI, Hz. Ebu Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare, OMÜİFD, sy.11, s.12.

ve alanında uzman kişilerin görüşleri bizi kesin doğruya götürür. Nitekim Hz. Ebu Bekir görev verdiği kimselerde liyakatı esas almıştır. Liyakatı Kureyşten olmanın önüne geçirmiştir.³⁹⁷ Hz. Ebû Bekir iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini uygularken eşitlik ilkesini sağlıklı bir şekilde uygulamıştır. beyt'ül mâl'deki paylarını Müslümanlara dağıtırken hem köleye hem de efendisine eşit pay vermiştir.³⁹⁸ Hz. Ebû Bekir cihâd kavramının uygulamasını zaman zaman ise münkeri engelleyici bir şekilde ele almıştır.³⁹⁹ Eleştiri kesin olan konularda yapılmalıdır. Zân'dan kaçınılmalıdır.⁴⁰⁰

Hz. Ömer'de (ö.73/692) Hz. Ebû Bekir gibi eleştirilmeyi istiyor insanları bu konuda yüreklendiriyordu.⁴⁰¹ Çünkü yöneticinin yapıcı eleştiriye tabi tutulması iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi için önemlidir. Hz. Ömer halka şöyle bir soru yönelmiştir; *“Bazı işleri önemsemez savsaklarsam ne yaparsınız?”* “Beşir b. Sa'd (ö. 12/633) ona; *“Seni kılıçlarımızla doğrulturuz”* sözünü söylemiştir. Bu durum karşısında Hz. Ömer memnun olmuştur.⁴⁰²

Bu örnek bizlere zalim sultan karşısında tavrımızın nasıl olması gerektiği hakkında dayanak noktası oluşturmaktadır. Ayrıca hangi makamda olursa olsun yöneticilerin yapıcı eleştiriye karşı duyarlı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Hz. Ömer devlet idaresinde danışmaya büyük önem vermiştir. Gerektiğinde alanında uzman olan kişilerden hiç çekinmeden görüşlerini yardımını almıştır. Yönetimde bulunduğu zamanlarda dirâyetli, yetenekli ve kabiliyetli kimseleri göreve getirmiş, işi ehline vermiştir.⁴⁰³ Nitekim Hz. Ömer sahâbîlerden daha faziletli kimselerin olmasına rağmen arap dâhilerinden kabul edilen Muâviye b. Ebi Süfyân (ö. 661-680), Amr b. As, (ö. 43/664) Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673), Muğire b. Şûbe, (ö. 50/670) gibi kimseleri devlet kademesinde önemli görevlere getirmiştir.⁴⁰⁴

³⁹⁷ A.g.e., s.15.

³⁹⁸ A.g.e., s.16.

³⁹⁹ A.g.e., s.17.

⁴⁰⁰ *“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”*Hucurât, 49/12.

⁴⁰¹ A.g.e., s. 13.

⁴⁰² Ali AKSU, *Asr-ı Saadet ve Hulafâ-i Raşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar*, s. 14.

⁴⁰³ İsrail BALCI, *Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer*, OMÜİFD, sy.16, s.18.

⁴⁰⁴ Âdem APAK, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 77.

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında devlet başkanına karşı doğrudan eleştiriler devam etmiştir. Hz. Osman (ö. 35/656) zamanında ise en şiddetli seviyelerine ulaşmıştır. Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarını kayırması sebebiyle bu hoşnutsuzluk durumu örnek gösterilebilir. Ebu Zer el-Ğıfarî'nin (ö. 32/653) Rebeze'ye sürgün gitmesi doğrudan eleştiri yapmanın, ilk iki halife zamanındaki kadar kolay olmadığını bizlere göstermektedir.⁴⁰⁵ Hz. Ali (ö. 40/661)'de fikir ve ifade özgürlüğüne önem vermiştir. Hz. Ebu Bekir'i ve Hz.Ömer'i örnek almıştır. Hatta Hâricîlere karşı bile ifade özgürlüğünü yerine getirmiştir. Ta ki Hz. Ali'ye Hâricîler ulûhiyet edinceye kadar bunu sürdürmüştür.⁴⁰⁶

4.2. Emevîler Döneminde Emr-i bi'l- Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Emevîler dönemi başka bir döneme geçişin ilk adımıdır. Muâviye hilâfet makamını Hz. Ali'den çeşitli şekillerde mücadele ederek ele geçirmiştir.⁴⁰⁷

Hilâfet makamı istenen arzu edilen bir makam değildir. Aksine insanların uygun gördükleri kişiye görevi götürüp tevdî etmeleri gerekir. Hilâfet makamına getirilmenin belli şartları vardır. Bu şartların yerine getirilmesi gerekir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) halifelik makamına gelmesi bu şekilde olmuştur.

Emevîlerin saltanatı ele geçirmesiyle ifade özgürlüğü ortadan kalkmıştır. İnsanların görüşlerini dolayısıyla iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini bireysel olarak uygulamayı zorlaştırmış ve zamanla ortadan kaldırmıştır. İnsanlar bu istibdat döneminde doğru söz söylemekten ve yanlışları söylemekten çekinir olmuşlardır. Bu dönemde ne Muâviye (ö. 60/680) ne de diğer devlet görevlileri eleştirilebilmiştir. Bunu gerçekleştirmek isteyen insanlar tehdit ve zorbalıkla sindirilmiştir.⁴⁰⁸

Râşid halifeler döneminde ise kişi doğrudan halifeye gelip durumunu arzedeilmekteydi. Halifeliğin saltana dönüşmesi bunu ortadan kaldırmıştır.⁴⁰⁹

Yetenekli, ehil, dindâr ve vicdân sahibi kimselerin yönetimden uzaklaştırılması iyiliği emretme kötülükten sakındırma eyleminin gerçekleştirilmesini engellemiştir. Çünkü

⁴⁰⁵ Ali AKSU, A.g.e., s. 15.

⁴⁰⁶ A.g.e., s.16.

⁴⁰⁷ A.g.e., s.16.

⁴⁰⁸ A.g.e., s.16.

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 19.

atanan valiler sadece emirleri uygulayan katı ve ehil olmayan kimselerdi.⁴¹⁰ İş bu sebeplerden ötürü bu prensibin sağlıklı bir şekilde uygulanması zorlaşmış ve zamanla içi boşaltılmıştır.

4.3. Abbâsîler Döneminde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

İslam dünyasında hisbe teşkilatını kuran kişi Halife Ömer'dir (ö. 23/644). Kurumsal anlamda kuranlar ise Abbasîlerdir. Abbasî halifesi halife Mansûr Bağdatı başkent olarak seçtikten sonra Hisbe müessesesi daha kurumsal bir hüviyete bürünmüştür. Abbasîlerde Muhtesiplik Vâli ve Kâdılık görevlerinden hemen sonra yer almaktaydı. Abbasîlerde muhtesibin görevleri şunlardı; Esnafın mallarını, tartı ölçü birimlerini, hizmet veren esnafın hizmetinin kalitesini denetler. Haram malların alenen satılmasını engeller.⁴¹¹

4.4. Endülüste Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Abbasîlerde olduğu gibi aynı şekilde devam etmiştir. Hatta Endülüs Emevî devleti son bulduktan sonra (Almotocen) ismiyle Hristiyan hâkimiyeti altında varlığını sürdürmüştür.⁴¹²

4.5. Fâtimîlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Fâtimîlerde de muhtesip bulunmaktaydı. Diğerleriyle aynı görevlere hâizdi. Fâtimîlerde muhtesipler daha geniş yetkilere sahiptiler. Onların kararlarına kimse karışamazdı.⁴¹³

4.6. Eyyûbîlerde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Eyyûbîlerin uygulamaları da genel olarak Fatimîlere benzemektedir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin yerine getirilmesi için muhtesipler tayin edilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁰ A.g.e., s. 21.

⁴¹¹ Ziya KAZICI, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1987, s. 20.

⁴¹² A.g.e., s. 20.

⁴¹³ A.g.e., s. 21.

⁴¹⁴ A.g.e., s. 22.

4.7. Selçuklularda Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Büyük Selçuklular zamanında Anadolu'da yer alan lonca ve ticarethaneleri denetlemek için muhtesipler kullanılmaktaydı. Nizâmülmülk muhtesiplik konusunda önemle durulması tavsiye etmiştir.⁴¹⁵ Görüldüğü gibi Hisbe Kurumu bütün kurumsal kimliği olan İslam devletlerinde bulunmuştur.

4.8. Osmanlılarda Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ve Hisbe

Osmanlılarda İhtisâb müessesesi, esnaf teşkilatları ve hayatı idâme ettiren diğer kurumlar hakkında geniş yetkilere sahip bir müessesedir.⁴¹⁶ Muhtesipler, *İhtisâb emini* veya *İhtisâb ağası* isimleriyle anılmaktadırlar.⁴¹⁷ Nitekim Fâtih Sultân Mehmet Hân “*O çarşı ehlinin büyüğüdür. Padişaha elçi olarak gönderilmez.*”⁴¹⁸ Şeklinde emir vermiştir. Fâtih muhtesiplik kurumuyla ilgili kanun çıkarmıştır. Osmanlılarda kullanılan muhtesip bir zabıta, çarşı pazar esnafını denetleyen yapının tezâhürü olmuştur.⁴¹⁹ Muhtesiplik makamı teftiş edicilik ve kontrol ediciliğinin yanında önleyici bir etkiyi de barındırmaktadır.⁴²⁰ Muhtesibin önemli görevlerinden biriside para rayicine yani bir malın piyasadaki değerine dikkat etmektir. Malların değerinde satılmasını, karaborsaya düşmesini engellemektir. Özellikle belli malların denetler ve piyasada normal şekilde ticaretinin yapılmasını sağlar. Bu mallar ekmek, et, buğday vs gibi şeylerdir.⁴²¹ Muhtesibin Osmanlıdaki görevlerinden birisi de “*derya da haksara tereke verilmemesi*” yani ecnebi gemilere tahıl taşıtırmamaktır.⁴²² Osmanlı toplumunda yaşayan insanların hayatına devam edebilmesi için (beslenme, barınması, sağlık vs.) kamusal işlerin denetlenmesinde muhtesiplerin önemli sorumlulukları üstlendiği görülmektedir. Osmanlılarda kâdı ve muhtesip beraber hareket etmektedir. Eşit bir statü söz konusu değildir. Muhtesip Kâdı'nın

⁴¹⁵ A.g.e., s. 23.

⁴¹⁶ A.g.e., s. 29.

⁴¹⁷ A.g.e., s. 32.

⁴¹⁸ A.g.e., s. 33.

⁴¹⁹ İlber ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlılarda Kâdı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 52.

⁴²⁰ A.g.e., s. 30.

⁴²¹ A.g.e., s. 55.

⁴²² A.g.e., s. 56.

yardımcısı hükmündedir.⁴²³ Her kazânın bir kâdısı bir de muhtesibi vardı.⁴²⁴ Daha sonraki zamanlarda İhtisâb Kurumu görevlerini başka kurumlara devretmiştir.⁴²⁵

Kur'ân'da bahsedilen; *iyiliği emretme kötülükten sakındırma*⁴²⁶ anlamı daha kapsamlı ve geneldir. Osmanlılardaki söz konusu kullanımı ise bahsedildiği gibi daha sınırlıdır. Muhtesiblik kavramına 11. Asırdan önce İspanya'da, 12. asırdan önce de Mısır ve Suriye'de rastlanılmamaktadır.⁴²⁷

Özetle konunun başında da değinildiği gibi Osmanlılarda muhtesip günümüzdeki belediyeçilik işlerini yapan, bunu yaparken de kâdı ile yardımlaşan bir memuriyettir.

⁴²³ A.g.e., s. 54.

⁴²⁴ A.g.e., s. 34.

⁴²⁵ A.g.e., s. 37.

⁴²⁶ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴²⁷ A.g.e., s. 53.

5. GÜNÜMÜZDE EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER DAVET VE HİSBE

5.1. Günümüzdeki Bazı İslâmî Kişilerin Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker ile ilgili Görüşleri

Günümüzdeki belli kişilerin görüşlerine başvurmayı uygun gördük. Daha fazla kişinin görüşünü almayı sınırladık.

5.1.1. Reşid Rıza ve Muhammed Abduh'ta Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

İslâm dünyasında Râşid halifelerden sonra Emevîlerle beraber saltanat haline gelen devlet yönetme şekli totaliter bir rejim haline gelmiştir. Devleti yönetenleri denetlemesi gereken âlimler varlıklarını yöneticilere borçlu oldukları için denetlemeyi yapmamışlardır. Bu durum ise devletin sağlıklı işlemesine adaletli olmasına engel olmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma hakkıyla yapılamamış ve muhâlifleri sindirme aracı olarak kullanılmıştır.⁴²⁸

5.1.2. Fazlurrahmân'da Emr-i bi'l- Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Fazlurrahmân'a (ö. 1408/1988) göre kayıtsız şartsız halkın mevcut otoriteye itaat etmesini istemek doğru değildir. Bu durum orta ve uzun vade de fitneye (kaos) düzensizliğe sebep olur. Yönetilenler pasif bırakıldıkları için zamanla devlete karşı ilgilerini kaybederler. Bu durum İslam medeniyetinin çökmesine sebep olur.⁴²⁹

5.1.3. Neoselefilik ve Vahhâbîlik'te Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

Arabistan Yarımadası'nda ortaya çıkmıştır. Kurucusu Muhammed b. Abdülvahhâb'dır. (ö. 1206/1792) İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) görüşlerinden etkilenmiştir. Daha önceleri İbn Teymiyye'nin sıkı bir takipçisiyken kendi görüşlerini irad etmeye başlamıştır. Bid'at⁴³⁰ kavramını merkeze almıştır. Yeni olan, sonradan olan her şey

⁴²⁸ Fatma BOZAN, *İslâm Dünyasındaki Radikal Örgütler Üzerine Bir Değerlendirme; İşid Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), BÜSBE, Bartın, 2018, s. 51.

⁴²⁹ İlyas CANIKLI, *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları*, s. 107.

⁴³⁰ Arapça'da: "İcat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelir. Genel anlamda bahsedecek olursak bid'at Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şeye denir. Günlük hayatta ise sonradan ortaya çıkmış olan herşeyi bu kapsamın içine alabiliriz. Dini Literatürde iyi bid'at kötü bid'at şeklinde ayrımlarda bulunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: YARAN, Rahmi, "Bidat mad.", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c.VI, s. 129-131.

haramdır Bid'attır görüşünü savunmuştur. Muhammed b. Abdülvahhab'ın görüşü selefi görüş ile benzerlik arz etmektedir. Selefler⁴³¹ Hz. Peygamberden ve sahâbîlerden ne gördülerse, aynı şekilde onu devam ettirirler ve benimserler. “Bizden öncekilerden ne gördüysek din o’dur.” derler. Vahhâbî anlayışa göre Arap örf ve âdetlerinin din olarak benimsenip kabul edilmesi gerekir. Bunun inanılması için insanlara baskı yapmışlardır.

Tezimizin odak noktası olan iyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramını Vahhâbîlerde kullanmışlardır. İnsanların gerçek İslam anlayışından uzak olduklarını, bidât içinde olduklarını savunmuşlardır. Bid’atten uzaklaştırıp iyiliği emredip kötülükten sakındırdıklarını maskesini takarak insanları sindirmek, baskı yapmak için kullanmışlardır.⁴³² “*Siz insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*”⁴³³ âyetini kendi görüşleri için referans olarak almaktadırlar. ⁴³⁴ Bu şekilde görüşlerini Kur’ân’a atfederek meşrûlaştırmak istemişlerdir. Muhâliflerini küfürle itham etmişlerdir. Hâricîlerin bakış açısını savunmuşlar ve uygulamışlardır. Hoşgörüsüz, bedevî kültürünü yansıtan bir anlayışa sahiptirler. Hatta kahve, sigara vs. kullanan kimseleri müşrik olarak addetmişlerdir. Daha sonraları bu bakış açısı kısmen de olsa yumuşatmışlardır.⁴³⁵

Özetle Vahhâbîlik anlayışı iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini yanlış şekilde anlayıp, kendi menfaati için kullanan yanlış temsilcilerden birisi olmuştur.

5.1.4. Tekfirî Seleflilik Akım ve Öğütlerinde Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker (el-Kaide, eş-Şebab, İŞİD, Boko Haram, en-Nusra)

Seleflilik sözlükte “Önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki selef kelimesinden gelen Selefiyye “geçmiş insanlar, ilim bağlamında ise önceden olanlar” demektir.⁴³⁶

Cihâd ise kelime olarak çabalamak, gayret etmek anlamlarına gelir. İslamî Literatürde iyiliği emretme kötülükten sakındırma ile ilişkilidir. Fikhî anlamdaki kullanımı

⁴³¹ ÖZERVARLI, M. Sait, “*Selefiyye mad.* “, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 399-402.

⁴³² Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, s. 236.

⁴³³ Al-i İmran,3/110

⁴³⁴ A.g.e., s. 238.

⁴³⁵ A.g.e., s. 236.

⁴³⁶ ÖZERVARLI, “*Selefiyye mad.* “, DİA, c. XXXVI, s. 399-402.

ise İslam'ın mesajını ulaştırmak için düşmanlarla mücadele etmek , savaşmak gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁴³⁷

Yukarıda bahsedilmiş olan tanımlardan yola çıkarak İslâm dinin de bazı gruplar ikisini birleştirmişlerdir. Asıl özden beslendiklerini savunup günümüzdeki düşmanlara karşı savaştıklarını savunmuşlardır. Terörize olmuş bir yaklaşımla karşıt görüşten olan herkesi hedef alarak iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini gerçekleştirdiklerini savunmuşlardır. Çalışmada günümüz de yaklaşımın yansıması olan bazı görüşlere değinilecektir.

el-Kâide: Selefî-Vahhâbî akımından derinden etkilenen bir yaklaşımdır. Selefî-Vahhâbî anlayışın günümüzdeki bir temsilcisidir. Hâricîlerin anladığı şekilde dünyaya dar bir bakış açısıyla bakmaktadır. Cihat kavramını önem çıkarmışlardır. Cihat eylemini yerine getirerek İslama hizmet ettiklerini, iyiliği emretme kötülükten sakındırma eylemini yerine getirdiklerini savunmaktadırlar. Bu yaklaşımları hoşgörüden uzak katı sert bir bedevi yaklaşımıdır. el-Kâide Hâricîlerin ilâ'yı kelimetullahı kötüye kullanmaları gibi cihat kavramını da kötüye kullanmaktadırlar.⁴³⁸ Cihat kavramını kendi menfaatlerine göre yorumlamışlardır. Kavramın içeriğini boşaltıp münkerin yayılmasına sebep olmuşlardır.

eş-Şebâb : Somali'de yer almaktadır. Selefî-Cihatçı anlayış örgütün temel Paradigmasıdır. Hâricîlerin günümüzdeki temsilcisidir.⁴³⁹

İŞİD (DAEŞ): Selefî ekole mensup bir terör örgütüdür. Burada kastettiğimiz Selefîlik Hz. Peygamberin ve ashâbının yolundan gidenler anlamında değildir. İŞİD'in anladığı te'vili reddedip âyetleri zahiri manasıyla ele alıp yorumlamadan şiddete referans haline getirmesidir.⁴⁴⁰ İslam dininin dört temel kaynağından olan Kur'ân, Sünnet, İcmâ ve Kıyâs'tan sadece Kur'ân ve Sünnet'i kendisine referans olarak almaktadır.⁴⁴¹ Görüldüğü gibi Hâricî ve Vehhâbî anlayışın temsilcisidir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini Hâricîlerin anladığı gibi anlayıp uygulamaktadır. Cihâdî ve tekfirî selefi gruplardan sayılır. Muhâlifleri ve kendi gibi düşünmeyen aynı dinden olan kişileri

⁴³⁷ ÖZEL, Ahmet, "Cihâd Mad.", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, c. VII, s. 527-531.

⁴³⁸ Fatma BOZAN, *İslâm Dünyasındaki Radikal Örgütler Üzerine Bir Değerlendirme; İŞİD Örneği*, BÜSBE, Bartın, 2018, s. 45.

⁴³⁹ A.g.e., s. 51.

⁴⁴⁰ A.g.e., s. 63.

⁴⁴¹ A.g.e., s. 64.

cezalandırma amacını taşımaktadır. Kanaatimize göre İŞİD Kur'ân'ın ve Hz. Peygamberin öğütleyip uyguladığı bu prensibi gerçek manasıyla uygulamamaktadır. Müslümanların ve İslam Dini'nin öcü gibi gösterilmesine hizmet etmektedir.

Boko Haram: Nijerya da yer alan Hâricîlerle aynı dünya görüşüne sahip olan bir örgüttür.⁴⁴²

en-Nusrâ: el-Kâide ile aynı kaynaktan beslenmektedir. Hâricîler gibi imanı amelden bir cüz olarak görmektedir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini Hâricî anlayışın anladığı gibi yorumlayıp uygulamaktadır.⁴⁴³

Yukarıdaki görüşlerde de görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışından uzak oldukları görülmektedir. İslam dîninin savunmuş olduğu barış, sevgi, hoşgörü ve uzlaşmacı tavır dan uzak oldukları görülmektedir. Bu bağlamda yukarıda bahsedilmiş olan fırkalarla fikri anlamda mücedele edilmelidir. Müslümanlar arasında ortaya çıkmasına ve yayılmasına müsaade edilmemelidir.

⁴⁴² A.g.e., s. 52.

⁴⁴³ A.g.e., s. 46.

SONUÇ

İslam'da iyiliği emretme kötülükten sakındırma kavramı önemli bir yer arz etmektedir. Nitekim âyette: “*Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet olsun...*” şeklinde beyan edilmiştir. Ma'rûf, hoş giden, münker ise hoş gitmeyen şey demektir. İyiliği emretme kötülükten sakındırma ise bu iki kavramın darb-ı mesel haline gelmiş şeklidir. Bu prensibin Kur'ân'da ve Sünnet'te nasıl yer aldığı ve açıklandığı hakkında ilgili bölümlerde gerekli açıklamalarda bulunulmuştur..

İslam Hukûku, kânûn koyucu olarak Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'i kabul eder. Roma Hukûku'nda ise kanun koyucu olarak otoritenin başında yer alan kimse ya da yapı kabul edilir. İslam Hukûku'nun temel kaynağı vahiy ve ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamberdir. Nitekim âyette : “*O Peygamber, onlara iyi olanı emreder ve fenalıktan men eder...*” Buyrulmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini de bu yaklaşım içinde ele alabiliriz.

İyiliği emretmek kötülükten sakındırmak hüküm olarak farzdır. Uygulamaya gelince ise farz-ı ayın mı? Farz-ı kifâye mi? olduğu konusunda farklı görüşler savunulmuştur. Özetle; Bireysel olarak yapılması mümkün olan şeyler için farz-ı ayın, kamusal olarak yapılması zorunlu olanlar için farz-ı kifâyedir görüşünü savunulmaktadır.

Hz. Peygamber: “*Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.*” şeklinde buyurmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma konusundaki nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hakkında gerekli bilgi verilmiştir. Hz. Peygamberden sonra gelen Râşid halifeler de onun yolunu izlemişlerdir. Emevîler döneminde ise bu yaklaşım terkedilmiş ve sembolik bir hal almıştır.

Kur'ân'da; “*Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet olsun....*” buyrulmuştur. İyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin farz olduğu sonucuna varmaktayız. Bu prensibin uygulanmasında: “*... Bunlar iyiliği emrederek kötülükten sakındırırlar...*” Kadın-erkek müslüman toplumun her kesimi birbiriyle işbirliği içinde olmalıdır. Söz konusu yardımlaşmanın doğrudan olması gerekmez. Esas amacı yerine getirecek kurumların inşâ edilmesi ve kolektif bir yapının bulunması da yeterli olur kanaati savunulmaktadır.

Hz. Peygamber "... *Ya ma'rûfu emreder ve münkeri de nehyedersiniz yahut Allah size azab gönderir...*" buyurmuştur. Söz konusu hadis, iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin Hz. Peygamber tarafından oldukça ciddiye alındığını göstermesi açısından önemlidir. Müslüman her birey bu konuyu ciddiye almalı, Sünnet'teki örneklerle bakarak hayatının her aşamasında uygulamalıdır.

İslam Medeniyeti'nde iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibinin uygulanmasında karşılaştığımız ilk kurumsal yapı Hisbe'dir. Hisbe, devletin bünyesinde bulunup dinî-ahlâkî ve ticârî işlerde insanları iyiye güzele yönlendirip, kötülükten çirkinlikten uzak tutmak gibi görevleri yerine getirmekteydi. Hisbe Kurumu, ilk kurulduğu zamanlarda bu gibi geniş yetkilere sahip bir haldeyken daha sonraları etkisi sınırlandırılmış ve başka kurumlara yerini bırakmıştır. Her Müslüman devletinde bulunmuş bir yapıdır. Hisbe kurumunun tezimiz için önemi iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesinin uygulanmasında kurumsal bir yapı olması ve de devlet eliyle varolmuş kamu yararını gözetilen bir durum arzemesidir.

İslam Düşüncesi açısından iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibi önemli bir yer işgal etmektedir. Söz konusu mezheplerin içinden sadece Hâricîler ve Mu'tezîlerin yaklaşımları konuyu merkeze alıp işlemişlerdir. Hâricî anlayış iyiliği emretme kötülükten sakındırmayı temel çıkış paradigması olarak kabul edip bütün anlam dünyalarını bu kavram üzerine inşa etmiştir. Tezde ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere sığ bakış açısı ve bedeviliğin mayasıyla İslamın özünden uzak bir hüviyete bürünmüştür. Eylemlerini meşrûlaştırmak için iyiliği emretme kötülükten sakındırmak ilkesini kullanmışlardır. Şiddet odaklı bir yaklaşımla günümüze kadar etki etmiştir.

Mu'tezîlî anlayış ise İslam Dünyası'na karşı farklı görüş ve dinlerden gelen saldırılara karşı iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini savunma amacıyla kullanmıştır. Hem İslâm'ı savunmuş hem de kavram hakkında Kelâmî anlamda açıklama ve yorumlamalar da bulunmuştur. Hem Müslümanlara hem de diğer görüşlere karşı ayrıntılı beyanlarda bulunmuştur. Diğer mezheplerin ise iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesini ele alış tarzı bu iki aşırı uç arasında yer alan farklı tonlar şeklinde olmuştur.

Kanaatimizce Kur'an'ı ve Sünnet'i merkeze alarak icmâ, kıyâs ve ictihâd yöntemlerini kullanarak iyiliği emretme kötülükten sakındırma prensibini uygulamamız

mümkündür. Uygularken açıklayıcı ve ikna edici bir yöntem kullanmalıyız. İnsanların hem bireysel hem de toplumsal yararlarını gözönüne alarak kanun koyucular tarafından yasalar yapılmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ve toplumun bütün kesimleri tarafından kolektif bir mutâbakat sağlanıp uygulanması gerekmektedir. Müslümanların ve diğer insanların mutlu, huzurlu, bereketli ve dahi hem bu dünya da hem de âhirette mutlu olmaları için iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesinin uygulanması zorunludur.

KAYNAKLAR

KUR'ÂN-I KERİM (*Kurân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*), Hayrettin Karaman vd., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

TEMEL HADİS KAYNAKLARI:

AHMED BİN HANBEL, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

APAYDIN, H. Yunus, “*Siyâset-i Şer’iyye mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 299-304.

BUHÂRÎ, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, (Çev. Mehmed SOFUOĞLU), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

EBÛ DÂVÛD, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, (Çev. Ahmet DAVUDOĞLU ve Hüseyin KAYAPINAR), Şamil Yayınevi, İstanbul, 2017.

İBN MÂCE, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (Çev. Haydar HATİPOĞLU), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012.

MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992; *Muvatta*, (Çev. Abdülvehhab ÖZTÜRK), Kahraman Yayınları, İstanbul, 2017.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

Ali AKSU, “*Asr-ı Saadet ve Hulafâ-i Raşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar*”, CÜİFD, c. V, sy. II, s. 4.

AMRA, Seyyid Celâluddin, *Kurân Sünnet ve İslam Hukûku Işığında Mâ'rûf ve Münker Kavramlarının Yorumu*, (terc. Mehmet İslamoğlu), İstanbul, 1983.

ASLAN, Abdurrahman, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de Ortak Hukûkî İlkeler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, Van, 2010.

APAK, Âdem, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.

BALCI, İsmail, “*Hiz. Ebu Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare*”, OMÜİFD, Samsun, 1999, sy.11, s.10

BAŞELMA, Fatih, *İslam Hukûk Metodolojisinde Emir-Nehiy Hükümlerinin Hüsun-Kubuh Açısından Temellendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara, 2012.

BOZAN, Fatma, *İslam Dünyasındaki Radikal Örgütler Üzerine Bir Değerlendirme; İşid Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), BÜSBE, Bartın, 2018.

CANIKLI, İlyas, *Hadislere Yöneticilere İtaatın Sınırları*, AÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.

- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Seçme Hadisler 33 Hadis 33 Yorum*, İFAV, İstanbul 2017.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul 2014.
- ERUL, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnete Bağlayıcılık Açısından Bakışları*, İslamî Araştırmalar, c. X sy. 1-2-3, 1997.
- HADİSLERLE İSLAM, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2014.
- HATİBOĞLU, Mehmed Sait, *İslam'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği*, AÜİFD, Ankara, c. XXIII. 1978.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü'l-arab*, “Ma'rûf” mad., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İBN TEYMİYYE, *Bir İslam Kurumu olarak Hisbe İyiliği Emretme Kötülükten Alıkoymak*, (Çev. Vecdi Akyüz), İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- İLHAN, Avni, *Emr-i bi'l-ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker*, (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), DEÜİFD, c. III.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Şerh'ul-Usuli'l-Hamse*, (Mu'tezîlenin Beş İlkesi), (Çev: İlyas Çelebi), Türkiye Yazma Eserler, İstanbul, 2013.
- KARAMAN, Hayrettin, “*Fıkıh mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 1-14.
- KALLEK, Cengiz, “*Biat mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, İstanbul, c. VI, s. 120-124.
- KALLEK, Cengiz, “*Hisbe Mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, s. 143-145.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1987.
- KUTLU, Sönmez, *Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları*, GÜÇİFD, 2002.
- KUTUP, Seyyid, *Fızılâl-il Kur'ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1971.
- KİTÂB-I MUKADDES, İstanbul, 2016.
- KÖYCÜ, Erdoğan, *Âyet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi*, BEÜİFD, c. IV, sy. I, 2017.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, *Kurân Terimleri Sözlüğü*, (çev: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1994.
- MUHAMMED EBU ZEHRA, *İslamda Siyasî Ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, 2004.

- MUHAMMED HAMİDULLAH, “*Roma Kanunu İle İslam Kanunu Arasındaki Münâsebetler*”, AÜİFD, (çev. Nafiz Danışman), 1955.
- MUHAMMED HAMİDULLAH, “*İslamın Hukûk İlmine Katkıları*”, (çev. Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- MURTAZA MUTAHHARÎ, *Hz. Hüseyin’in Emr-i bi’l- Ma’rûf ve Nehy-i Münkeri*, (çev. Hasan Almaz), İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.
- ORTAYLI, İlber, *Hukûk ve İdare Adamı Olarak Osmanlılarda Kâdı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- ÖZARSLAN, Selim, *Emr-i bi’l-Ma’rûf Nehy-i ani’l-Münker Üzerine Bir İnceleme*, DİD, 42. sy. III, 2006.
- ÖZEL, Ahmet, *Tarih Boyunca Savaş Esirleri ve Hukuk*, İnsan Haklar Araştırmalar, sy. III, s. 4.
- ÖZERVARLI, M. Sait, “*Selefiyye mad.* “, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 399-402.
- RÂGİB EL-İSFEHÂNÎ, *Müfredat*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018.
- SÂBÛNÎ, Nureddin *Mâturidiyye Akâidî*, (Çev; Bekir Topaloğlu), İFAV, İstanbul, 2015.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (Çev. Muharrem Tan), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.
- TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2013.
- TUNÇ, Cihat, *İyiliği Emredip Kötülükten Yasaklama Görevi*, EÜİFD, sy. III, 1987.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dinî Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, Ankara, 1995.
- YEPREM, M. Saim, *Mâturîdinin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, İFAV, İstanbul, 2000.
- YÜCESOY, Hayrettin, “*Mihne Mad.*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 26-28.
- ZEMAŞERÎ, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Tefsiru’l-Keşşaf An-Hakaiki Ğavamidi’t-Tenzili ve Uyuni’l-Ekavili Fi Vücu’it-Te’vil*, (Çev. Muhammed Coşkun), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Şerif Ahmet BURSALI
Doğum Yeri ve Tarihi: Kütahya/1990

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Dokuz Eylül Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/2012

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce, Arapça

İş Deneyimi:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Bartın Bakioğlu Ortaokulu /2013-2015
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Bartın Ulus İmam Hatip Ortaokulu /2015-2017
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Bartın Ulus Şehit Erkan Yalçın Çok Programlı Lisesi/2017-2018
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Balıkesir, Savaştepe İmam Hatip Ortaokulu/2018-2019
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Balıkesir Edremit 15 Temmuz İmam Hatip Ortaokulu /2019-halen

İletişim :

E-Posta Adresi: serifahmetbursali@gmail.com

Cep Tel: 0543 351 73 98

Tarih: 14/ 06/ 2019